TARİH Konuşuyor

AYLIK TARİH Mecmuası

CİLT: 3 SAYI: 13 ŞUBAT 1965 FİATI: 250 KRŞ.

TÜRKİYE KREDİ BANKASI

Sermayesi 20.000.000 T.L. Merkezi : İstanbul

Şubeleri:

İstanbul	İzmir	Edirne
Beyoğlu	Ankara	Samsun
Galata	Yenişehir Ankara	Konya
Kadıköy	Anafartalar Ankara	İskenderun
Osmanbey	Adana	Mersin
Hasköy	Çapa	Bursa
Beyazıt		Bakırköy

HERNEVİ BANKACILIK MUAMELÂTI - BÜTÜN YABANCI MEMLEKETLERDE MUHABİRLER

Telgraf adresleri: Umum Müdürlük: Bankorkgen - İstanbul Şubeler: Bankor

Tarih: 30

(Basın: 21816)

Tarih: 31

Üstad Server İskit'in tarih kütüphanemize armağanı

Resimli - Haritalı
Mufassal

OSMANLI TARİHİ

Altı cildde 3.800 sahife metin, 2500 orijinal resim ve harita, 68 renkli tablo.

★ — **Kuruluşundan hayat ve siyaset sahnesinden çekilişine kadar geçen yüzyıllar içinde, Batı Türklerinin kurduğu bu en büyük imparatorluğun safhalarını, yerli ve yabancı kaynaklarla, bâkir vesikaların, tetkiklerin ve derlemelerin ışığı altında, tarih ilminin metodlarına göre inceliyen ve hükümlendiren büyük eser ...**

★ — Asıllarına tam sadakat içinde, devrin ağdalı ifadesiyle hazırlanmış birbir vesikayı, en sade İstanbul türkçesi ve kendinden önceki ve sonraki hâdiselerin bağlantılariyle NETİCE olarak veren, tek başına okunması halinde de, Osmanlı İmparatorluğu için tam ve yeter bilgiyi temsil eden eser ...

★ — **Osmanlı Tarihi mevzuunda esas vazifeleri ve meslekleri olarak tetkik ve tetebbularını bu sahaya ayırarak, haklı bir şöhret yapmış ilim heyetinin el ve gönül birliği ile, çocuklarımıza armağan ettikleri eser ...**

★ — Yeniden basılmasına hacminin ve teknik şartların elvermiyeceği mutlak olan, zamanla değeri artacak eser ...

Maroken yaldızlı, mükemmel cild içinde bir, iki, üç, dört ve beşinci cildler kırkar, daha hacimli altıncı ve sonuncu cild elli liradır. Tam takımı 259 lira olan eser, arzu edene her ay birer cild ÖDEMELİ olarak gönderilebilir. izahlı broşür isteyiniz.

Kısa isteme adres : Posta Kutusu 18 - istanbul

TARİH Konuşuyor

AYLIK TARİH Mecmuası

CİLD : 3 SAYI : 13 ŞUBAT 1965 FİATI 250 KURUŞ

Kurucusu, Muharriri :
CEMAL KUTAY

★

Sahibi, Yazışleri Müdürü
MUSTAFA UNAN

★

İdare yeri :
Nuruosmaniye Cad. No. 78-A Tarih Yayınları
Telefon : 22 78 10

★

Muhabere ve para gönderme adresi: Posta Kutusu 67 — İstanbul

★

ABONE ŞARTLARI :
Yıllık 24 lira. Dış ülkelere iki mislidir.

★

Bu sayı, İstanbul'da Son Telgraf Matbaası Tesisle rinde dizilmiş ve Tipo baskı makinesinde 10.000 adet basılmıştır.

★

Klişeler Nuray Klişe Atelyesinde yapılmış, kapak Karadeniz Matbaasında basılmıştır.

★

Aboneler için her altı ayda bir, maliyetine, pantazot cild kapakları hazırlanmaktadır.

Ali Suavî'nin derdi

Tam yüzyıl öncesi.. Bir avuç YENİ OSMANLI, Batı'nın hürriyet merkezlerine sığınmışlar, adlarında bile yeni bir devrin mânâsını anlatmıya çalışan «gazetecikler» çıkarıyorlar.. Çoğu, o zaman adı «Şapiyograf» olan basit çoğaltma usulleriyle.. Bunların arasında Ali Suavî'nin MUHBIR'inin özel liği şu: Sarıklı İhtilâlci, gazetesini hem tek başına yazıyor, hem tek başına «mum lu kâğıt»a yazıp eliyle çoğaltıyor: İsminin de başkaca anlamı var: MUHBIR.. Ali Suavî'nin özlemini çektiği bir başka dünya'dan haberler iletici..

Sultan Aziz Üçüncü Napolyon'u ziyaret için Paris'e geldiği zaman, Yeni Osmanlıları Fransadan çıkarmışlardı. Ali Suavî gazetesini Belçikada çıkarmıya başladı. Brüksel için şöyle der: «— Bizim Kütahya sancağımızdan küçük, fakat Memâlik-i Osmaniyeyi satın alır.»

Aradan yüz sene geçti..

Amerika, altıyüz askeri teçhizatıyla taşıyacak bir dev uçak yapıyor: Bir milyar dolar. Yâni, ak borsa değeri ile on milyar Türk lirası!

Bizim bu seneki «rekor» bütçemiz onbeş milyar liradır: Birbuçuk uçak parası.. Ali Suavî'yi dertlendiren, Belçika'nın merkezi Brüksel'in imparatorluğumuzu satın alabilecek refah kudreti idi. Bizim umursamadığımız gerçek ise, Amerika Birleşik Devletlerinin bir buçuk uçak parası ile Türkiye Cumhuriyetinin bir yıllık devlet ve millet nefakasına bulutlar arasından bakabildiği..

Önemli bir fark daha var: Ali Suavî ve arkadaşları, yüz yıl önce, bu acı gerçekleri dinliyecek bir devlet arıyorlardı: Bugün ise, bu «Acı gerçekler»den meydana gelen garip bir devlet, yüz karası ve vicdan yarasını öz hal kına, «—Bu senin değişmez kaderin..» felâketiyle morfin en jeksiyonu yapıyor!..

Cemal Kutay

GÜLENLER ve ACIYANLAR

Osmanlı İmparatorluğumuzun, müstakil bir devletin kuruluş şartları içinde Batı Türklerinin en haşmetli devletlerinden birisi olarak dünya sahnesine çıkış günü, tarih ilminin aydınlığı içinde bilinmiyor: Öylecesine muazzam ve muhteşem hâdiselere dalmışız ki, bir çığ halini alan satvetleşme ve heybetleşme akışı içinde bugünü düşünememişiz..

Fakat ne olursa olsun, bilinen ve kabullenilen günlerden birisini, tarih gerçeklerine en uygun olanını bir «kutlama ve anma günü» halinde millî duygularımızın vefasına emanet etmek, sanırız ki, siyasî kaygıların tamamen dışında ve üstünde bir vefa ve aslını unutmamak vazifesidir.

Neylersiniz ki, bu vefa ve kadirbilirlik kırk yıldır olduğu yerde, yetim ve ilgisiz duruyor.

★ — ACI BİR VEHİM:

Temel düşüncesi siyasî neticeler olanlar için, Osmanlı İmparatorluğunu değerleri ve kusurları ile, yaptıkları ve yapamadıkları ile, yâni gerçek çehresi ile tanımak ve bilmek, bu idrâk duygusu içinde de anmak, tehlikelidir.

Neden?

En büyük hata, Cumhuriyetimizin, İmparatorluğumuzun maddî manevî miras cısı olduğu hakikatini garip bir vehim içinde inkârımızla başlamıştır: Nereden geldik bu topraklara biz? Bu ne garabet dolu düşüncedir ki, çocuklarımıza okuttuğumuz tarih kitaplarında Osmanlı Devletinden bahseder ken kullanılan tcbirler, yabancıların devleti imişcesine menfî hükümler halinde .. Oysaki gerçek, tamamen aksidir: Bizim İmparatorluğumuz, sadece askerî zaferleri değil, temsil ettiği medeniyet ve kültür anlayışı ile yüz yılların öncüsü olmuş, sonra da, yine sadece askerî bozgunların değil, temsil ettiği bu medeniyetin devrini tamamlaması bakımından hayat sahnesinden çekilmiştir.

★ — GÜVENME DUYGUSU:

Bu fıkramızın içindeki mütevazi türbe, Osman Gazi'nin Bursa'daki ebedî uykusunun iddiasız çatısıdır.

Kurduğu ve asırlarca dünyaya hükmetmiş soyunun hiç bir Padişahı, bu iddiasız yapının duvarlarını yükseltmeyi, genişletmeyi düşünmedi. Bu, yapılmış olanı, nesillerin vefa ve şuuruna emanet edebilmenin asîl duygusu idi. Yoksa, Saray ve Devlet hayatındaki merasim, Ingiltere sarayına örnek olmuş bir teşrifatlar iktidarının, kendi kurucusu için böylesine bir türbeyi yeter görmesinin ruhî sebebi, inanılan ve şüphe edilmiyen vefadan gayrı ne olabilirdi?

Çevremize bakınız: Bir taraftan taşıdığı rejimin adı ne olursa olsun kopkoyu bir Pan-Slavizm, öte taraftan yî ne taşıdığı rejimlerin adı ne olursa olsun ifrat Arab Nasyonal - Militarizmi çığ gibi üzerimize geliyor. Gercek bu!.. Bu tazyik seli altında kalmamanın biricik çâresi, yüce varlıklar yaratabilmiş kendi öz benliğine inanabilmek...

Aslında, basit gelişmelerin ve çoğu politika kokan olayların resmî tatil günleri olacak kadar millet ve devlet hayatına mal edildikleri törenler ve kutlamalar ülkemizde, cihana yön vermiş kendi öz imparatorluğumuzu inkâr garabetinden kurtulamazsak, bu vefasızlığımıza düşmanlarımız gülerler.. Kendi öz cedlerimiz de hâlimize acırlar..

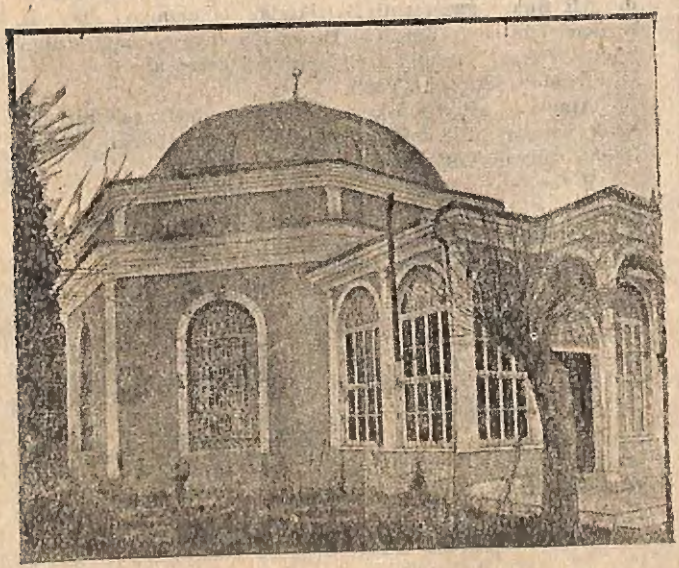

OSMANLI İMPARATORLUĞU TEŞKİLÂT-I MAHSUSA REİSİNİN GİZLİ DOSYALARI

İngilizler Teslim etmiş Olsalardı:

Yunan Korsanları Sultan Osman ve Reşadiye'yi Nasıl Batıracaklardı?

GAMBEL PAŞA

İngilizler, parasını kuruşuna kadar ödediğimiz ve devrinin en güzel harb gemileri olan Sultan Osman ve Reşadiye ile Fatih'i haksız yere elimizden alırlarken donanmamızı bir İngiliz amirali düzenliyordu ve Türk deniz kuvvetlerine eski şan ve şerefini vereceğini söylüyordu. Bu acı ve hazin trajedi hazırlanırken, Gambel Paşa, donanmamıza Marmara'da manevralar yaptırıyordu. Londra, Petersburg ve Atina'da başka manevralar hazırlanırken!...

★ — **HEYECAN VEREN BİR SUİKASD HABERİ:**

1914 senesi mayısının onbirinci perşembe günü idi. Harbiye Nezaretinde, **Teşkilât-ı Mahsusa**'ya ayrılmış ve Harbiye Nazırı Enver Paşanın makam odası sırası üzerindeki koridorda Süleyman Askerî Beyi beni bekler buldum. Tek cümle olarak:

«— **Haber doğrulandı efendim...**» dedi. Günlerdir bizi meşgul eden «Haber»in mahiyetini sormıya lüzum yoktu: İngiliz Armstrong - Vikers tezgâhlarında yaptırdığımız Sultan Osman dretnotumuzu Yunan denizaltıları, Cebelüttarık açıklarında batırma hazırlığında idiler. Bize bunu, Türk dostluğuna ve mertliğine inandığımız İngiliz Amiralı Duberk, İnfelskibl zırhlısı ile İstanbulu ziyareti sırasında, Bahriye Nazırımız Cemal Paşaya söylemişti. Dahası vardı: Sör Basil Zaharof ve Averof gibi tanınmış Yunan şahsiyetlerinin temin ettiği hususî fedâiler, eğer imkân bulabilirlerse, suikasdlarını gemi daha tecrübe seyirlerini yaparken deniyeceklerdi.

Haber, Teşkilât-ı Mahsusa'ya intikal ettirilmiş, biz de çok güvendiğimiz

gizli ajanlarımız vasıtasıyla haberi tahkik ettirmiştik. Cemal Paşa, buna imkân görmüyordu. Enver Paşa müteredditti. Atina'dan, vaktiyle Osmanlı Hariciyesi hizmetinde çalışmış ve samimiyetine itimad ettiğimiz bir «Dost»tan gelen son haberler, Cemal Paşayı da ikna etmiş, yine İngiliz tezgâhlarında yapılmakta olan Reşadiye dretnotumuzun suya indirilmesini bekliyerek, kıyılarımızın korunması için ümid bağladığımız iki harb gemimizin beraberce getirilmesini kararlaştırmıştı. Bunun için de, Bahriye Nezareti Erkân-ı Harbiye Reisi Rauf Beyle **(Rahmetli Başvekil Hamidiye kahramanı Hüseyin Rauf Orbay)** komodor Vasıf Beyin **(Rahmetli Koramiral Vasıf Paşa)** riyasetindeki heyetle, gemileri teslim alacak mürettebat kadrosu, bir aya yakın zamandır İngilterede bulunuyordu. Şifrelerin ele geçip açılma tehlikesini önlemek üzere emin ajanlarımızdan birisini, meslek ve kıyafetini maharetle değiştirmiş olarak İngiltereye göndermiş, Rauf Beyi ikaz etmiştik. Enver Paşanın odasına girdiğim zaman, Cemal Paşa da orada idi. Beni görünce yanıma yaklaştı:

«— Hakkınız varmış.. Haber tahakkuk ediyor. Şimdi başka bir kararı müzakere edeceğiz: Ben Fransaya gidiyorum.»

★ — YA O TARAF, YA BU TARAF..

Haber benim üzerimde hiç de sürpriz tesiri yapmamıştı. Şimdi samimiyetle itiraf etmek mümkündür ki, o günlerde, devletin idare mes'uliyetini omuzlarında taşıyanlar arasında, haricî ittifaklar mevzuu üzerinde esaslı görüş ayrılıkları vardı: İttihad ve Terakkiye mensup genç zabitler, başlarında Enver Paşa olarak Alman taraftarı idiler. Cavid Bey gibi sivil kadronun en nüfuzlu şahsiyeti ile, Bahriye Nazırı Cemal Paşa ise Fransız taraflısı idiler. Belki hatıra garip gelebilir amma, bu, bir taraf olmak mecburiyet mi idi? Evet!. Bugünün zihniyetine garip gelmesine rağmen ve hattâ İttihad ve Terakkinin sukutundan sonra imparatorluğumuzun harbe neden girmiş olduğu tenkid ve münakaşa mevzuu yapılmış olmasına rağmen, ben, tam bir vicdan huzuru içinde ve daima isbata hazır olarak diyeceğim ki, biz, Osmanlı Devleti olarak harbe girmiye mecbur bırakılmıştık: Çünkü, biz, Osmanlı devleti olarak, harbin çıkış sebeblerinin başında geliyorduk.

Balkan harbinden yeni çıkmıştık. Perişandık. Hazinede para yoktu. Siyasî Fırkaların didişme sahası olan Mebusan ve Ayan Meclislerinin çalışmalarından vatan fayda yerine, ayrılıklar, düşmanlıklar, kinler ve ihtiraslar zararını görmüştü. Nihayet, Mahmut Şevket Paşanın şehit edilmesinden sonra, İttihad ve Terakki, İstanbul muhafızı olan Cemal Paşanın sert tedbirleriyle siyasî hayatı durdurmuş, Mebusan Meclisi seçimleri yenilenmiş ve baskı altında yapılan bu seçimlerle İttihad ve Terakki namzedleri ekseriyeti elde etmişlerdi. Şimdi memlekette «Tek siyasî fırka» hayatı vardı. Hapishaneler, politika mahkûmlariyle dolu idiler. Bir çokları memleket dışına çıkmışlar, tenkidlerine yurt haricinden devam ediyorlardı. Matbuat üzerine sansür konulmuştu. Bu tedbirlerin neticede, bir çok hakikatlerin yanlış ve kasıdlı tefsirlere uğraması gibi yine de İttihad ve Terakkinin zararına olduğunu samimiyetle söyliyebilirim. Fakat memleket öyle hazin hâdiselerin eşiğinde idi ki, ilk yapılacak olan, vatanı, hudutlarımızı aşacağı aşikâr olan dünya harbi yangınında kimsesiz ve çaresiz bırakmamak idi. Şimdi bu sebeple, Osmanlı imparatorluğunun **Mukaddes İttifak** adını alan İngiltere - Fransa - Rusya safında mı, yoksa, **Merkezî İttifak** adını alan Almanya - Avusturya - Macaristan - İtalya yanında mı mevki alacağı idi?.. Daha doğrusu, bizim o günkü perişan halimizle, bizi, hangi grub ittifakı içine alacaktı? Çünkü ne malzememiz, ne paramız, ne harb hazırlığımız vardı. Hatta ne de iç birliğimiz.. Fakat, bilhassa Boğazlara sahip olmamız dolayısiyle stratejik ehemmiyetimiz, harbin neticesi üzerinde söz sahibi olma hakkını veriyordu ve bizi, kendi saflarına alma arzusunu besliyen blok'un değer ölçüsü de bu idi.

Enver Paşa susuyordu Cemal Paşa

ÜMİD SEYAHATİ **Yukarıki klişemizde Cemal Paşayı, Fransa ile bir ittifak yapabilme ümidi ile yaptığı 1914 temmuz yolculuğunda, Paris'te Fransız Hariciye nezareti siyasî işler müdürü M. Marjuri ve Fransız Bahriyesinin mihmandarları ile görüyoruz. Bahriye Nazırımızın sağındaki zat, Vasıf Bey (Amiral Vasıf Paşa)dır.**

ile beraber ayrıldık ve Bahriye Nezaretinde, bu seyahatin Teşkilât-ı Mahsusayı alâkadar eden meseleleri üzerinde durduk. O tarihte Fransanın idaresinde olan Cezayir, Tunus, Fas'da ajanlarımız vardı ve Şeyh Sunnusî ile Trablus Garb harbinden sonra başlıyan yakınlığımızdan faydalanarak, Büyük Sahranın içlerine kadar yayılmış olan Sunnusî Vaziyelerini birer haber alma merkezi haline getirmiştik. Mısır ve Sudan'daki merkezlerimizden idare edilen bu teşkilât Fransayı yakından alâkadar ediyor, hatta endişelendiriyordu. Yanından ayrılacağım sırada Cemal Paşa yegâne ümidini açıkladı:

«— **Fransa bize İtalyan işgalindeki Cezair-i Bahr-i Sefidi** (yâni bugünkü on iki adayı) **elde etmemizde yardım eder ve almıya mecbur olduğumuz istikrazı da esirgemezse, İngiliz - Fransız ittifakına dahil olmıya elimden geldiği kadar çalışacağım.**»

Kendisine sordum:

«— **Peki.. Ya Rusya?. Paris'le Petersburg arasındaki müzakerelere dair bize gelen son haberleri biliyorsunuz. İstanbul'u ve Boğazları Ruslara terkeden bir gizli anlaşma varsa vaziyet ne olur?**»

Cemal Paşa, doktorun son teşhisini dinlemekten çekinen ve kulaklarını tıkamış olan bir hastanın ruh hâleti içinde idi. Fransız sefiri M. Bompar ile dün gece, Ünyon Fransez'deki konuşmasını anlattı. Fransız - Türk dostluk cemiyetinin Paristeki merkezini idare eden eski Hariciye Nâzırı M. Kripi'den aldığı hararetli bir mektubun kendisine verdiği ümidden bahsetti. Samimiyetle dedi ki:

«— **Sizlerin Fransız idaresindeki Afrikada faaliyetiniz benim teşebbüslerim için kuvvetli birer destektir. Ben Fransızlara Osmanlı devletinin ittifak elini hâlisane uzatacağım. Bundan ötesi kendilerinin bileceği iş..**»

★ — **SARAY - BOSNA CİNAYETİ VE DÜNYA KARIŞIYOR:**

Cemal Paşam seyahati, Sadrıazam Sait Halim Paşanın bu yolculuğa ait ka-

rarların kabinede verilmesi fikrinden dolayı hafta sonuna bırakılmıştı ki, dünyanın içinde bulunduğu buhranı hâd safha ya getiren ve harbi kaçınılmaz hale sokan o müthiş cinayet işlendi: Avusturya - Macaristan veliahdi Arşidük Fransuva Ferdinand, Sırp anarşisti Gabriyel Prençib tarafından öldürüldü. Bu dökülen kan, bütün dünyayı karıştırdı. O kadar ki, Cemal Paşanın Paris seyahatinin geri bırakılması bile bahis mevzuu oldu. Fakat, Mısırlı Hizb-ül Vatanîcilerden, bizim de Teşkilât-ı Mahsusamızın çok güvendiği ve inandığı eczacı Niyazi El-Ubeyt'ten aldığımız mühim bir haber, Paşanın seyahatini geri bırakma değil, aksine, ne bahasına olursa olsun bir ân evvel yapmasına mecburiyetli zaruret yaratti.

Aldığımız haber şuydu: Londra hükûmeti, daha Mahmut Şevket Paşanın sadrıazamlığı zamanında İstanbula gelmiş olan Alman askerî ıslâh heyeti memleketimizden ayrılıncıya kadar, ve daha fazla Yunan - Rus tazyikleri altında, parasını tamamen ödemiş olduğumuz ve sahillerimizin müdafaası için ümid bağladığımız Sultan Osman, Reşadiye ve Fatih Sultan Mehmet harb gemilerimizi vermemek kararında, daha doğrusu hazırlığında idi. Bu haber, İstanbulda bomba tesiri yapmıştı. Gelen haberin ikinci paragrafı, İngiliz Amiralı Duberk'in verdiği haberi teyit ediyordu. Aralarında meşhur Giritli Kaptan Yanaki'nin ve yine Girit hâdiselerinde meş'um bir rol oynamış olan miralay Vasos'un yetiştirdiği fedaîler olan bir grup, Yunan Hükûmetinin İngiltere ile yapmış olduğu bir anlaşma gereğince, İngiliz bahriyesinde tâlim ve tedris görmek şeklî hüviyeti içinde İngiltereye gelmişti. Ajanımız, bunların bir kısmının Armstrong - Vikers tersanelerine yakın mevkilere verildiklerini bildiriyordu. İngiliz sefiri sör Jerar Lavter'in İstanbuldan ayrılmasından sonra yerine gelen yeni elçi sör Lui Male, iki hükûmet arasındaki münasebetlerin düzeltme istidadı gösterdiği bir sırada, Bayron Cemiyeti azasından bir heyetin Atina'da sempati ziyareti yapmasının mevsimsiz olduğunu kendi hükûmetine yazmış olduğunu ve Yunan fedaîlerinin Türk hükûmeti namına satın alınan harb gemilerini daha İngiliz kara sularından çıkmadan tecrübe seyirleri sırasında batıracaklarının Türk mahfillerince duyulmuş olmasını büyük bir heyecanla bildirdiğini de öğrenmiş bulunuyorduk. Demek oluyor ki, Londrada, Yunan fedaîlerinin gemilerimize bir suikasd yapma hazırlığında olduklarını fiilen kabul etmiş durumdaydı. Bu aldığımız haberi Cemal Paşaya ilettiğim zaman şu nokta üzerinde mutabık kalındı: Londrada olan Rauf ve Vasıf Beylere, Cemal Paşa ile Pariste buluşmaları haber verilecekti. Cemal Paşa, bizzat kendisi hakikatı ve hâdiseleri anlatacak, Reşadiye ve Sultan Osmanın bir suikasd'a uğramadan limanlarımıza gelmesi için alınacak tedbirler görüşülecekti.

Haziranın 19 unda Bahriye Nâzırı Cemal Paşa, mümkün olduğu kadar alâyişsiz ve yanında sadece üç kişilik bir heyet bulunduğu halde Fransaya hareket etti.

★ — **RAUF BEYİN İNGİLİZLERDEN ŞİKÂYETLERİ VE RUS - YUNAN BASKISI:**

Cemal Paşa, Rauf ve Vasıf Beyleri Pariste kendisini bekler buldu. İstanbula gelmiş olan haberleri kendisine naklettiler. Rauf Bey, bu heyecan verici haberleri dinledikten sonra, kendisine hâs olan samimiyetle şunu itiraf etti:

«— Paşam.. Bana da Londrada iken bu şekilde birisi şifahî, yani telefonla, diğeri tahriren fakat imzasız bir mektupla aynı şekilde ikazlar vuku buldu. Fakat ben bunların şekline bakarak ciddîye almamıştım. Şimdi vaziyet aydınlanıyor. Zaten ciddîye almış olsam da yapabileceğim pek bir şey yoktu. Şimdi meseleyi daha ciddî kıstaslar içinde mutalâa etmek mecburiyeti var. Ne yapmamızı tavsiye edersiniz? İngilizlerde son günlerde bâriz denecek şekilde bir gariblik ve ihmal var. Sultan Osmanın 14 adet topundan ancak on ikisini takabileceklerini, ikisinin yerleştirilmesinin eylûl nihayetinde olacağını ısrarla söylüyorlar. Bu mazeretin da.

yandığı mantıkî ve teknik sebepleri de izah etmiyorlar. Halbuki mukavelede kabul tecrübelerinin on dört topla yapılmasına dair sarahat var. Benim şahsî feragatimi de kabul etmiyorlar ve hükûmet kararı istiyorlar.

Cemal Paşa, sefaret şifresiyle vaziyeti hemen bize bildirdi ve kabine, o gün, fevkalâdeden toplanarak Armstrong - Vikers'in mümessillerine iki topun İstanbulda yerine konulmasına muvafakat ettiğimizi bildirdi. Bu tebliğ, aynı zamanda, Londra sefaretimize, İngiltere'nin İstanbul sefaretine iblâğ edildi. Rauf Bey Londraya döndü ve Vasıf Bey, Cemal Paşanın yanında kaldı.

Rauf Beyin Londraya dönüşünden on bir gün sonra, heyetimiz arasında bulunan Bahriye Kolağası Şükrü Bey vazife ile İstanbula geldi. Kendisinin getirdiği haberler, artık bize, hazin, o nisbette acı ve elîm olan hakikati anlatıyordu: İngiliz hükûmeti Rus ve bilhassa Yunan tesiri altında ve bizim takip ettiğimiz siyasetin şekli tesirini ileri sürerek, ne Sultan Osman'ı, ne Reşadiye ve Fatih'i vermemek kararında olduğu anlaşılıyordu. Bu beklenmedik haber, İstanbulda hakikati öğrenen mahdut şahsiyetler üzerinde öylece menfi tesir yaptı ki, bu ahlâk ve civanmertlik dışı hadise, katiyyetle söylenilebilir ki, bizim Almanya ile her ne bahasına olursa olsun bir ittifak akdetmemizin başlıca sebebi oldu.

★ — **MUHTEMEL BİR SUİKASDA KARŞI HAZIRLIK:**

Cemal Paşanın Fransadaki temaslarının müttefikleri tatmin edeceği ümidi ile, Sultan Osman ve Reşadiye'nin teslimi ihtimalini gözönüne alarak, Yunan fedaîlerinin gelmesini bütün Osmanlı milletinin dört gözle beklediği ve Donanma Cemiyetinin milletin hamiyet ve ianesiyle bedelini ödediği gemilerimizi muhtemel tehlikeden korumak için lüzumlu tedbirleri almıştım: Bu tedbir şu idi: Rauf Beyin maiyetinde olan ve iki büyük harb gemimizi rahatça limanlarımıza getirmiye yetecek kadroya, çoğu Karadeniz kıyılı, Teşkilât-ı Mahsusanın üzerine aldığı vazifeleri muvaffakiyetle başarabilecek kabiliyet ve kudrette yetiştirilmiş, eski bir denizcilik tâbirimizle **serdengeçti**'lerden hazırladığımız bir grubu, üzerlerinde deniz askerlerimizin resmî elbiseleriyle hiç bir şüpheye meydan vermeden İngiltereye gönderecektik. Bunlar, icabında hayatları bahasına, istiklâl ve zaferlerimizin bu değerli varlıklarını koruyacaklardı.

Bu hazırlıklarımızı Cemal Paşaya bir ân evvel bildirmek ve kendisinin Fransadan aldığımız tedbirleri alâkadar eden

Kapağımızdaki Klişe

İki Kederli Yolcu

Kapağımızdaki Klişede İmparatorluğumuzun Birinci Dünya Harbinde Bahriye Nazırı olan Cemal Paşayı, nezaretin erkân-ı Harbiye Reisi olan Rauf Beyle beraber görüyoruz. Yâni, Hamidiye kahramanı, Millî Mücadelenin Başvekili olan merhum Hüseyin Rauf Orbayla..

Bu klişe, ibretli mevzuu da sahifelerin içinde olan Avrupa yolculuğunda, Paris'teki buluşmaları sırasında, 6 temmuz 1914 de alınmıştır. Rauf Bey, İngilterenin Armstrong - Vikers tezgâhlarında yapılan Sultan Osman adlı ve devrinin en muhteşem, kudretli harb gemilerinden olan dretnotumuzu teslim almıya gitmişti. Cemal Paşa da, Fransız hükûmetinin dâvetlisi olarak onu takiben Paris'e gitti. Birincisi gemiyi, ikincisi umduğu ittifakı getiremediler ve kederle vatanlarına döndüler.

Neden ve niçin?

Birinci Dünya Harbine, Almanların safında girme sebeblerimizden ifşa edilmemiş olan birisini açıklıyan, İmparatorluğumuzun Teşkilât-ı Mahsusa kurucu ve reisi rahmetli Eşref Kuşcubaşı Sencer'in hâtıralarından neşrettiğimiz bu ibretli hâdisede sualin cevabı vardır.

nasıl haberler getirdiğini öğrenmek üzere, Paristen hareketini öğrendiğim 1914 senesi 18 temmuzunun ertesi günü, ben de, Edirneye hareket ettim. Paşa ile Edirnede trende buluştuk. Kendisini, Fransa seyahatinden hiç de müsbet neticelerle dönmüş bulmamıştım. Nitekim başbaşa kaldığımız zaman hakikati, içini derin derin çekerek ifşa etti:

«— **Fransa Reisicumhuru ile Başvekili şu ânda Rusya yolundalar. Fransa, bizim Rusyanın pençesinden kurtulabileceğimize asla ihtimal vermiyor ve Alman tehlikesine karşı Rusyayı halâskâr addediyor. Boğazların ve İstanbul'un da Rus nüfuz mıntakası olarak Moskoflara terk edildiği muhakkak... Rauf ve Vasıf beylerle Pariste görüştüm. Sultan Osmanla Reşadiyenin teslimi de çok şüpheli. İleri sürdükleri bütün bahaneleri ortadan kaldıran tedbirler aldım amma, netice de değişmiyecek gibi..**»

Kendisine, iki harb gemimizin bize teslimi halinde Yunan palikaryalarının muhtemel suikasdına karşı hazırladığımız mukabil hareketi izah için kendisini yoldan karşıladığımı söyledim. Tedbirlerimi zi dikkatle dinliyen Bahriye Nazırı, tereddüde düşmüştü:

«— **İsterseniz bu hazırladığınız kadroyu derhal gönderelim. Nihayet kaybımız ne olabilir? Eğer İngilizler gemilerimizi teslim etmiyecek olurlarsa onlar da diğer arkadaşlarının aynı akibet ve şartlar içinde olurlar. Biz nihayet bu teslim etmeme halinde efradımızı memleketimize geri çağırırız, onlar da gelirler. Fakat eğer İstanbulda yapacağımız teşebbüsler müsbet netice verir, İngilizlerin bir ihanetini önliyebilirsek, o zaman bu göndereceğiniz çocuklar, gözbebeğimiz gemilerimizi muhtemel bir ihanete karşı müdafaa etmiş olurlar.**»

Cemal Paşanın umumî kanaati, artık dünyanın yeni bir harbin sadece eşiğinde değil içinde olduğu idi. Saray-Bosna cinayetinin tesadüf olmadığı yolundaki kanaatımda müşterek idik. Bu, dünyayı bü yük kısmıyla bir savaşa sürüklemek kararında olan görünür görünmez mahfillerin elbirliği ile aldıkları kanlı kararın neticesi idi. Bahriye Nazırı ile bir noktada daha birleşiyorduk: Biz, Osmanlı İmparatorluğu olarak, harbin dışında kalamıyacaktık. Çünkü bu, bizim kendi irademiz haricindeki mevzu idi. Çünkü biz, harbin mevzuları arasında idik ve dünya yüzündeki son Türk müstakil devletini ortadan kaldırmak kararı idi ki, bizi, ya haysiyetsiz ve ellerimiz kollarımız bağlı tarih ve coğrafya düşmanlarımıza teslim edecekti, yahut, varyoğumuzu ortaya koyarak haysiyet ve millî namusumuzu müdafaa edecektik.

Ben, dört tarafımızı sarmış, hatta «Mebus» olarak ekalliyetleri ve gayr-ı Türkleri temsil sıfatiyle Mebuslar Meclisine kadar girmiş olan bazılarından gizlemek mecburiyetinde olduğumuz hakikatlerin verdiği hassasiyetle, o zamanki adı Ayastefanos, şimdiki Yeşilköy'de trenden indim.

★ — SON DAKİKADA ACI HABER:

Cemal Paşanın Fransa seyahati, İngiliz - Fransız ittifakı içinde kalabilmemizi, hiç olmazsa bu iki devletten alacağımız garanti ile tarafsız kalabilme ihtimal ve ümidlerimizi suya düşürmüştü. Fransız reisicumhuru ve başvekilinin Petersburg seyahati ise, tam bir anlaşma ile neticelenmişti. Bu anlaşmanın asıl fedakârlığının bizim omuzlarımıza yükletildiği gün gibi aşikârdı. Almanya ile ittifakımız, işte bu sert hakikatlerin zoruyla oldu.

Biz, deniz kuvvetlerimizi Ruslara karşı dayanabilir hale getirecek olan iki yeni harb gemimize kavuşmaktan sonuna kadar ümidimizi kesmemeye kararlı idik. Cemal Paşa ile mutabık kalarak, hazırladığımız 150 kişilik serdengeçtilerimizi en kısa yoldan İngiltereye gönderme hazırlıklarımızı tamamladığımız 1 Ağustos 1914 sabahı Bahriye Nezaretinde idim. Cemal Paşa, beni görünce yavaşça dedi ki:

«— **Cesaretli bir tecrübe yaptım. Sultan Osman'ın son taksitini yarım saat evvel yatırmaları için Rauf Beye talimat verdim. Telgrafla cevap bekliyorum. Eğer İngilizler bu son taksiti de alırlarsa, gemiyi teslim etmemek için elde zahirî**

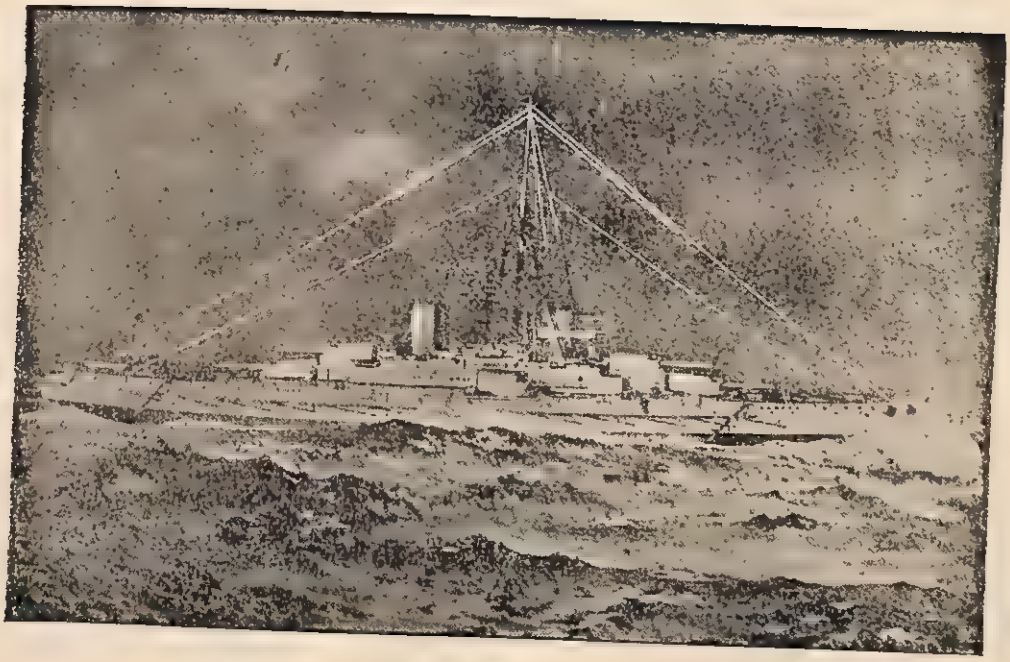

İSMİ FATİH'ti... **Armstrong - Vikers İngiliz tezgâhlarına üç dretnot birden ısmarlamıştık: Bunlardan birisi, Brezilya namına yapılmakta idi. Türk milletinin Balkan harbi faciasından sonra ayaklanan haysiyet duygusu, ordu ve donanmasını kuvvetlendirmek için varyoğunu ortaya koydurmuş. üç büyük ve haşmetli geminin parası kısa zamanda toplanmıştı. Zamanın en kudretli müdafaa ve taarruz cihazlarına sahip olan üç muhteşem savas gemimizin adları da, tarihimizden alınmıştı: İmparatorluğumuzun kurucusu Sultan Osman, İstanbul'u Türk'e armağan eden Fatih ve devrin Padişahı Sultan Reşad'a izafetle Reşadiye.**

Yukarıdaki klişede, parasını ödediğimiz halde İngilizlerin Birinci Dünya Harbini sebep sayarak teslim etmedikleri ve Hom-Fleet (Ana Vatan) filolarına kattıkları Fatih'i görüyoruz.

hiçbir sebep bulamıyacaklardır. Öğleye kadar bekliyelim.»

Hayatımda hissettiğim en derin heyecanlardan birisi ile ve başka mevzular bulabilme ihtiyacı içinde bekliyorduk. Gerçekten de, öğle üzeri beklediğimiz cevap, bizzat Rauf Beyin imzasiyle geldi: İngilizler, son taksitini sabahleyin aldıkları Sultan Osman'a, Osmanlı bandırasının çekilmesine mâni oldukları gibi, yine parasını ödediğimiz Reşadiye'ye de ambargo koyuyorlardı. Rauf Bey, bu acı haberi vermeden doğan ıstırabını da saklamıyor, Bahriye Nâzırından talimat bekliyordu.

Cemal Paşanın da, benim de gözlerimizden akan yaşlar, birbirini takip ediyordu: Oradaki kahraman evlâtlarımızı yeni bir kahbeliğe mevzu yapmamak için, hemen dönmelerini bildirdik. Cemal Paşa, henüz aramızda bütün siyasî münasebetlerin normal olarak devam ettiği İngiltere'nin İstanbul Sefirine verilecek teessür notası için, Sadrıâzama giderken, ben de son hazırlığını yapmış olan serdengeçtilerimizi yerlerine avdet ettirecek hazin emri vermek üzere Harbiye Nâzırlığına geçtim.

★ — SABOTAJ HABERİ DOĞRU İDİ :

Acaba, Yunan makamlarının devlet ve hükûmet olarak hazırlattıkları sabotaj şayiası doğru mu idi?

Bu sualin sıhhatli, doğru, otantik cevabını, aradan iki sene geçtikten sonra, Bulgaristan'ın bizimle aynı safta harbe girme kararını verdiği ve bizim Sofya'da, müşterek hareketleri kararlaş-

tırma temaslarımız sırasında öğrenebildik. General Savof, bir sohbet sırasında, kendi ajanlarının Atina'dan aldıkları kaydıyla bize, Sultan Osman ve Reşadiye'nin daha İngiliz sularında tecrübe seyri yaparken torpilleneceğini, çünkü bu tecrübe seyrinin ikinci safhasında, gemi mürettebatının tamamen Türklerden olmasının mukavelede bulunduğunu, İngiliz personelinin gemiyi İngiliz karasularından çıkarken, Türk müretebata teslim etmelerinden sonra ve meselenin sadece, bir sigorta bedeli olduğu ânda sabotajın tatbik edileceğini anlattı.

Bulgar generali, o günün şartları içinde haberin üzerimizdeki tesirini âzamî hadde çıkarmak gayesiyle olacak, bir de, sabotaj hareketinde vazife almış olanlara ait liste ibraz etti. Bunlar arasında, benim de şahsen tanıdığım ve Batı Trakya mücadelesinde kendilerivle harb meydanlarında karşılaştığımız Yanaki ve Vasos çetelerine ait isimleri görerek, bizim aldığımız isimlerle aynı olunca, hazırlığın doğruluğu üzerinde hiç şüphe kalmamıştı.

O zamanın ölçüleri içinde, dünyanın en modern ve mükemmel harb gemileri olan ve ikisinin de parasını son santimine kadar ödiyerek resmen, ahlâken, ahden ve hukuken malımız olan Sultan Osman ve Reşadiye, acaba bize teslim edilmiş olsa idi, Yanaki ve Vasos deniz haydutları o güzelim gemilerimizi batırabilirler miydi? Hazırlığı vaktinde haber almış, biz de mukabil tedbirlerimizi almıştık. Biz, tam tedbirli olduğumuz zaman, zaferi daima elinde tutmayı bilen bir milletin evlâtlarıyızdır. Keşke İngilizler verdikleri sözde dursalar ve gemilerimizi teslim etmiş olsalardı da, bizler onları binbir tehlikeye göğüs gererek, üzerinde şanlı bayrağımız, sularımıza getirebilme imkânını elde edebilmiş olsaydık...»

"— Önce İnanmamıştım..."

Rahmetli Rauf Orbay anlattı:

«— Sultan Osman ve Reşadiye'yi teslim alacak heyetin başında ben vardım. İlk günler İngilizlerin vaziyetin de bir gayr-ı tabiîlik yoktu. Fakat daha sonra endişelendirecek bir gecikme havası sezindim. Armstrong - Vikers tezgâhlarından ayrılmaz oldum. Cemal Paşanın Fransa seyahati dolayısiyle Paris'te bulunmam tebliğ edildiği zaman hakikati öğrenebilme ihtiyaciyle, Manşı çok fırtınalı ve yolculardan **hayatımız için garanti verilmez** ikazına imza alındığı berbat bir günde geçerek, Bahriye Nâzırımıza mülâkî oldum. Bana, vaziyeti anlatıp, Yunanlıların gemi teslim edilse de, İngiliz sularından ayrıldığımız zaman, bir suikast yapacakları ve gemiyi batıracaklarını söylediği zaman, böyle bir teşebbüse asla ihtimal vermediğimi tasrih ettim. Cemal Paşa dedi ki:

«— **Ben de ihtimal vermemiştim amma, Eşref Bey, Atina'daki teşkilâtından kuvvetli delillere müstenid malûmat geldiğini izah etti.**»

Eşref Beyin yakını ve dostu idim. İstanbul'a, hüsran içinde ve kalbim yaralı olarak döndüğüm günlerde kendisini ziyaret ettim. Belki o aşırı üzgün halimi tâdil için dedi ki:

«— **Gemiyi İngilizler vermiş olsalardı, Yunanlılar muhakkak torpilliyecek idiler. Bunda muvaffak olamazsalar, başka çarelere başvurarak batıracaklardı. Çok şükür ki, vaktinde haber aldık amma, bu sefer de İngilizler bu ihaneti yaptılar.**»

Mesele, beni çok alâkalandırmıştı. Aradan seneler ve hattâ devirler geçti. İkinci Dünya Harbi içinde Londrada memleketimizi temsil ediyordum. Rahmetli Ali Rıza Seyfi de sefarethanede vazifeli idi. İngiliz bahriyelilerinden tutunuz da, İntellicens Servis'in emeklilerine kadar sayısız dostu olan âlim bir arkadaştı. O geniş denizcilik bilgisi ile her kesin muhabbet ve itimadını kazanmıştı. Meseleyi fırsat bulursa tahkik etmesini rica ettim.

Bir müddet sonra, o babacan haliyle bana dedi ki:

«— **Yahu Beyefendi... haber tamamen doğru imiş.. İngiltere'nin o zamanki Atina sefiri de Yunan hazırlığını haber almış ve İngiliz hariciyesine bildirmiş, Hariciye de bahriyeyi ikaz etmiş. Bahriye Birinci Lordunun imzasiyle Armstrong - Vikers'e ihtiyatlı olmaları tebliğ edilmiş. Fakat bu ihtiyat, tabii İngiliz karasularına ait.. Çünkü gemiyi biz, burada teslim alacak imişiz. Gerisinin mes'uliyeti de tabii onları alâkadar etmiyor.**»

Dostun uyuduğunu, amma düşmanın uyumadığını bir daha bu ibretli hâdise ile anladım...»

41 Sene Önceki Tarihî Toplantı:

HEPSİ BİR ARADA **1924 başında heyecan verici bir haber dikkati üzerine çekti: On iki ada mevzuunda anlaşmazlık halinde olan İtalya ve Yunanistan, Türkiyeyi hedef tutan bazı taleplerde mutabakate varmış gözüküyorlardı. Mussolini, Akdeniz kıyılarında İtalyanın «tarihî hakl rı»ndan bahsetti. Gazi Mustafa Kemal, Millî Mücadelenin kumandanlarını tam kadro halinde İzmirde, bir «Harb Oyunları» masasında topladı ve ikili muhtemel düşmana karşı hazırlıklar 14-21 şubat tarihleri arasında geceli gündüzlü devam etti. Yukarıki klişe, bir daha böylecesine bir masa başında toplanamamış olan Millî Mücadele kumandanlarını bir arada gösteriyor.**

İtalya ve Yunanistan'ın tehdidine "924 HARB OYUNLARI" ile Nasıl cevap vermiştik?

★ — **BİR BULUŞMANIN TEHLİKELİ TEFSİRİ :**

7 Ocak 1924 tarihli ajanslar, İtalya ile Yunanistan arasındaki «askıda» meseleleri halletmek üzere, İtalyan Başvekili Benito Mussolini ile Yunanistan Başvekili Elefterios Venizelos'un Lokarno'da buluştuklarını haber veriyordu. Da-

ha sonra, dörtlü toplantılara sahne olarak, adını verdiği Lokarno Paktı ile anılan bu küçük şehirdeki buluşmanın mevzuu neydi? Ankara, mülâkatı alâka ile takip etti ve iki gün sonra, Cumhur reisi Gazi Mustafa Kemal, beraberinde refikası Lâtife Hanımefendi olarak, İzmir'e hareket etmişti.

Gazi, 28 Kasım 1923 de, şikâyeti kalb nahiyesinde olan bir rahatsızlık geçirmiş, İstanbul'dan davet edilen Dr. Neşet Ömer Bey, bunun, korkulduğu gibi bir anjin puatrin başlangıcı değil, aşırı yorgunluktan ileri gelen sürmenaj entellektüel olduğunu söylemiş, mutlak istirahat ve sükûn tavsiye etmişti.

Cumhuriyetin ilânından önceki aylar içindeki çeşitli hâdiselerin yorgunluğu içinde olan Mustafa Kemal'in, anî olarak yaptığı İzmir seyahatinin sadece dinlenme arzusuyla başladığı, fakat Mussolini - Venizelos görüşmesinin akisleri ile de başka bir safhaya girdiği anlaşılıyordu: Velid Ebüzziya Beyin, Tevhid-i Efkâr gazetesi, Mussolininin resmî organı olan Ciornale Ditalya'nın bir başyazısının tercümesini neşrediyordu: İtalya'da yeni iktidara gelen Faşistler, durumlarını sağlamlaştırmak ve Orlando Hükûmetinin kaybettirdiği Oniki Ada'yı Yunanistan'da bırakmaya mukabil, Türk Akdeniz kıyılarında iddia sahibi olmanın havası içinde kesif bir propagandaya girişmişlerdi. Velid Bey, kendisine hâs heyecanlı üslûbu ile Ciornale Ditalya'nın bu küstah talebine cevap veriyor: «— **Sinyor Mussolini, siyah gömlekli Faşistlerine güveniyorsa, biz de arslan yürekli Mehmetçiklerimize güveniyoruz.**» diyordu. İngiliz Röyter Ajansının, İtalyan donanmasının Akdenizde manevra yapmıya hazırlandığı haberi ile, Fransız Havas Ajansının, Yunanistan'ın Lozan'daki sınır, Pityon istikametinde tâdilini istediği yolundaki haber, durumu büsbütün endişe verici hale soktuğu görüldü. Ankara, her zamanki sükûnet ve vekarını muhafaza ediyordu. Çetin ve sert bir savaştan çıkarak, istiklâl ve hürriyetine kavuşmuş olan yorgun Türkiye için, aralarındaki ihtilâfları bir tarafa bırakıp, birleşebilme çarelerini aramaları muhtemel iki dünkü düşmana karşı, yeni bir harbe girebilmek elbette çetin bir mevzu idi. Fakat, eğer memleketin haysiyet ve varlığı buna da lüzum gösteriyorsa, göz kırpmadan ikinci bir Millî Mücadele elbet de başlıyacaktı. Nitekim Mustafa Kemal, İzmir'de, refikası Lâtife Hanımefendinin Göztepe'deki konağında, bu hazırlığın esaslarını tasarladı ve kumandanları İzmir'e davet etti.

★ — **MİLLÎ MÜCADELE KADROSUNUN SON TOPLANTISI :**

Bu davetle, üzerlerinde askerî ünformalar, Millî Mücadelenin adları unutulmaz PAŞA'ları, son defa, aynı masa etrafında toplanıyorlardı. Onlardan hiçbiri, bunun SON olduğunun elbette farkında değillerdir, hattâ tahmin de edemezlerdi. Fakat daha sonraki hâdiseler, onları birbirlerinden hayat boyu ayıracaktı.

14 Şubat 1924 de, adına kısaca «Harb Oyunları» denilen bu tarihî toplantıya, Başkumandan olarak Gazi Müşir Mustafa Kemal Paşa başkanlık edecek, harekâtı Erkân-ı Harbiye-i Umumiye Reisi Müşir Fevzi Paşa idare edecek, üç ordu müfettişi, karşılıklı cephelere kumanda etmiş olacaklardı: Kâzım Karabekir, Ali Fuad, Cevad Paşalar...

Harb tatbikatına, Millî Mücadelede kolordu ve fırka kumandanlıkları yapmış olan tecrübeli ve bilgisine güvenilen bütün ileri kademedeki kadro davetli idi. Türkiye'deki hâdiseleri adım adım takip eden yabancı müşahitler, Gazi'nin önderliği altında başlıyan hazırlığa, tecrübelerinin verdiği isabetle doğru teşhisi koydular: Röyter Ajansının İstanbul muhabiri olan Rober Kanoti, dünyaya şu haberi iletiyordu:

«— **İzmir'de, Mustafa Kemal Paşanın kumandası altında başlıyacak olan harb tatbikatının esas mevzuları üzerinde alâkalı mahfiller, âzamî ketumiyet muhafaza etmektedirler. Bununla beraber, bu çok şümullü ve Türkiye'nin bütün kumanda heyetini bir araya toplıyarak üç hafta süreceği tahmin edilen**

SÖZ YİNE BU KAHRAMANLARA MI DÜŞECEK?...

İtalya gazeteleri ile, bizim basın arasında ağır tempolu çatışmalar da başlamıştı. Bizde en önde giden, yine Tevhid-i Efkârı ile rahmetli Velid Ebüzziya idi. O güzelim üslûbu ile yetinmiyor, sembolik resimlerle de Mussolini'nin kara gömleklilerine meydan okuyordu. Yukarıdaki «kara kalem» üstadın kendi çizgileridir. Klişesinin kenarında şu sual var:

«— Söz yine bu kahramanlara mı düşecek?»

Mustafa Kemal'in şahsiyetini tanıyan Mussolini, söz'ün silâha kalmasından çekindi. Fakat Mustafa Kemal, en nâzik günlerimizde savrulmuş olan bu tehdidi unutmadı. Aradan bir kaç yıl geçmişti ki, vaktiyle Trablus - Garb'de de İtalyanın konsolosu olarak tanıdığı İtalyan sefiri Karlo Galli'ye, Ankara Palas salonlarında rastlayınca sordu:

«— Senin palyaço ne âlemde?»

Bu sual, öyle bir edâ ile sorulmuştu ki, sefir, sadece tebessüm edebilmişti..

tatbikatta, sadece genç Cumhuriyetin muzaffer ordusunun mutad hazırlıklarından gayrı, dünya hâdisatının Türkiye'yi alâkadar eden ve neticede askerî harekâta sebep olabilecek vekayiin de derpiş edildiği intibaı umumîdir. Bu hazırlığın Yakın - Şark'taki son hâdiselerin en mühimlerinden birisi olarak tavsif edilmesinde mübalâğa yoktur.»

Harb Oyunlarının başlama gününden bir gün önce, Başvekil İsmet Paşa, beraberinde Millî Müdafaa Vekili Kâzım Paşa olduğu halde, İzmir'e gelmişti. Böylelikle mevzu, sadece bir harb oyunu olmaktan çıkmış, hükûmetin mes'ul şahsiyetlerinin de bulunduğu umumî bir müdafaa plânı mahiyeti almıştı. Yabancı ajanslar, bu safhayı da tafsilâtlı olarak bildirmişlerdi. Gazi, müzakere mevzularının mahremiyeti üzerinde tedbirler alınmasını emretmiş olmakla beraber, dünyanın ve umumî efkârın ilgisini devam ettirmek için, Anadolu Ajansı kısa tebliğlerle safhaları bildiriyordu.

★ — İSMET PAŞA, SİYASÎ DURUMU ANLATIYOR :

Toplantı, 14 Şubat 1924 perşembe

Kumandanlar Arasında İspirtizma Tecrübesi!

Gazi Mustafa Kemal, harb oyunlarının bulutları dağıtarak tamamlanmasının hazzı içinde, refikası Lâtife Hanım efendinin Göztepedeki evinde Müşir Fevzi, Kâzım Karabekir, Ali Fuad, Cevad Paşalara bir akşam yemeği verdi.

Yemekten sonra bir ara, Gazi ile Ali Fuad Paşa salonun yanındaki küçük yazı odasına geçerek misafirleri yalnız bırakmışlardı. Döniişlerinde, Mareşal Cakmak'la Kâzım Karabekir ve Cevad Paşaları, ispirtizma nazariyeleri üzerinde hararetli bir münakaşaya dalmış buldular: Karabekir, Mareşali ve Cevad Paşayı ispirtizmanın gaibden haber veren ruhî tezahür safhaları olduğuna da inandırmıya çalışıyordu:

«— Tecrübe edelim. Göreceksiniz..»

dedi ve salonda çivisiz küçük bir masa arıyarak buldu. Fevzi Paşa, nazariyevi esasından reddediyordu. Cevad Paşa da tecrübenin neticesini görelim, diyordu. Gazi ile Ali Fuad, gülümsiyerek münakaşanın sonunu bekliyorlardı.

Karabekir'le Cevad Paşa masaya oturdular; parmak uçlarıyla masayı harekete getirdiler. Masa önce meyledıyor, sonra eski halini alıyordu. Müşir, hareketi alâka ile takip ediyordu. Masa harekete gelince, ruhu dâvet zamanının geldiğini söyliyen Karabekir, Fevzi Paşaya sordu:

«—Paşam.. Ruh dâvet ede biliriz. Kimin ruhunu çağıralım?»

Müşir cevap vermeden Mustafa Kemal teklif etti:

«— Abdülhamid'i çağırınız bakalım.»

Karabekir Sultan Hamid'in ruhunu dâvet etti. Masa harekete gelince sordu:

«— Kendisinden ne soralım?»

Cevad Paşa cevaplandırdı:

«— Ne yaptığını soralım.»

Karabekir Paşa bu suale, ruh sahibinin verdiği cevabı, azap çektiği şeklinde tef sir etti. Gazi dudaklarında tebessümle tecrübeyi takip ediyor, Fevzi Paşa ciddî bir tavırla neticeyi izliyor, Ali Fuad Paşa pek alâkalı görünmüyordu. Cevad Paşa birdenbire dedi ki:

«— Müşirin portföyünde kaç lira var söylesin bakalım..»

Fevzi Paşanın portföy taşımadığını bilen Mustafa Kemal güldü:

«—İyi amma müşir portföy taşımaz. Başka şey sorunuz.»

Fakat, işin gerçekten garip tarafı, o gün Fevzi Paşanın üzerinde para cüzdanı vardı Dedi ki:

«— Portföy taşımam. Fakat garip, bugün iç cebime eskiden kalan bir portföyümü koymuşum. İçinde kaç lira olduğunu da sarahatle bilmiyorum. Sorunuz bakalım, bilecek mi?»

Karabekir Paşa, aynı ciddiyetle masayı harekete getirdi. Verdiği işaretleri saydı. Sonra emniyetle dedi ki:

«— Paşam.. Cebinizde otuz beş lira var. Çıkarınız, sayalım..»

Fevzi Paşa cüzdanını çıkardı. içindeki paraları dikkatle saydı:

«— Hayret, dedi, tam otuz beş lira var..»

Ali Fuad Paşa bu eğlenceyi tarihî bir hakikatin neticesine bağladı:

«— Sultan Hamid'e para soruldu mu elbette kurusuna kadar bilir...» dedi. Hepsi gülüyorlardı.

⁂

Hayat ve hâdiseler gerçekten garîptir ve beklenilmiyenler, çok zaman, beklenilenlerin üzerinde taht kurar...

Nitekim, 21/22 Şubat 1924 gecesi, böylecesine samimî bir toplantıda birleşenler arasında, bu tarihten sonra bir araya gelemiyenler de oldu..

Zaferden sonra Türkiye, gerçekten devamlı ve sağlam bir sulh arıyordu. Hatta Lozan'da, milli misakdan fedakârlıkları bile, bu temiz ve hâlis duygu ve karar ile yapmıştı. Fakat, İtalyada iktidara gelen Faşistler, ve Yunanistanın yine kaderini eline alan Venizelos'un gizliden gizliye ateşlediği Megalo-İdea, 1926 sonuna kadar Türk ordusunu yine uyanık ve her ihtimale karşı normal üstü hazırlık içinde tuttu. Yukarıdaki klişede Mustafa Kemal'i yanında Karabekir ve Fevzi Paşalar, Dumlupınar'ın birinci anış yılı merasimine giderken görüyoruz: Gerekirse, YENİ DUMLUPINARLAR yaratabilmek ümid ve heyecanı içinde.

günü sabahı, Mustafa Kemal Paşanın kısa bir konuşması ile açıldı. Gazi, hakikatleri olduğu gibi arkadaşlarına izah etti: Yunanistan'la İtalya arasındaki son görüşmelerin, Lozan'ın esaslarının tesbitinden sonra başlıyan temasların gayesinin nedenleri üzerinde durdu ve bu safhalara ait kronolojik izahları yapması için sözü Başvekil İsmet Paşaya bıraktı.

İsmet Paşa, Lozan'da, İtalya ile Yunanistan arasındaki asıl ihtilâfın Oniki Ada dolayısiyle olduğunu, İngilizlerin ve Fransızların İtalya'ya karşı kendi saflarında harbe girmesi için verdikleri vaadleri ihtiva eden Sen-Jan-Omoryen muahedesi ile İtalya'ya bırakılmış olan Antalya havalisinin yerine, bir tâviz bulamadıklarını, Yunanistan'a verilen Oniki Ada'nın İtalyanın eline geçmesine bilhassa İngiltere'nin muhalefet ettiğini ve Londra ile Paris'in, Atina ile Romanın yakınlaşması telkinlerinde bulunduklarını, son görüşmelerin bu telkinlerin bir neticesi olabileceğini, İtalyan gazetelerinde Akdeniz kıyılarımız için yapılan neşriyatın bu mülâkatı takip eden günlere rastlamasının, sadece tesadüf olarak tefsir edilmediğini söyledi.

İsmet Paşanın bu izahlarından sonra, Gazi, mevzu üzerinde aydınlanmayı arzu edenlerin düşüncelerini rica etti. Ali Fuad Paşa, İtalya'dan yükselen bu seslere muvazi olarak, Yunanistan'ın Şarkî Trakya üzerindeki bazı iddialarının nasıl karşılandığını sordu. İsmet Paşanın, bu mevzuun daha çok, Venizelistlerle muhalifleri arasında sulhün şartlarına ait iç politika münakaşaları meselesi olarak telâkki edilmesi icap ettiğini, çünkü muahedenin esasları üzerinde bu tartışmaların durmadan devam

ettiği yolundaki izahlarından sonra, Gazi şu neticeyi bildirdi:

«— Şimdi her ihtimali derpiş etmek ve memleketin müdafaasını, günün hâdise ve meseleleri ile tev'em tutarak istikametlendirmek üzere toplanmış olan yüksek şahsiyetlerinize harb tatbikatı olarak, İtalya ve Yunanistan'ın müşterek bir hareketine karşı, vatanımızın ne yolda müdafaa edileceği mevzuu ele alınacaktır. Harb tatbikatını Erkân-ı Harbiye-i Umumiye Reisi Müşir Fevzi Paşa Hazretleri idare edeceklerdir.»

★ — YUNAN ORDUSUNA CEVAD PAŞA, İTALYAN ORDUSUNA ALİ FUAD PAŞA KUMANDA EDİYOR, ORDULARIMIZIN BAŞINDA DA KÂZIM KARABEKİR PAŞA BULUNUYOR :

Harb tatbikatı nazariyesi şu esasa dayatılmıştı: İtalya ve Yunanistan donanmaları müşterek bir hareket yaparak Antalya - İzmir arasına ihraç yapmıya çalışacaklardır. Yunanistan aynı zaman da Garbî Trakya'dan Şarkî Trakya'ya sarkmıya çalışacaktır.

Harb Oyunlarının esas mevzuu böylece belirdikten sonra, düşman kuvvetlerinin kumandasını Ali Fuad Paşa ile Cevad Paşa bölüştüler: Yunan ordusuna Cevad Paşa, İtalya ordusuna da Ali Fuad Paşa kumanda ediyordu. Türk kuvvetleri de, Kâzım Karabekir Paşanın idaresinde bulunuyordu.

Harekât, sabah ve öğleden sonra olmak üzere, yedi gün devam etti. Harb Oyunları bittiği zaman, Gazi ve Müşir Fevzi Paşa, tenkid ve tahlillerini yaptılar. Varılan netice şu olmuştu. Eğer, İtalya Antalya - İzmir arasında bir ihraça kalkışacak olur ve Yunanistanla işbirliği yaparak, Yunanlılar da Şarkî Trakya'ya saldıracak olursa, ordumuzun iki ayrı cephede de vatanı muvaffakıyetle müdafaa edeceği ve düşmanın Türk topraklarında tutunamıyacakları neticesine varılmış, iki müttefik devletin bütün mevcutlariyle sadece bir cepheye taarruz etmeleri halinde de, ancak tâlî neticeler alabilecekleri kabul edilmişti.

Her birisi, askerllik hayatlarında büyük tecrübeler sahibi ve zaferlerin mümessili olan kumandanlarımızın vardığı bu neticeler, gergin sinirleri yatıştırmıştı. Sadece, müdafaalarımızın o günkü stratejiye göre takviyesi gerekli noktaları da tesbit edilmiş, İzmir mıntakasının modern bir müstahkem mevki haline konulması kararlaşmıştı. Bu bölge, o zaman, İkinci Ordu Müfettişliği bölgesi içinde idi ve ordu müfettişi de Ali Fuad Paşaydı. Paşa, Harb Oyunları bittik-

---

On dört Yıl sonra

Sayın Orgeneral Fahrettin Altay anlattı:

«— Bu 1924 tarihî harb oyunlarından tam on dört sene sonra, İzmir'de, askerî manevralar yapıldı. Bu, Atatürk'ün bizzat idare ettiği son manevralardır. Zannediyorum ki hastalığının vehametini de anlamıştı. Halinde, bilhassa eski arkadaşlariyle konuşurken hassas bir duyganlıkla saklamak istediği vedâ hüznü vaidi. Onun tam sıhhatli günlerindeki canlılık, hareket ve kudretini bilen eski dostları için bu bedenî takatsizliğin belirtilerini hissetmemek mümkün mü idi?

1938 baharındaki bu manevraların son günü İzmir'den ayrılacağımız saatlerde, yanında idim. Gözleri, senelerce evvel, Göztepe'deki o mütevazı evini arıyor gibi idi. Bilmem nasıl bir hisle:

«— Biz burada çok seneler evvel, bir askerî tatbikat daha yapmıştık amma, o bir Harb Oyunları idi, değil mi?» dedi ve güldü...

Ben de o anda, o günleri hatırladım: Cidden heyecanlı, hattâ biraz da endişeli idik. Memleket yeni harbden çıkmıştı ve iki komşumuzun iyi olmıyan niyet ve arzularla birleşeceği haberleri gelmişti.

Şartlar da, hâdiseler de çok değişmişti. Bu iki komşumuzla da, ikinci askerî tatbikat sırasında dost idik. Fakat, yine de kendi gücümüzü denemek ihtiyacını unutmamıştık. Zannediyorum ki, Atatürk'ün asıl hatırlatmak istediği, o ilk toplantının şahsiyetleri idi. Çünkü bazılarını ecel, bazılarını hâdiseler bizden ayırmıştı.

Ben, o anda, Atatürk'ün de bu konuşmamızın aynı yılının Kasımında, ebediyen bizi terkedeceğini nasıl düşünebilirdim? Bu tarihten sonra, çok sevdiğim ve 9 Eylülde evvelâ benim yiğit süvarilerimin girdiği güzel İzmir'e ne zaman yolum düşerse, hep bu iki hâtıra, gözlerimin önünde canlanır, gözlerim dolar, bütün arkadaşlarımı rahmet ve sevgi ile anarım...»

ten sonra, yirmi gün kadar İzmir'de kaldı ve müfettişlik erkân-ı harbiye reisi Miralay Abdürrahman Nafiz Beyle (**orgeneral sayın Abdurrahman Nafiz Gürman**), müstahkem mevki kumandanı Albay Ali Fuad (**Harb Akademileri Komutanı merhum Orgeneral Ali Fuad Erden**) in başkanlıklarında iki ayrı komisyon teşkil etti. Kendisi de, arazi üzerindeki tatbikata nezaret ederek, Harb Oyunlarının ortaya koyduğu açıklıklar kapatıldı.

★ — TEDBİR TESİRİNİ GÖSTERİYOR :

Yerli ve yabancı basın, İzmir'deki harb oyunlarından kendilerine verilen bilgileri, mümkün olduğu kadar geniş tefsirler yaparak, veriyorlardı. Telkin edilmek istenen ve bir gerçeği açıklayan hakikat şu idi ki, Türk Ordusu, nereden ve ne şartlar altında gelirse gelsin, gözünü kırpmadan vatanını müdafaa edecekti. Onun, 1908 İkinci Meşrutiyetinden beri onbeş yıl, dört büyük savaş vermiş olması, bu azminden zerresini eksiltmiş veya zedelemiş değildi. Kaldı ki, yüzyıllardır hazırlanan ve en zayıf zamanımızı beklemiş olan maddî mânevî hazırlığı tam bir düşmanı, vatanın harim-i ismetinde boğmuş olmanın moral yüksekliği içinde şamatadan gayrı meziyeti olmadığı tarihinin ispatında olan bir başka maceracıyı da ana vatan topraklarında yokedeceğine güveni vardı.

Meşru müdafaanın verdiği bu ruh hâletini çok iyi takdir eden Gazi, üzerinde Başkumandan Mareşal elbisesi ile masa başına oturmuş, omuz omuza, gönül gönüle, kafa kafaya beraberce zafere götürdüğü Millî Mücadele kumanda kadrosunu etrafına toplamış, ikinci bir mücadele icap ederse, onları heyecanlı, hazırlıklı, ümitli, bilgili ve şuurlu olarak görmenin rahatı içinde, Göztepe'deki kayınpederinin evinde 21-22 Şubat 1924 gecesi, akşam yemeğine davet etmiş, sekiz çetin günün yorgunluğunun giderilmesini de temin etmişti.

Tedbirler, tesirini göstermişti: Roma ve Atina'dan tehdit sesleri yerine dostluk gösterileri belirmeye başlamıştı. Mustafa Kemal, ertesi gece Ankara'ya dönüyordu: 1 Mart 1924 de toplanacak Türkiye Büyük Millet Meclisine, Hilâfetin ilgası, Osmanlı Hanedanının memleketten ihracı, Şer'iye ve Evkaf Vekâletlerinin kaldırılması, Erkân-ı Harbiyenin kabinenin dışında müstakil hale gelmesi, öğretimin birleştirilmesi gibi rejimle ilgili birçok tedbirlerin kararı kafasında olarak ...

BİR İHBAR ve TEDBİRLER

Harb Oyunları sona erdiği zaman Mustafa Kemal, refikası Lâtife Hanımefendinin Göztepedeki evinde, Müşir Fevzi, Ordu Müfettişleri Kâzım Karabekir, Ali Fuad, Cevad Paşalara bir akşam yemeği vermişti. Yemekten sonra Gazi, Ali Fuad Paşayı salonun yanındaki yazı odasına çağırdı, dedi ki:

«— Fuad Paşa, kardeşim.. Hükûmete şahsım için bir suikasıd ihbarı yapılmış. Alâkalılar tedbir almışlar amma, benim de ihtiyatlı olmamı istediler.»

Ali Fuad Paşa şaşırmıştı. Türkiye de hiç bir el'in, ne kadar insafsız ve vicdansız olursa olsun, kurtarıcısına kötü bir maksadla kalkabileceğini tasavvur edemiyordu. Mustafa Kemal'in de dudaklarında acı bir tebessüm vardı. Ali Fuad Paşa dedi ki:

«— Size böyle mel'un bir maksad la kalkacak bir Türk eli tasavvur ede miyorum. Bu, olsa olsa bir başkasının ihaneti olabilir. Elbette ihtiyatı el den bırakmamalıdır. İlk hatırıma gelen şudur: Treninizin hareket saat ve istikâmetini gizli tutalım, ve siz Paşam, kendi arabanıza değil de benim makam otomobilime bininiz. Ben sizinkine binerim.»

⁂

Öylece yaptılar..

İstasyona dâvetli olanlardan gayri kimseler gelmemişti. Trenin hareket saat ve istikâmeti bir kaç kişi tarafından biliniyordu. Bu sebeple Gazi ve Lâtife Hanımefendi, 23 Şubat 1924 sabahı Ankaraya geldiklerinde karşılanmadılar ve doğruca Çankaya köşküne gittiler.

333

Sene evvel

6 Şubat 1632 de

SİPAHİLER AYAKLANMASI

★ — **ON SENELİK HÂDİSELER :**

Sene 1632 idi. Dördüncü Sultan Murad'ın Osmanlı tahtına geçişi üzerinden on yıl geçmişti. Bu ON YIL içinde neler olmamıştı?

Tarihlerimizin «Genç Osman» dedikleri İkinci Sultan Osman'ın o felâketli öldürülüşü sırasında şehzade Murat, on yaşında idi. Annesi Mah-ı Peyker Kösem Sultan, akıl hastası Birinci Mustafa'nın bir iradesiyle oğulları Murad, Kasım ve İbrahim'i, üzerlerine titreyerek cellâdın yağlı kemendinden koruyabilmiş, Fatih'in koyduğu **nizam-ı âlem** prensiplerine göre, tahta geçenin erkek kardeşlerini ve sülâlenin diğer erkeklerini öldürtmek hakkından muhafaza edebildiği üç oğlundan saltanat sırası bekliyen Murad'ın çocuk yaşta tahta geçişine ait günleri, Eski Saray'ın loş odalarında hayâl ederek çileli günler doldurmuştu. Nihayet, başlarında Şeyhülislâm Yahya Efendi olan devlet büyükleri, artık Yeniçeri ve Sipahî isyanlarına son verilmez ve her gün avaz avaz:

«— **Osman... Osman... Bu saltanat yükünü omuzlarımdan al... Ben taht istemem...**» diye bağıran, vezirlerden ürkerek kapı arkasına saklanan, bir delinin özürleri içindeki Birinci Sultan Mustafa'nın tahttan indirilerek, yine, çilesini dolduracağı şimşirliğe kapatılmasına karar vermişler, on bir yaşındaki şehzade Murad'ın, **Murad-ı Rabiğ** = **Dördüncü Murad** adıyla tahta çıkmasını kararlaştırmışlardı. Bu netice, Kösem Sultanın kocası Birinci Sultan Ahmed'in ölümündenberi hayâl ettiği mes'ut devirdi: Çocuk olan oğlunun adına, devleti kendisi idare edecekti: Kösem Sultan da, Kanunî'yi evlât kaatili yapan Hurrem'in sihir ve füsunu, kadınlar saltanatını

DÖRDÜNCÜ MURAD

Birinci Sultan Ahmed'le Mahpeyker Kösem Sultanın oğludur. 27 Temmuz 1612 de doğdu. 10 Eylül 1623 de, onbir yaşının içinde padişah oldu. 8-9 Şubat 1640 gecesi, yirmi sekiz yaşının içinde öldü. Alâeddin, Mehmed, Ahmed, Süleyman, Ruhiye, Safiye, Gevherhan, Kaya, İsmihan, Ayşe, Hafise isimleriyle onbir çocuğu oldu.

Dördüncü Murad, beden kuvveti bakımından Osmanlı Padişahlarının en güçlüsü idi. Hafızası ve iradesi mükemmeldi. Şartlar ve hâdiseler kendisini aşırı sert, haşin, gaddar yapmıştı. İçki iptilâsı, iki yüz okka (**260 kiloya yaklaşık**) ağırlığı tek eliyle kaldıran, Eski Saraydan attığı oku, Bayezit Camii içine düşüren bu müstesna bedeni yıktı ve siroz illetinden 28 yaşında öldü.

açan Venedikli Bafa **(Safiye Sultan)** ın zekâsı vardı. Genç Osman'ı önce tahttan indiren, sonra hayatına son veren âsi kuvvetler, o koskoca imparatorluğun mukadderatına hâkimdi.

Anadolu, Celâlî ayaklanmaları altında eziliyordu. Mevkiler ve makamlar rüşvetle alınıp satılıyordu. Bu kötü yolun başında, sadrıâzam Kemankeş Mustafa Paşa vardı. Allah ve kanunların reddettiği bu kötü yoldan vazgeçmelerini söyliyen şeyhülislâm, şair ve edîb Yahya Efendiyi, genç padişaha:

«— **Yahya Efendinin, padişahımı iclâsda reyi yoğ idi.**» gammazlığı ile azlettiriyor, yerine Genç Osman'ın kainpederi Esad Efendi getiriliyordu. Ülemâyı da safına alan sadrıâzam ve zorba ağalar, devlete, diledikleri gibi hükmetmiye başlamışlardı. Rum Mehmet'ler, Dağlardelisi Süleyman'lar, Abaza Paşalar Rumeli ve Anadoluyu kasıp kavuruyorlardı.

★ — OSMAN OĞULLARININ EN GÜÇLÜSÜ :

Aradan seneler geçti... Tam on yıl. Çocuk Dördüncü Murad, yirmibir yaşına girmişti. Bu yıllar, âsi Yeniçeri ve Sipahî sergerdelerinin sarayı ve annesi Kösem Sultanı diledikleri gibi kullanmanın binbir acı tecellisi içinde geçmişti.

Dördüncü Murad, ülkesinin yokluğa yuvarlandığını hissediyordu. Evvelâ, annesinin nüfuzundan kurtulmak kararında idi. Uzun boyu, sağlam bünyesi, solgun yüzü, daima sert bakışlı elâ gözleri ile sarayın içinden başlıyan kudreti, gün geçtikçe devleti idare eden kaynaklara doğru uzanıyordu.

Kendisinin, öncekiler gibi kadına düşkünlüğü yoktu. Fakat aşırı içki kullanıyor, sapık zevklere iptilâya başlıyordu. Sipahî isyanları, vezirlerin rekabetler dolayısiyle yaptıkları ahlâksızlıklar, ülemânın şeriatın hak ve adalet ölçülerini bırakıp, onlara uyması, kalbinde derin bir nefret uyandırıyor, kendisini şüpheci, gaddar, zâlim bir mizaca sürüklüyordu.

Her şeyi ezmek ve tepelemekle bozulan çığırın yoluna gireceğine inanmıştı. Geceleri kıyafetini değiştirmiş olarak İstanbul'un ücra sokaklarına giriyor, halkın hayatını yakından inceliyor, görüyor, kan ve ateşle memleketin idaresini eline alan bu kadronun yine kan ve ateşle yıkılacağına inanıyordu.

Kendisini şiddete zorlayan bu hâdiseler içinde pehlivan yapılı padişahın şiire, edebiyata, musikiye de meyli vardı. Bir taraftan :

Ey gönül... Gül devridir, vaktı nevrûzdur,
Can bağışlar âdeme bu dem dem-i fîrûzdur.

seslenişleriyle İstanbul'un o misli bulunmaz baharını karşılamak arzusu izhar ederken, öte taraftan, belinden yakaladığı silâhtarını sağ eli ile kuşağından tutup bir eliyle başının üzerinde Hasodayı dolaştıracak kadar bedenî kuvvet gösteriyor, bir kılınç darbesiyle koca bir merkebi ikiye bölüyor, ikiyüz okkalık bir gürzü oyuncak gibi sallıyor, Eski Saraydan attığı oku, Bayezit meydanına düşürerek, eşi görülmemiş maharet ve kuvvet örnekleri veriyordu. Bu beden kudreti, Dördüncü Murad'da nefsine güven, padişahlık nüfuzunu serkeş başları ezme, çok zaman da azimkârlığı zulüm ve gaddarlıkla birleştirme ahlâkı yaratmıştı.

Yirmi bir yaşında, artık o uçsuz bucaksız ülkelerinin idaresini demirden ellerine almayı kararlaştırmış, ilk olarak, annesi Kösem Sultanın pek sevdiği damadı Sadrıâzam Hüsrev Paşa ile sadaret kaymakamı, yani bugünkü makamı ile Başvekil Yardımcısı ikinci damad Topal Recep Paşalardan kurtulmaya karar vermişti.

★ — FESAD KAZANI PATLIYOR :

Fakat, Dördüncü Murad'ın aşırı güven duygusu içinde giriştiği teşebbüs, daha ilk adımda, sert ve kanlı karşıkoymalara maruz kaldı...

Hüsrev Paşanın azli ve yerine Hafız Ahmet Paşanın sadaret makamına getirilmesi, imparatorluğun nimetlerini ellerinde tutan zorbaları, başlarında Sa-

ray Ülemâ Kadrosu dahil, ayaklandırmıştı.

Anadolu'ya gizlice haberler uçurulmuş, Türklüğün o mübarek ana yatağını ellerinde tutan Yeniçeri ve Sipahî zorbaları, arkalarındaki eşkiya sürüsü ile İstanbula akın etmiye başlamışlardı. Saka Mehmet'ler, Rum Mehmet'ler, Çin Ali'ler, Nazlı Muslu'lar, Cadı Osman'lar, Bıçakçıoğlu Kardeş'lerin garip ve mühib kıyafetlerle İstanbul sokaklarında görünmeleri, şehri dehşet içinde bırakmıştı. Makamından atılan eski sadrıazam Husrev Paşa ile muavini damad Recep Paşa, el altından isyanı idare ediyorlardı. Büyüyen oğlunun iktidarı elinden almasını asla affetmiyen annesi Kösem Sultan da, oğluna karşı ayaklanmalarla gizliden gizliye el ve kafa birliği halinde idi.

6 Şubat 1632 salı sabahı, **(20 Şevval 1041)** At Meydanı'na Sipahiler ve Yeniçeriler dolmuştu. Artık, İmparatorluğumuzun duraklama ve gerileme çağlarının o korkunç tâbiri, memleketin üzerine kâbus gibi çökmüştü: **Kul, ayağa kalkmıştı!**... Recep Paşa, zorbalara talimatını vermiş, bir köşeye çekilmişti. İsyancıların padişahtan istedikleri şunlardı: «— **Husrev Paşa gibi vücudu lâzım bir veziri azlettirenler, Padişahın ve devletin dostu değillerdir. Buna sebep olanlar da Şeyhülislâm Yahya Efendi, Sadrıâzam Hafız Paşa, Yeniçeri Ağası Hasan Halife ve müsahib Musa Çelebi'dir. Bunlar cümlesin on yedi âdemdir. Ver, onları pâre pâre edelim..**»

Fesatçılar, sarayın kapılarına dayanmışlardı. At Meydanında Sipahî ve Yeniçerilerin velvelesi bütün şehri sarmıştı. Dükkânlar kapanmıştı. Halk korku içinde, evlerine kapanmıştı. Fırınlar ekmek çıkarmaz olmuştu. İmkân bulanlar kayıklarla gizli gizli Anadolu yakasına kaçıyorlardı. Üçüncü gün, ülemâ da isyancılara katılmış, **ÜÇ UNSUR** tamam olmuştu. Üçüncü gün, ikindi namazının ezanı minarelerden yükselirken, âsiler alay alay Ortakapı'ya ilerlemişler, padişahtan ayak divanı istemişlerdi.

İsyanın, böylece tehlikeli hal alacağını ümid etmiyen Kösem Sultan da, telâş içinde idi. Fakat artık hiçbir perde arkası didinme, gözleri dönmüş bir kin ve vahşet alayını, hiçbir düzenleyici kuvvetin önünde durduramazdı: Bu, tam bir **eşkiya kımıldanışı** idi.

★ — AKİBETİNİN RÜYASINI GÖREN VEZİR :

Sadrıâzam Hafız Paşa, isyanın gerçek sebeplerini bilmiyor değildi. Kubbealtı vezirlerinden arkadaşı Bayram Paşa, kendisine haber göndermiş:

«— **Meded!.. Zinhâr devletlû sultanım... Olmıya ki bugün meşverettir deyu Divan'a gelesiz. Hemen ihtifâ eyliyesiz...**»

Haberi götüren Bostancı, Hafız Paşaya Arslanhane önünde rastlamıştı. Hafız Paşa, at üzerinde Divan-ı Hümâyuna gidiyordu. Bayram Paşadan haberi alınca, tavrını hiç bozmamış, hattâ tebessüm ederek:

«— **Var, Paşa karındaşıma bizden selâm eyle.. Zuhur edecek hâdisatı rüyamda müşahede ettim. Ölmekten gam çekmem, Hemen Hüda, din-ü devlete zevâl vermesün. Bu devlet uğrunda bin Hafız fedâ... Hakkınızı helâl edün...**» demiş, sükûnet ve vekarla Ortakapıya yönelmişti.

Hafız Paşanın böylece pervasızca gelmesini asla beklemiyen isyancılar, birden şaşkınlıkla ikiye bölünmüşler, Hafız Paşa da Ortakapı önlerine gelmişti. Birdenbire, Yeniçerilerin koyunlarındaki taşları vezirin üzerine fırlattıkları görüldü:

««— **Bre vurun!..**» haykırışlariyle beraber hançerler havada uçtu. Bir hançer, Paşanın başını yarmıştı. Atından yere düşen Hafız Paşanın kaftanı yırtılmış, mecvezesi düşmüştü. Şatırlar kendisini güç kurtarmışlar, kollarına girmişler, hemen hastalar odasına götürmüşler, Bostancıbaşından alınan kaftan ve mecvezeyi giydirerek padişahın huzuruna çıkacak hale getirmişlerdi. Bağdat muhasarasının yiğit başbuğu, teessürle Sultan Murad'ın huzuruna girmiş, mühr-ü şerifi öperek teslim etmiş:

«— **Padişahım, bu güruh kan ister. Var izin ver, Hafız kulun pârelesinler.**

Bir Iran gravüründe Hafız Ahmet Paşa, Bağdad önlerinde..
(Şair ve musikişinâstı. Saraya bu kabiliyetleri dolayısiyle girmişti. Bağdad'ı birinci muhasarasında İran Şahı büyük bir imdad kuvveti gönderince, Padişah Dördüncü Murad'a manzum bir imdadname göndermişti.)

Kulun küfranı tuğyan ederse, kalb-i mübareğin kırılır. Padişahım.. Bu devletin bünyadı sarsılır. Söz ayağa düşmüştür. Benim elemim şahsım için değüldür. Ben zaten kaza-i mukadderi rüyamda gördüm. Ver elini pûs edeyim, hakkını helâl et...» demişti. Sultan Murad'ın gözleri yaşarmıştı:

«— Yürü... Var, Üsküdar'a geç...» demiş, kıyafeti değiştirilen Hafız Paşa, Yalı köşkü kıyısından bir pazar kayığına bindirilerek gizlice Üsküdar tarafına geçirilmişti.

Ne sultan Murad, ne de Hafız Paşa, bu ayrılışın hiçbir şeyi halletmiyeceğini bilmiyor değillerdi.

★ — TAHT ÖNÜNDE PADİŞAH - ASİLER MÜCADELESİ :

Hafız Paşanın kendilerine teslim edilmediğini gören, böylelikle de onun saraydan uzaklaştırıldığını anlıyan isyancılar, o güne kadar görülmemiş bir taşkınlıkla padişahın şahsına taarruza başlamışlar, onu tekrar **«ayak divanı» na** davet etmiye başlamışlardı. Ortakapıdan Kubbealtına kadar ilerliyenler avaz avaz bağırıyorlardı:

«— Padişah ise çıkub gelür.. Yohsa gayrı iş fenâ olur .*. »

Padişah, tahtın Bab-üs-Sâade önüne çıkarılmasını irade etti. Gazûb, elemli, iri elâ gözlerinden kin şerareleri içinde tahta oturdu:

«— Nedir kullarım muradınız?»

Kendisine **Zıl-lullah-i fil-âlem = Allahın yeryüzünde gölgesi»** denilen ve dünya yüzündeki mutlakiyet idarelerinin en mükemmeli ve en otoriteri olan Osmanlı devlet nizamının, din ve dünya büyüğü padişah ile, Sipahî zorbaları arasında, tarihçi Naimâ'ya: « — .. **Çünkü nizam-ı devlet muhtel olup, cihanın**

vakt-i zevâli gelmiş idi ... » dedirten münakaşalar başlamıştı. Sultan Murad, kendilerini teskin etmedikçe, atılıyorlar, tahtın kenarına kadar geliyorlar:

«— Bu hainleri elbet verirsiz. Pâreleriz. Yohsa iş gayrı olur.» tehdidi ile direniyorlardı. Padişah, zorbaların Hafız Paşa ile defterdar Mustafa Paşa, Hasan Halife ve Müsahib Musa Çelebiyi ayaklanmış vahşet duygularının zulümleri içinde öldürmedikçe, yatışmamaları için Recep Paşa ve Husrev Paşadan açık talimat aldıklarını anladı, bir ânda tahttan kalktı ve haykırdı:

«— Çünkü cevaba kulak tutmaz ve kabil-i hitab değilsiz. Niçin beni Taşra divana davet eylediniz? Bre hakdan korkmaz, Peygamberden utanmaz, şer'e ve padişaha inkiyad etmez zâlimler..»

Ve, çevresinde Enderun ağaları hışımla Bab-üs-sâade kapısından içeri girdi. Kapı, bir ânda arkadan akıp gelen âsiler üzerine gürültü ile kapandı. Şimdi dışarıdaki güruh, padişahı daha açık şekilde tehdit ediyordu. Saray bahçeleri feryatlarla dolmuştu. Recep Paşa, elde ettiği neticelerden memnun, kendisi damad olmanın verdiği hakla sarayda taraftar bulmaya çalışıyor, heyecan içinde olan şehzadeler, valide sultan, bostancıbaşı, Dar-üs-sâade ağası ve Hasekileri, padişahı Hafız Paşayı teslime razı etmiye teşvik ediyordu. Sultan Murad, ayak divanına çıkarken, yanına yaklaşmış, riyâ ile ayaklarına kapanmış:

«— Padişahım... Kul ayaklandı. Ab dest alın, Taşra öyle çıkın..» demiş, eğer öldürülürse, abdestli can vermesini söyliyecek kadar ileri gitmişti. Şimdi, yine padişahın ayaklarına kapanıyor:

«— Padişahım.. Bu müfsidlerin istediklerini vermedikçe, teskinleri mümkün değüldür. Eğer ben kulunu dahi istediklerime vermek gerektir. Kul, efendisi yoluna kurban olagelmiştir. Ne tereddüt buyurursuz?» demişti. Sultan Murad da, elîm hakikati anlamış, tahtının ve hayatının tehlikede olduğunu düşünmüştü. Sultan Osmanın feci âkibetinin acı hâtırası henüz zihinlerde taze idi. Bostancıbaşıyı çağırttı:

«— Var, Üsküdar'a Hafız Paşayı getür..» dedi.

Hafız Ahmet Paşa

1632 Sipahî isyanının ilk kurbanı, hazin ölümünü bu sahifelerde takip ettiğimiz Hafız Ahmet Paşa Filibelidir ve bir cami müezzinin oğludur. Musiki ve şiirde gösterdiği kabiliyet dolayisiyle Birinci Sultan Ahmet devrinde Saraya alınmış, Padişah musahibliğinde bulunmuş, Şahincibaşılıkla saraydan çıktıktan sonra üçüncü vezir ve kaptan-ı deryâ olmuştu. Şam ve Diyarbakır valiliklerinde bulunmuş, Bağdad'ta isyan eden Bekir Subaşının ayaklanmasını bastırmış, 1625 de sadrıazam olarak İran seferine memur edilmiş, Bağdad'ı kuşatmış, fakat sekiz aylık muhasaradan sonra Yeniçerilerin isyanı üzerine şehri zaptedememiş ti. Azledilerek İstanbula gelmiş, Kub bealtına ikinci vezir olmuş, altmış iki yaşında olduğu halde Sultan Murad'ın kızkardeşi Ayşe Sultanla evlenerek Damad da olmuştu. 1632 de Hüsrev Paşanın azliyle ikinci defa sadrıazam oldu ve bu sahifelerde kanlı safhalarını gördüğümüz ayaklanmanın sonun da Padişahın gözleri önünde şehid edildi.

Bağdad seferi sırasında adaşı Veli yüddinoğlu Bursalı değerli sair Ahmet Paşanın (keremnâme)sini tazmîn ederek Padişahtan manzum bir yardım istemişti:

Beni hâr eyleme kim, izzeti Sen vermiş idin
Lutfuna olma peşiman, ki budur şan-ı kerem

★ — **FACİANIN KANLI SONU :**

Bostancıbaşı, Saltanat beşçiftesi ile acele yola çıkmış, Hafız Paşayı Üsküdar da mümtaz din adamı Şeyh Mahmut Efendi Mevlevî Dergâhına sığınmak üzere iken bulmuş, padişahın iradesini teb liğ etmişti. Merd vezir, gördüğü rüyanın doğruluğunun inancı içinde, bostancıbaşı ile beraber Saraya dönmüştü.

Sultan Murad, Hafız Paşaya hâdiseleri anlatmış, fakat zorbaları yatıştırmak yolundaki ümidini tekrarlamış, tah-

DENİZE ATILAN CESEDLER

İç ayaklanmaları, sayısız idamlar takip ederdi. Bu öldürmeler, ihtilâllerin hakkı sayılır, sadece Ülemâdan şer'î hüccet alınırdı. Hâkim kuvvetlerin önünde çok zaman eğilen ve isyanların içine karışan Medrese kadrosu için ölüm fetvası, binbir sebebe dayanırdı. Ölümler, arkalarında akisler yapacak şekilde olduğu zaman, geceleri kıyıdan uzaklaşan kayıkların içine konan cesedler ayaklarına taş bağlanarak denize atılırdı. Yukarıdaki klişe, Tyomas Allom'un albümündendir, geceleyin bir mahkûm cesedinin denize atılmasını gösteriyor.

tın yine Bab-üs-sâade önüne çıkarılmasını irade etmişti. Sultan Murad, karşısına ikisi sipahî, ikisi de yeniçeri bölükbaşısı istemiş, kendilerine nasihat ediyor, fakat zorbalar, Recep Paşadan aldıkları talimatı şaşmadan tekrarlıyorlardı:

«— **Biz ahdimizden dönmesüz. Devlete bedhah olanları pârelerüz. Ve illâ işler gayrı olur.**»

Padişahın Sipahî zorbalariyle müna kaşasını Bab-üs-sâade önünde sükûnetle dinliyen Hafız Pasa, davanamamış, birdenbire ortava atılmış, Sultan Murad'ın eteğini öpmüştü:

«— **Padişahım, bin Hafız kulun din-ü devletine fedâ olsun.. Ancak ricam şudur ki, beni bunlara sağ teslim et ... Beni haksız yere öldürsünler kî, Allah indinde şehid olayım. Bu bir gazadır. Lûtfedüb ölümü Üsküdara Mahmud Efendi dergâhına defnettiresin. Mâl-ü mül küm yoktur. Evlâtlarım yetim fıkarası - dır. Onlara nazar-ı inayetini diriğ buyurmayasın.**»

Sonra sükûnetle yeri öpmüş, can-ü gönülden, haykırmıştı:

«— **Bismillâhir - rahman - ür - râhîm, Lâ havle ve lâ kuvvet-ü illâ billâh.. İnnâllah ve inna ileyhî raciûn.**»

Bu ses, ayak takımı velvelesini bastırmıştı. Yiğit vezir, gözünü kırpmadan

ölümün üzerine gidiyordu. Bab-üs-sâade önünde Sultan Murat, ellerini gözlerine tutmuş ağlıyordu.

Sipahî zorbaları, insanlıklarını kaybetmiş bakışlarını pervasızca üzerlerine ilerliyen Hafız Paşaya dikmişlerdi. Kendisine doğru elinde hançer ilerliyen bir zorbaya, yaşlı, fakat dinç vezir, şiddetli bir yumruk vurdu. Zorba yere yuvarlandı. Bir ikincisini de devirdi. Fakat bir ânda meydanın karıştığı, yüzlerce hançer'in, kılıcın inip kalktığı görüldü. Bununla yetinmiyen ayak takımı kini, henüz ruhunu teslim etmiyen emektar vezirin bıçakla boğazından koyun keser gibi kesmesiyle de son bulmadı. Bostancıbaşı dayanamadı, elindeki yeşil harîri, Hafız Paşanın başsız kalmış naaşının üzerine örttü. Şimdi soluyan gazab nefesleri Sarayın bahçesini boşaltıyordu. Sultan Murad sapsarı, dişlerini gıcırdattı:

«— **Hak Tealâ ikdar ederse sizlerden ahz-ü sâr nasıl olur, görürsüz..**» diye mırıldandı, kollarına giren Erderun Ağalarının yardımı ile içeri girdi. O günün cinayeti böylece bitmişti. Atmeydanına çekilen zorbalar, yeni kanlı hâdiseleri kulaklarına fısıldıyan Receb Paşa'nın adamlarının gösterdiği cinayetler yollarını zorlamak için yeni bir kanlı günün doğmasını bekliyorlardı.

(Basım: 21401 — A — 13014)
(Tarih — 32)

KARABEKİR'in SULTAN VAHİDÜDDİN'i SON ZİYARETİNİN BAKİR SAFHALARI

"-Ümitsizlik ve tereddüdü aşikârdı. Elimi samimî bir tavırla ve uzunca sıktı, dua etti."

***

Aşağıda okuyacağımız meraklı — ve hattâ ibretli — hâtıra, rahmetli Kâzım Karabekir'in «Yakılan Kitab» ından RÖTUŞSUZ alınmış bir ibret sahnesidir. Şark Cephesinin muzaffer kumandanı, Mütareke sonrasının kederli ve ümitsiz havasını, ilk çırpınışlarını ve Padişah Vahidüddin'le olan vedâ konuşmasını anlatıyor.

***

★ — BİR GÖZ VE MANTIK YARASI:

«— Eğer bir gün bana, hayatımda en büyük acıyı, gözlerimden vicdanıma inebilen hâdise olarak nerede hissettiğim sorulacak olursa, 28 Kasım 1918 tarihini söylerim. Biz, kendi sınıfımız içinde Birinci Dünya Harbinde «Paşalık» rütbesine yükselebilmiş üç arkadaş idik: Mustafa Kemal, Ali Fuad ve ben. Üçümüz de, bu çetin dört savaş yılı içinde bozgun görmedik, veya, safında dövüştüğümüz ordular safındaki bozgunlardan, emrimiz deki kıt'aları kurtardık. Bu sebeble, Batum'dan Trabzon'a gelirken, Mondros mütarekesinin şartlarının Türk milletine bir cürmün cezası olarak yüklenilemeye-

Merhum Kâzım Karabekir, güzel sanatların birçok bölümleriyle yakından meşguldü : Şiir yazar; kendi güftelerini besteler; resim yapardı. Bilhassa çocuk hayatı ve terbiyesi konulariyle yakından ilgilenirdi. Şarkda, anasız, babasız ve hâmisiz çocukları faziletli bir baba şefkatiyle kucaklıyan yatılı okullar kurmuş, bunların tedris ve terbiyesiyle şahsen uğraşmış; marşlarını kendi beste ve güftelemişti. Bunlar arasında; İstiklâl Marşı kabul edilmeden önce, Kuvay-ı Milliye kıtaları tarafından yürüyüş marşı olarak söylenenler vardı. «Türk Yılmaz» mücadele senelerinde, bütün Türk çocuklarının dillerinden düşmedi. Karabekir, yirmi beş sene önce, serbest nazmı, hayret edilecek kadar muvaffakıyetle kullanmıştır.

Yukarıda, bizzat kendisinin bir eskizinin klişesini görüyorsunuz.

ceğine inanıyordum. Vapurda, artık nazarî kadro haline gelmiş Halil Paşa ordusuna mensup asker ve sivil şahsiyetlerle, Kafkasların elimizde kalan kısımlarını boşaltmak gününün yaklaştığını hisseden zengin aileler vardı. Hepsi İstanbula hicret ediyordu. Hangi İstanbula? O İstanbul ki, artık kaderinin üzerinde münakaşa edebilecek taraf bile yoktu ve işgal altında idi. Fakat insanlarda bir devlet ve hükûmet otoritesi aramak asırların getirdiği inançtır. Ondan kolay kolay vazgeçilmez. Hepimiz, İstanbula koşuyorduk.

İşte, hayatımın en acı vak'asına, bindiğimiz Reşit Paşa vapuru İstanbul Boğazına girerken şahit oldum: Boğazın iki tarafındaki tabyalardaki Türk sancağı kaldırılmış, yerlerine İngiliz ve Fransız bayrakları çekilmişti. Elimdeki dürbinle, hiç bir askerî zafer kazanmadan düşmanlarımızın elde ettikleri bu neticenin elemi içinde iken, vapurumuza süratle gelen bir İngiliz istimbotu, o âna kadar nazlı nazlı dalgalanan bayrağımızı indirdi. Yanındaki Ermeni tercümanı ile Bahriye tirândâzlarının arasında ağzında sakız, kaptanı arkasından yürümiye mecbur ederek bordaya gidişi ve bayrağımızı indirterek yerine üç müttefik devlet bayraklarını çektirmesi nasıl oluyor da bizleri, neticesi ne olursa olsun bir karşı koymıya, hatta kanlı ve feci hâdiselere zorlamamıştı? Bunu şimdi, soğukkanlılıkla tahlil edebiliyorum: Vatanın kurtuluşu ferdî hâdiseler olmaktan çıkmıştı ve bizler, bir şuur halinde bunun farkında idik. Millî Mücadelede, bizden başkalarını hayret ve ibret içinde bırakan destanların yapısında bu idrâkin büyük hissesi vardır.. Meğer bizim gördüğümüz, görecek lerimizin en basiti imiş: Cevad Paşadan dinledim ki, bir çok yerlerde bayrağımızı bizimkilere çıkartmışlar, kendi sancaklarını yine (bizimkiler)e taktırmışlar..

★— ANADOLUYA GEÇMEK..

İttihad ve Terakkinin son kabinesi Talât Pasa hükûmeti istifa etmis, verine İzzet Pasa sadrıazam olmustu. Harbive Nazırlığını da uhdesine alan bu tecrübeli Mareşal, denize düşenin yılana sarılması gibi Mondros mütarekesini imzalamış, fakat Padişah Vahidüddin'in muayyen kaynaklardan edindiği ilhamların tesiriyle yaptığı müdahalelere dayanamıyarak çekilmiş, yerine Tevfik Paşa sadrıazam olmuştu. Harbiye Nazırlığı ile Erkân-ı Harbiye-i Umumiye riyasetleri de, işgal kuvvetlerinin istemedikleri şahsiyetleri tevkife ve Maltaya sürmiye başlamışlardı. Gel diğimin üçüncü günü, böylesne hasret çektiğim İstanbul'a neden geldiğimi kendi kendime srar olmuştum.

Geldiğimin ertesi günü ziyaret ettiğim Harbiye Nazırı Müşir Abdullah Paşa, vaktiyle erkân-ı harbiyesinde hizmet ettiğim kumandanımdı. Kendisine samimiyetle, **Anadoluya geçmek** mevzuundaki kararımı anlattım. Düşündü:

«— Birden olmaz.. dedi, Sen ve senin gibilerden İngilizler şüphe ediyorlar. Hâdiselerin içyüzü bildiğiniz gibi değil.. Müsait fırsatlar bulmak, daha doğrusu bu fırsatları yaratmak şart. Şimdilik İstanbul civarında bir kolorduya kumandan olmanı temin etmiye çalışalım.»

Harbiye Nezareti ile Erkân-ı Harbiye Riyasetinde yer değiştiren Şevket Turgut, Fevzi, Cevad Paşalar da aynı fikirde idiler. Hatta bana, ortalıkta pek gözükmememi de tavsiye ediyorlardı. Nihayet, nazarî bir kadrosu olan ve merkezi Tekirdağında bulunan On Dördüncü Kolordu kumandanlığına tâyin edildiğimi teb liğ ettiler. Bu tâyinin bir basamak olduğuna samimiyetle inanıyordum: Çanakkale başta olarak bütün müstahkem mevkilerdeki toplarımız sökülüyor, müdafaayı mümkün kılacak tesislerimiz imha ediliyordu. Aklım fikrim, Sark'a geçebilmekte idi. Kolordu kumandanlığını teslim aldıktan ve icap ederse, hiç olmazsa merkez karargâhını Anadolu'ya geçirebilme imkânlarını temin ettikten sonra, 11 Şubat 1919 da yine İstanbul'a geldim.

★ «— NE DURUYORSUN? ÇEK KILICINI!..»

Ben İstanbul'a gelmeden, Fransanın sımarık generali Franşe Desperey, eski Roma'nın muzaffer bir kumandanı tafrası ile üç gün evvel, yâni 8/Şubat/1919 da

29 KASIM 1918 İKİ ARKADAŞ...

Yukarıdaki klişenin tarihi, 29 kasım 1918 dir ve Kâzım Karabekir Paşanın ağabeyisi Hamdi Beyin İstanbul, Zeyrekdeki evinin bahçesinde, iki «eski arkadaşı» gösteriyor. Sağdaki o zaman Miralay (Albay) olan İsmet Bey (Sayın İsmet İnönü)dür. Karşısındaki de, o günlerde de Mirlivâ (tümgeneral) olan Kâzım Karabekir Paşadır: Karabekir, İstanbula geleli bir gün olmuştur. Hemen eski arkadaşını bulmuş, onunla vatanın kaderi üzerinde dertleşmiye başlamıştır. Şimdi Karabekir'i dinliyelim:

«— İstanbulda ilk görüştüğüm İsmet'ti. 29 Teşrinisanide, Zeyrekte misafir olduğum biraderimin bahçesinde, Camlıcalara kadar uzanan geniş manzara içinde düşmanlarımızın bir yığın tekneleri ile sanki istihza eden muazzam Süleymaniye camii karşımızda Türklüğün bir heykel vekârı gibi mağrur duruyordu. Pek eski ve pek samimî arkadaşım İsmet çok bedbindi:

«— Gördün mü Kâzım? Hersey mahvoldu. Vaktiyle gördüğün gibi sürüklediler ve bitirdiler. Derdin ki batıracaklar ve hayatımızla biz didişeceğiz. Fakat benim hic ümidim kalmadı. Ben kararımı sana söyliyeyim mi Kâzım? Köylü olalım, askerlikten istifa edelim. Senin kaç liran var? Birleşelim: Kâzım Ağa, İsmet Ağa olalım. Çiftçilikle hayatımızı sürükliyelim.»

«— İsmet ne söylüyorsun? dedim, zannediyor musun ki bizi yaşatacaklar. Ermeniler, Rumlar, Şark'dan Garb'dan Türk'ü boğacaklar. Bırak ki benim bir tarla alacak param yok. Fakat olsa da avaklar altında zelilâne ölmektense milletimizin bu kadar sene vediğimiz ekmeğini namuskârane ölmekle ödemek daha çok yakışmaz mı?»

Daha sonraki hâdiseler malûm.. Zannediyoruz ki bilinmiyen bu ilk günler..

İstanbul'dan Beyoğluna geçerken, İngilizlerle Fransızlar bir çok tevkifler yapmışlardı. Üzerinde Osmanlı üniforması olan ve bilhassa yüksek rütbedeki zabitlerin hakarete uğramaları ihtimali karşısında Merkez Kumandanlığının ikazını, vapurdan Galata rıhtımına çıktığım zaman bana tebliğ etmişlerdi. Büyük bir

keder içinde Şevket Turgut Paşanın evine gittim. Paşa beni görünce şaşırdı. Ken disine geliş sebeplerimi anlattım. O güç ve ümitsiz şartlar içinde beslediğim istikbale itimad duygusunun tesiri altında kal mış olacak ki heyecanla, âdeta bağırdı:

«— Ne duruyorsun? Çek kılıcını.. Varlığını göster.. Burada ne duruyorsun?»

Kendisine, **burada durmamak için** çırpındığımı hatırlattım. Arnavudluk harekatında, Otuzbir Mart hâdisesinde, nihayet Balkan Harbinde Erkân-ı Harbiye Reisliğini yapmıştım. Bana çok itimadı vardı. Belki, bu iki unsurun da tesiriyle, benim umduğumdan daha kolay ve kısa zamanda rüyam hakikat oldu: Dokuzuncu Ordu ilga edilmişti. Bu ordunun emrinde bulunan Üçüncü, Dokuzuncu, Onbirinci Kafkas fırkalarıyla Onikinci Fırka birleştirilmiş ve hepsine birden Onbeşinci kolordu adı verilmiş, ben de bir ordu hüviyeti içindeki bu kolorduya kumandan olmuştum. Van, Erzurum, Trabzon vilâyetleri de benim kolorduma bağlanmıştı. Büyük bir şevkle hazırlığımı yapıyordum. Kendilerine yakın olduğum kumandan arkadaşlarıma, ne bahasına olursa olsun Anadoluya geçmelerini tavsiye ediyordum. İtiraf edeyim ki, bu tekliflerim o günlerde, hiç de müsait kar şılanmıyordu. Hatta içlerinde, askerliği bırakıp çiftçilik yapmayı teklif edenler de oldu!..

★ **«— ZAT.I ŞAHANE SİZİ KABUL EDECEK..»**

İttihad ve Terrakki devrinde siyasetin lutuf ve itibarı içinde olanlar, şimdi, sadece şahıslarını kurtarabilmek için yakın mazinin aleyhinde bulunmak yolunda birbirleriyle yarış ediyorlardı. Öylece ki, oluk gibi Türk kanı dökmüş olan hâdiselerin suçlularının yine de Türkler olduğunu iddia eden ve Amerikan Rum ve Er

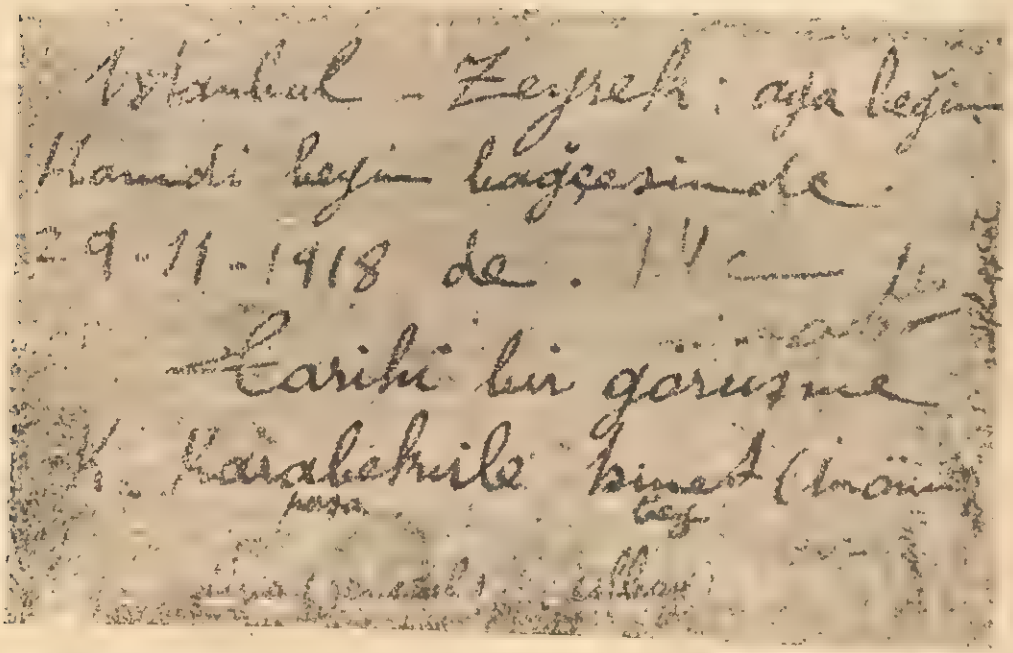

ARKASINDAKİ NOTLAR... **Bir önceki sahifede gördüğümüz Karabekir - İsmet İnönü klişesinin aslının arkasında, Kâzım Karabekir Paşanın el yazısı ile şu notlar var: İstanbul, Zeyrek, ağabeyim Hamdi Beyin bahçesinde 29.11.1918 de tarihî bir görüşme :**

Kâzım Karabekirle	İsmet İnönü
(Paşa - Liva general)	**(Albay - Miralay)**

Eski harflerle de fotoğrafın kenarında şu (not) var: **«— Kendisine, tek dağbaşı mezar oluncıya kadar memleketin kurtulması için mücadele edeceğimi söyledim ve ayrıldım»**

menilerinin malî yardımı ile yapılan neşriyata cevap için merhum Süleyman Nazifle, Mahmut Sadık Beyler cevap vermek istemişler ve Türkçe - Fransızca bir broşür hazırlamıya başlamışlardı. Benden de, yakından şahit olduğum Ermeni hâdiselerinin içyüzünü istediler. Yazdım, verdim. Bunun neşri, gün geçtikçe genişliyen hâdiselere sebeb oldu. Şevket Turgut Paşanın dâveti üzerine evine gittim. Yarı sitemli bir sesle dedi ki:

«— Son neşriyata müdahale etmişsiniz. Biran evvel başlamak için bu kadar hâhişger olduğunuz vazifenin başına gitmeyi tehlikeye sokacak atılganlıklar doğru değil. Emin olunuz ki, sizler hakkındaki işgal kuvvetlerinin malûmat ve fişleri bizim sicillerimizde yok. Padişah sizi yarın Cuma selâmlığından sonra kabul edecek. Mizâcını belki bilmezsiniz. Biraz ihtiyatlı olmanızı tavsiye ederim. Çünkü Zat-ı Şâhanenin bilhassa kabine değişmesinden sonra işgal kuvvetlerini gocunduracak hâdiselerden nasıl kacındığı malûmdur. Bütün gayretlerin mütareke şartlarının yerine getirme olduğu noktasında mümkün olduğu kadar teminat vermiye aman dikkatli olunuz..»

Geceyi Paşanın bu tavsiyesini tefsirle geçirdim.

★ — PADİŞAHIN HUZURUNDA:

Ertesi 11 Nisan 1919 Cuma günü, Padişahların en mühim mülâkat ve kabullerı yaptıkları Cuma namazını takip eden saatlerdeki kabulün başında idim. Huzura girdiğim zaman, Sultan Vahidüddin ayakta idi ve hünkâr mahfilinin üstüne rastlıyan genişce salonun Marmaraya hâkim pencerelerinden denizi seyrediyordu. Yaver Fahri Beyin delâletiyle huzuruna girdiğim zaman, bana doğru döndü. Samimiyet izhar eden bir jestle elimi sıktı. Oturmamı irade etti. Bu iradeyi tekrarından sonra oturdum, karşımdaki koltuğa yerleşti ve dedi ki:

«— Sizi, şayan-ı itimad muhtelif yerler tezkiye ettiler. Ne kadar da gencsiniz. Siz kaç yaşında paşa oldunuz? Sizin sınıfınızdan kimler bu rütbededir?»

Böyle bir suale intizar etmiyordum. Şükranlarımı arzettim ve sualini cevaplandırdım. Gözlerini üzerimden ayırarak, karşı kıyılar ufkunun teressüm ettiği sahile çevirdi. Samimî olduğuna bugün de kani olduğum bir sesle:

«— Sizlerle ben ve memâlik-i şâhanem iftihar eder. Merd, cesur, liyakatli kumandanlar, bu din ve devlet için daima medar-ı iftihar ve gurur olmuşlardır» dedi. Müteessir olmuştum. Hangi «Memalik-i Şâhane» kalmıştı ortada? Biraz sükût oldu. Sonra alâka ile sordu:

«— Yeni vazifeniz hangi sahayı ihtiva ediyor?»

Cevad Paşanın ikazını hatırladım. Tek ve kısa cümle ile cevap verdim:

«— Erzurum ve mıntakasını Efendimiz.. Malûm-u Şâhaneleri, mütareke hükümlerine göre ordularımız ilga edilmiştir.»

Dikkatle yüzüme baktı ve koltuğunda doğrularak asıl sormak istediği suali sordu:

«— Paşa... mütarekenin ahkâmının tamamen tatbik edileceğine kani misiniz?»

★ — AZIMKAR PADIŞAHLARIMIZIN NAMUSKÂR EVLÂTLARI :

Ben de heyecanlanmıştım: Benim, taaa Maveray-ı Kafkas hududundan İstanbul'a gelerek gördüklerimi, Padişah, nasıl olur da görmemiş ve bilmemiş olurdu? Mütarekenin hükümlerinin tamamen tatbiki, o muhteşem imparatorluğumuzun sonu olacaktı. Sultan Vahidüddin'in sualinde, başka çâre bulamamış insanların bir vicdan rahatı hükmü aramaları ihtimalini sezinlemiş oldum. Cevat Paşanın ikazını bir ânda unuttum ve saklıyamadığım, daha doğrusu saklamak ihtiyacını duymadığım heyecanımla şu cevabı verdim:

«— Şevketmeâbım.. Mütarekenin ahkâmı nasıl tatbik ediliyor, hadisat enzar-ı şâhaneleri önünde cereyan etmektedir. Mütarekenin bilhassa yedinci maddesinin düşmanlarımıza her istedikleri şehir ve limanı işgal hakkı tanımasının istikbalde nasıl meş'um tatbikata mesned olacağı meçhuldür. Bu meçhuliyet içinde milletimizin yegâne ümidi sevgili Hakanlarıdır. Türklük ölmiyecek ve öldürülemiyecektir. Tarihimizde bugünkü gibi tehlikeler

pek çoktur. Azimkâr Padişahlarımızın na muskâr evlâtlarıyla yekvücut olarak bu tehlikeler her zaman yenilmiştir.»

Vahidüddinin de derin bir tahassüs içinde olduğunu söyliyebilirim. Gözlerini kapamıştı. Neler düşünüyordu? Mütarekenin hükümlerinin düşmanlarımızın elinde istedikleri gibi tatbiki ile doğacak hazin ve feci neticeleri acaba tahmin ede biliyor muydu? Yine bir sükût vakfesi geçirdik. Gözlerini açtı ve yüzüme dikkatle baktı:

«— **Paşa.. Ben ve millet, sizlerden ümitliyiz.»** dedi. Cevap verdim:

«— **İltifat-ı Şâhaneleri ebedî bir hissi minnetle medar-ı fahrimdir. Bulunduğum cephelerde kumanda ettiğim kıt'alarla Türklüğün namını düşürmedim. Fakat vatanımızın bu son darbeden kurtulmasına çalışabilecek bir mevkide bulunmadığımdan meyusum.»**

Başını salladı:

«— **Siz, çok uzaklarda idiniz. Vazifenizi muvaffakiyetle yaptınız.»**

Ayağa kalkmıştı. Ben de derhal ayağa kalktım ve resm-ı tâzim vaziyetine geçtim. Bu bahsin, kendisini huzursuz ettiği anlaşılıyordu. Yavaş bir sesle kat'î kanaatını söyledi:

«— **Mütarekenin ahkâmının tamami-i tatbikinden gayrı çare yok. Bakalım Cenab-ı Hak ne gösterecek? Hayır dualarım ve niyâzlarım daima sizlerle beraberdir. Berhürdar olunuz.»**

«— **Kumandan ve asker evlâtlarınız la bütün millet, zat-ı şâhaneleri etrafında bir kalb ve bir kafa gibi toplanabilir Şevketmeâb..»** dedim. Ümitsizliği ve tereddüdü aşikârdı. Elimi samimî bir tavırla ve uzunca sıktı. Dışarıda yaveri Fahri ve Mustafa Kemal Paşalar vardı. Benden sonra Şeyhülislâm'ı kabul etmişti. Biz, bir köşeye çekilerek sohbet ettik. Halimde, meyusiyet ve melâl müşahede etmiş olacaklar ki, merakla, mülâkatın safhalarını sordular. Olduğu gibi anlattım. Mustafa Kemal, o günlerde bir küçük ameli...

★★★★★★★★★★★★★★★★★★★★★★★★★★★★★

O gün, ve daha sonra...

Osmanlı saltanatının son padişah ve halifesi Altıncı Sultan Mehmet Vahidüddin, Millî Mücadele için Anadolu ya geçmiş olan bütün «genç kumandanları», bir bir, ayrı ayrı huzuruna kabul etmiş, onlara iltifat etmişti. Hepsine ayrı ayrı hediyeler vermiş, hayır dualarını esirgememişti. Eğer memleket, günün birinde, içinde bulunduğu faciadan kurtulacak olursa, bunun ancak kendilerinin himmeti ile de mümkün olacağını söylemişti: İçlerinden «bazı» larına, Hazine-i Hassa'dan, yâni, kendi özel bütçesinden para yardımı da yaptığı bugün söylenebilir...

★

Daha sonra neler olmuştu?

Neler olmuştu da, bu hayır duaların sahibi, bir kurtuluş ümidi belirdiği, hattâ bir ümidden daha da kuvvetlendiği devrede, bu hareketin sahiplerine karşı tam bir düşman olmuş, onları mahvetmek için elindeki bütün kuvvetleri kullanmış, hattâ dinî lider olmanın verdiği hakla da, ölüm fetvâları yağdırmıştı!

1946 da, ölümünden bir yıl önce, rahmetli Karabekir'le hâtıraları üzerinde çalışırken, benim bu soruma şöyle cevap vermişti:

«— Osmanlı İmparatorluğunun son yüzyılları, bir büyük devlete arka vererek geçti. Kendi öz kudretiyle idare edilebilme an'anesi kaybedilmişti. Vahidüddin de bu inanç içinde idi. Öte yandan, garip bir ahmak ol duğu bilinen eniştesi Damat Ferit Paşa da, ikinci kabinesinden sonra Padişahı tamamen tesiri altına almıştı. Başını pencereden pâyitahtının ufuklarına her çevirişinde, düşman harb gemilerini görüyordu.

Hangi zayıf karakter, bu şartlar içinde cesaretli ve ümitli olabilir? Şunu da söyliyeyim ki, daha sonra bambaşka hüviyetle gözükebilmiş olanlar içinde, Vahidüd din'den daha az ümitsiz, daha az bozguncu olanlar yok değildi. Şimdi bunları tekrarlamak, bazı kanaatleri yıkmaktan başka bir netice vermez. Fakat Vahidüd din, **Halife ve Padişah** olduğu için, onun zayıf karakteri, hiyanet oldu, diğerleri unutuldu veya müsamaha gördü...»

yat geçireceğini, evden çıkmıyacağını, beni beklediğini söyledi. Zaten, aynı düşünebilen insanların bir araya gelmeleri ihtiyacını hepimiz derinden duyuyorduk. Cafer Tayyar'ın Birinci Kolordu Kumandanı olarak Edirneye, Ali Fuad'ın Yirminci kolordu kumandanı olarak Ankara'ya gidişlerini ayak üzeri Mustafa Kemal'le görüştük. Yavaş bir sesle:

«— Sen, Erzuruma yerleşince vatanın üç uç noktasında üç temel mesned noktası teşekkül ediyor..» dedi.

12 Nisan 1919 da, İstanbul'un o güzelim baharının emsalsiz letafetiyle tarihî beldeye ümit ve şevk getirdiği günün akşamı, Gülcemal vapuruyla Trabzon'a doğru yol alırken, 28 ikinci teşrin 1918 de Boğazdan girerken kalbimi yaralamış olan düşman bayrakları, bana artık, o günkü gibi elem değil, azim ve irade veriyordu:

«— Hepiniz inecek ve geldiğiniz yerlere def'olacaksınız.. Hacalet ve başı eğik, sizleri, buraya çekenlere indirteceğiz» dedim. Daha sonra, uzun yıllar, mekteplerimizde yavrularımızın gelecek aydın günlere olan imân ve bağlanışlarını besteliyen satırlarım, Gülcemal vapurunun hâtırasıdır:

Çelik gibi kollu
Tunçdan ayakla
Türk hiç yılar mı?
Türk hiç yılar mı?
Türk yılmaz, Türk yılmaz,
Cihan yıkılsa Türk yılmaz..

Allah, bu gönülden duamı kabul ettiğini neslimize gösterdi. Vahidüddin de bizimle beraber gördü, fakat o, bu mes'ut neticeleri Türk'ün kanı ve azmi, Tanrının iradesiyle gerçekleştirdiği zaman, bir düşman gemisinin içinde, Malta yolunda idi. Kendisini bu feci akibete, muhitini saran insanların sürüklediğine kaniim. Zayıf iradeli devletlû'ların en büyük bed bahtlığı, kahraman ve merd müşavirlerden mahrum olmalarıdır. Vahidüddin'in hayatını, bir gün bitaraf olarak ele alacak olan tarih, Hünkârdan evvel, Damad Ferit Paşaları, Sait Mollaları, Dürri Zâde Abdullah Efendileri ve taşıdıkları muhteşem unvanlara rağmen, onlar gibi düşünenleri mahkûm edecektir.»

BAŞKUMANDAN ÜNİFORMASI İLE

Osmanlı Padişahları aynı zamanda, silâhlı kuvvetlerin de Başkumandanı idiler: Padişah olarak Devlet Reisliği, Halife olarak da dinî lider, bu ikisinin toplanmasının diğer tabiî neticeleri arasında da, Ordunun - Başbuğu idiler. Yukarıda, sonuncu Osmanlı Padişahı Sultan Altıncı Mehmet Vahidüddin'i, Saltanatının ilk günlerinde, Müşir (Mareşal) üniforması ile ve belinde, Yavuz Sultan Selim'in kılıcı ile, görüyoruz. Hatırlarda olduğu üzere, Sultan Beşinci Mehmet Reşad vefat edip, veliahd olan Vahidüddin Osmanlı tahtına geçtiği zaman, Birinci Dünya Harbi devam ediyordu. Yeni Padişah, Enver Paşanın kullandığı «Başkumandan vekili» tâbirini ilga etti ve Enver Paşa o tarihten sonra «Başkumandanlık Erkân-ı Harbiye Reisi ve Harbiye Nazırı» unvanını kullandı. Mütareke görüşmeleri ile beraber de, Vahidüddin, askerî üniformasını bir daha giymedi.

İkinci Meşrutiyetten Günümüze Kadar :

SİYASİ CİNAYETLER

Gizli eller devrinin cesur ve usta tenkidcisi

Ahmet Samim'i nasıl öldürmüşlerdi?

Dünyanın az yerinde, hürriyet mücadelesi için bizdeki kadar kurban verilmiştir. Fakat hazin talih, yine dünyanın az yerinde, bizdeki kadar gerçek hürriyetçiler unutulmuş, sahteciler hatırda kalmıştır. Bu safhanın gizli ve karanlık bırakılmış kısmı, kanun yoluyla susturulamıyan siyasetçilerin cinayete kurban edilme safhasıdır. Her ay, bu sütunlarda, vukua geldiği zaman, memleketi çalkandırmış, fakat failleri çok zaman meçhul kalmış ve çok zaman iktidarların hazırladığı bir cinayetin üzerindeki sır perdesini kaldıracağız..

Hürriyetlerin kan bedeli malûm oldukça, değerinin ve muhafaza hassasiyetinin artacağına inanarak...

★ «— **CESUR BİR KALEMİN MÜCADELESİ..**»

Meşrutiyet, henüz iki yaşını doldurmamıştı. İttihad ve Terakki iktidarı ile muhalefet, ana dâvaları karmakarışık vatan sathında, boğuşup duruyorlar.. Gazetelerin, halk indinde büyük revaç ve iti bar devri.. Devlet adamlarının isimleri söylenmiyor, fakat, muhalif - muvafık kalem sahiblerinin adları dillerden düşmüyor.. Ve bunlar arasında, genç bir adam, yaşından ve kısa meslek devresinden beklenmiyen bir şöhretle, iktidarı temelinden sarsıyor: Ahmet Samim..

Samim, 1326 (1911) senesinin başında, Saday-ı Millet'in başmuharrirliğini yapıyordu. Saday-ı Millet'in çetin muhalefetini ortadan silebilmek ve onu gözden düşürmek için, karşı taraf, gazetenin sermayedarının şahsına hücuma başladılar: Mebus Kozmidi'nin... Türk milliyetçiliği yeni yeni uyanıyordu. Balkanların ayrılık hareketleri, neredeyse kaynıyan kazanı patlatmak istidadını gösteriyordu. İttihad ve Terakki'nin, Ahmet Samim'in karşısına çıkardığı Hüseyin Cahit Bey, bu genç muhalif kalem karşısında sönük kalmıştı.. Çünkü Ahmet Samim'in en kuvvetli tarafı, politika nimetlerine arka çevirmesiydi... Dert ve sıkıntı içindeydi. Çoluğunu çocuğunu, üzerinde geçim mesuliyeti mücadelesine zaaf verir diye, Eyüb'ün üzerindeki Hamidiye köyünde oturan dayısının yanına göndermişti.

Kitleyi arkasına takıp götüren seyyal, hareketli, heyecanlı bir üslûbu vardı. Ahlâk feragati, yazılarında elle tutulur kadar kuvvetliydi. Keskin, harab eden, tahammülü olmıyanları yıkan mizahî üslûbu ile, o zaman memleketin üzerine çöken asker idaresinin önde gelenlerini asabileştiriyor, bu asabiyet için de hükûmet, Lûtfi Fikri Beyin bulduğu maddeye sığınarak, en ufak sebeplerle gazeteleri kapıyor, fakat — ne garib — yine aynı maddelere dayanan gazeteler, sadece isimlerini değiştirerek, ertesi gün, yine aynı kadro ile çıkmaya başlıyorlardı. Bu, hazin bir köşe kapmaca oyunuydu...

★ — **TEHDİT MEKTUPLARI SIKLAŞIYOR :**

İşte Ahmet Samim.. Öldürülmesinden on gün önceki fotografı.. Yirmi altı yaşında idi. Babası, binbaşı Tevfik Beydi. Galatasaray ve Robert Koleji bitirmişti.

Şehbâl mecmuası, 3 haziran 1911 tarihli sayısında neşretiği bu klişenin altına şu satırları yazabilme cesaretini gösterdi: Zehrini kıymetlerimizin ifnası için döken bir darbe-i hiyânetin kurbanı şehit Ahmet Samim.»

Sansör, en yakın dostlarının bile içlenişlerini yasak etmişti. Cenazesi, ailesinden bile kaçırıldı ve gizlice gömüldü.

1326 (1911) senesi Nisan ayı, muhalefetle iktidarın amân vermez bir sertlikle didişmeye başladıkları zamandı: İttihad ve Terakki, bir de adl-i ihsan siyaseti takip etmiş, muhalefet içinde, vatanseverlik hislerini, kendi siyaset ve telâkkilerine uygun, kendi safına geçebilecek olanlara «müsamahalı af» ilân etmişti. Kulaktan kulağa fısıldanan barışma teklifini, mahdut bir iki kalem sahibi reddetti: Başta Ahmet Samim olarak...

Samim, Meşrutiyet prensiplerinin tatbikini istiyordu: Militan komitacılıktan nefret ediyordu. Gizli ve karanlık hisler varsa, bunların, hürriyet havası içinde daha kolaylık ve aydınlıkla ortaya çıkacağına kani idi. Hiçbir fikrin, tazyikle söndürülemiyeceğine inanıyordu.

İlk tehdit mektuplarını, (Manastır, Selânik, Serez) posta damgalariyle Mart ayı içinde almıya başlamıştı. Bunların ilk başta gelenleri nasihatlarla doluydu.. (Üslûb-u hafif) ve (Üslûb-u şedit) diye ikiye ayırarak neşre başladı!

Samim'in bu pervasızlığı, karşı tarafı deli ediyordu. Kendisine, muhalifler arasında olanlar içinden bile, ikazlar yapıldı: «— Hasan Fehmi'nin âkibetini hatırlayın. Bir gün sizi de, aynı şekilde harcarlar.»

Samim, bütün ikazlara karşı pervasızdı: Nihayet, İttihad ve Terakkinin o zamanki reisi olan Halil Beyin — daha sonra Meclisi Meb'usan Reisi ve Cumhuriyet devrinde de Muğla mebusu merhum Halil Menteş... — bir nutku dolayısiyle İttihad ve Terakki liderlerinin, bizzat kendi sözlerinden cümleler alarak yaptığı mukayese, ortaya koyduğu tezadlar, Meclise kadar intikal etti: Muhalefetin; istizah takririne vesile oldu.. Hâdisenin üçüncü günü; Samim kısa bir tehdit mektubu aldı: «Vasiyetini hazırla...»

★ — MUHTAR BEYİN DAVETİ...

Samim, bütün genç neslin kalbini fethetmişti... O devrin edibleri, muharrirleri, gazetecileri, şairleri onun etrafında idiler... Saday-ı Millet'den akşamları grub halinde çıkarlar, ya devrin (muhalefet erkânından) birisinin davetine, veyahut o devirlerde ancak lisan bilenlerin tercihan toplandıkları Beyoğlu'nun eğlence yerlerine toplu olarak giderlerdi.

Samim'in hayranları arasında, eski Şeyhülislâm Cemalettin Efendinin oğlu

Muhtar Bey de vardı. 25 Mayıs 1911 akşamı, Muhtar Bey, şimdiki Ebussuud caddesindeki Sadayı Millet matbaasına gelmiş, ertesi akşam için hepsini, Kuruçeşme'deki yalısına yemeğe davet etmişti. O sırada Samim'in yanında, Şehabettin Süleyman ve Fazıl Ahmet vardı. Muhtar Bey:

«— Celâl Sahiri de almayı unutmazsınız... Mehtab var, güzel bir gece geçiririz. Ben sizi, araba ile yarın akşam bu saatte gelir alırım» dedi.

Ertesi akşam matbaada buluştukları zaman, Şehabettin Süleyman, gelemiyeceğini söyleyince, Samim, fena halde sinirlendi:

«— İmkân yok, geleceksin..» dedi. Şehabettin Süleyman, arkadaşının inadını bilirdi. Hiç belli etmeden ve kimseye bir şey söylemeden gizlice matbaadan çıktı. Birkaç dakika sonra, bu (firar) anlaşılınca, Samim köpürdü:

«— Onun nereye gittiğini biliyorum. Siz gidiniz, ben kendisini bulur getiririm.»

Nihayet şuna karar verildi: Muhtar Bey, beraberine Celâl Sahiri alarak gidecek, Samim de Fazıl Ahmet'le beraber Beyoğluna çıkacak, Şehabettin Süleymanı bulacak ve üçü birlikte Muhtar Beyin yalısına gelecekler...

★ — (SİYASÎ CİNAYETLER) DEN EN HAZİNİ ...

İşte, Meşrutiyet devrinin siyasî cinayetlerinden en hazini, 26 Mayıs 1911 gecesi, Bahçekapı'da, şimdiki İstanbul eczanesinin karşısındaki börekçi fırınının önünde işlendi: Ahmet Samim'i, orada vurdular...

Fazıl Ahmet'le kolkola, matbaadan çıktıkları zaman Samim, zamanlardanberi içini kemiren bir derdi ortaya döktü:

«— Gazeteyi kat'î olarak bırakıyorum, Fazıl dedi... Kat'î olarak, Kozmidi için söylenenlere ben de şüphe etmeye başladım... Düşün bir kere, ben, benim memleket sevgim, Kozmidi ve onun için söylenenler... Büyük puntolarla, bir (kârilere vedâ) hazırladım. Şimdi yalıda beraber okuruz...»

Fazıl Ahmet, rahat bir nefes almıştı... Samim, muarızlarının silâh olarak kullandığı tek mevzuu da, onların elinden alıyordu; Kozmidi'nin sermayesiyle kurulan gazeteyi terkediyordu. Vakıa bu Kozmidi, Osmanlı Meclisinde mebustu, yani (milletvekili) idi amma, ne olursa olsun, Samim'in yanında işi yoktu. Kolundaki arkadaşını kucakladı:

«— Seni tebrik ederim,» dedi...

Yeni Postahanenin köşesindeki şekerci Rıfat Efendinin önüne geldikleri zaman, Samim, gülerek:

«— Şuradan bir turunç şerbeti içelim... Nasıl olsa yalıda siyaset yapıp hareketleneceğiz...» dedi. Fakat vakit geçti, kepenkler kapanıyordu. Bir şey bulamadılar ve yine kolkola yollarına devam ettiler.

Ortalık tenha... Her taraf karanlık.. iki arkadaş, yeni postahanenin karşısına geçtiler ve şimdi şekerci Cemil Kantman'ın köşesini kıvrılarak, bugün de boğaçacı fırını olan dükkânın önüne gel diler...

İşte facia, bir ânda vukua geldi: Kısa zaman önce, Hasan Fehmi'yi vuran eller, bahar çağında, ümid ve heyecan dolu, düşünebilen, gören, düşündüğünü yazan ve inandıran bir aydın kafayı arkadan atılan kurşunlarla parçaladılar... Fazıl Ahmet'in kolunda olan Samim'den ne bir feryat, ne bir ses, ne bir şikâyet ve gazab, hiçbir hareket olmadı. Anlaşılıyordu ki kurşun, çok yakın yerden atılmıştı. Kaatil herhalde, aynı köşede kendisini iyice siperlemişti. Samim'in oradan geçeceğini ve gideceği yeri biliyordu. Fazıl Ahmet, bu hengâme içinde sadece kaderin lûtfu olarak kurtuldu. Boğaçacı fırınının yarı açık kepenklerinden ışık sızıyordu. Fazıl Ahmet, insiyakî bir hareketle oraya atıldı. O sırada yemek yiyen içerdekiler, korku ile yerlerinden fırlamışlardı. Tam bu sırada, karanlık içinde bir ışık, bir saniyenin onda biri kadar süren bir ışık parladı ve yeni bir silâh sesi daha gecenin sessizliğini yırttı... Kaatil, ikinci defa ateş etmişti... Sonra etraf, yine

sükûta gömüldü: Börekçiler, yarı baygın bir halde aralarına düşen Fazıl Ahmed'e bakmadan, altıncı bir hisle, kepenkleri çekiverdiler... Belki iz bırakmak istemiyen kaatil veya kaatillerin, yeni bir cinayetine bu hareket mâni oldu.

Aradan ne kadar zaman geçti, Fazıl Ahmet, hâlâ hatırlıyamıyor... Fakat dükkânın içerisinde, onunla fırıncılar arasında mücadele başlamıştı: Adamlar, korkudan kepenkleri açmak istemiyorlardı. Dışarıdan ayak sesleri gelmiye baş lamıştı. Bunlar, silâh sesine — gûya .. — gelen zabıta memurları idi ve aydınlık istiyorlardı. Fazıl Ahmet, fırıncılardan önce dışarı fırladı ve isli, sarı ışıklı lâm banın titreşen huzmeleri içinde, dünyanın en acı manzarasını gördü: Beyninden vurulan Samim'in ölü çehresi...

★ — (TAHKİKAT) BAŞLIYOR...

Fazıl Ahmet, yarı deli bir halde fırından çıktıktan sonra, ilk hatırlıyabildiği şey, Emniyeti Umumiye'ye giderek ifade vermekti. Cağaloğlu'ndan çıkarken, Tanin Matbaasında, Hüseyin Cahit'in odasında ışık gördü, insiyakî bir hareketle oraya girdi ve Samim'in öldürüldüğünü, onun en büyük siyasî rakibine haber verdi...

Cahit Bey, hemen telefonla Dahiliye Nazırı Talât Beyi aradı. Evinden, Maliye Nâzırı Cavit Beyde olduğunu söylediler. Orada buldu ve haber verdi... Fazıl Ahmet'e de şu tavsiyede bulundu:

«— Köprübaşı merkezine git, Emniyeti Umumiyede ne yapacaksın?»

Fazıl Ahmet, Köprü polis merkezine geldiği zaman, — şayanı hayret . . — orada sadece bir polis memuru vardı. Sonra birden — yine garib bir hâdise — Emniyeti Umumiye Müdürü Galib Paşa, o zaman Üsküdar Polis Müdürü olan Azmi Bey, birçok müstantikler odayı doldurdu...

Fazıl Ahmet, herşeyi anlattı. Fırındakilerle muvacehesi yapıldı. O sırada içeri, tıknaz, siyah sakallı bir zat girdi.

SON YAZISI

حیاتم بو ایلك صمیمی ماتملریله پرمرارت
سنه‌لر یشادم . او محکوم موت خسته‌لر کبی بن ده
محکوم اخانت ، هپکزك تباه اولان سیمالرینی
دوشونه‌رك وفاسزلقلرینی ، وجدانسزلقلرینی ،
خیانتلرینی آکلاشیلماز بر ذوق اضطراب ایله
اینجه اینجه تشریح ایدیورم . و بیلسه‌کز
شمدی نه قدر مسعودم ، چونکه بن ده سزك
کبی ارتق آلام سائره‌یه لاقید ، مفتور معالی ،
سنکین قلب بر حسودکامم . بن ده او چامورلر
ایچنده ، مذبله‌کاه حیاتده بوغولان هویتلرکزك
تماشای سقوطیله پر ذوق واحتراصم ؟ ارتق
بن ده هیچ بر شیئك متأثر ایده‌میه‌جکی بر
فلسفت کلبانه ایله بلکه کندیکزك بیله حس
ایتمدن هپکزی کیزلی کیزلی کمیرن فوردلره ،
اوزولره ، احتراصلره ، مسکنتلره ، قهقهه‌لرله
کولیورم ! . .

۲۰ کانون اول ۳۲۱

احمد صمیم

Samim'in son yazılarından birisi. Resimli Kitab'ın Mart 1911 sayısında çıkmıştı. Bakınız Samim nasıl acı çekiyor: «— Hayatımın bu, ilk samimî matemiyle pür meraret yaşadım. O mahkûmu mevt hastalar gibi ben de mahkûmu ihanet, hepinizin tebah olan simalarını düşünerek, vefasızlıklarını, vicdansızlıklarını, hiyanetlerini anlatılmaz bir zevki istırab ile ince ince teşrih ediyorum. Ve bilseniz, şimdi ne kadar mes'udum: Çünkü ben de sizin gibi, artık alâmı saireye lâkayt, mefturu meâli, senkini kalb, bir hodgâmım. Ben de, o çamurlar içinde, mezbelegâhı hayatta boğulan hüviyetlerinizin temaşayı sukutuyla pür zevk ve ihtirasım. Kendinizin bile hissetmediği hepinizi gizli gizli kemiren kurtlara, arzulara, ihtiraslara, meskenetlere kahkahalarla gülüyorum.»

Şehremanetinde pul memuru imiş. Kaatili gördüğünü söylüyordu. Galib Paşa, Fazıl Ahmedi gösterdi:

«— Bu mu idi?»

Rüyet şahidi, sükûnet ve katîyetle: «— Hayır...» dedi. Fazıl Ahmedi, Samim'in kaatili olma ihtimali içinde, bir rüyet şahidine: «— Bu mu idi?» diye soranların, bundan sonra gerçek kaatili bulabilmeleri ümidini kim besliyebilirdi?.

Bu muvacehelerin yapıldığı sırada, dışarıda bir münakaşa oldu ve içeriye, Galatasaraylı Hâlet girdi. Hemen Fazıl Ahmedin boynuna sarıldı ve ağlamaya başladı. O devrin kıymetlerinden birisi olan bu mert, cesur, vatansever delikanlı, karşısındakilerin kimler olduğunu unutarak, fikirleri, gece karanlığında sıkılan kurşunlarla öldürmeye çalışanlara lânet etti, bağırarak lânet etti ve yine gözyaşları içinde dışarı fırladı. Aradan birkaç zaman geçecek, Hâlet de, bir başka gafletin kurbanı olarak, hayâl ve ihtiras uğruna atılmış çöl seferlerinin yüzbinlerce kurbanından birisi olarak eriyecekti...

★ — **TIPKI HASAN FEHMİNİNKİ GİBİ** ...

Samim'in ölüsünü matbaaya getirdiler ve Hasan Fehmininki gibi, İstanbul'un ayağa kalkmasına mâni olmak için, gizlice süngülü askerlerin çevrelediği sekiz on kişilik kafile ile, Sultan Mahmut Türbesine gömüverdiler... Cenazeyi görmek istiyen yakın dostlarının yaşlı gözlerle ricasını dinliyen yoktu. Şehabettin Süleyman, matbaanın kapısında bekliyen jandarma mülâzımına: «— Siz beni, ne hakla en yakın dostumun

İttihad ve Terakki'nin bu «fikirleri kurşunla yıkma» tedhiş hareketine karşı olanlar, sadece iktidar fırkasının dışında değildiler: İçinde olanlar da vardı ve bunlar, ellerinden geldiği kadar, Balkan Komiteciliği ile mücadele ettiler. Zihniyet olarak ve sistem olarak!...

Bunlardan birisi — ki, daha sonra nâzırlığa kadar yükseldi .. — Ahmet Samimin öldürüleceğini biliyordu. Samim, o mücadele havası içinde idi ki, kendisi veya yakınlarından birisi vasıtasiyle haber göndermiş olsa, genç kalem sahibi, bunu, üzerinde durduğu dâvanın mesnedlerinden birisi olarak ertesi günü neşrederdi. Ne yapmak lâzımdı? Vicdanı bir cinayetle, bir fikrin söndürülmesine (hayır) diyen kişi, şu çareyi buldu: Ahmet Samim'in en yakın arkadaşlarından ve İttihad ve Terakki'nin amansız ve anlaşmaz muhaliflerinden olan Kıbrıslı Şevket Beye vaziyeti bildirmek!... İki tarafa da ayrı ayrı «hizmet» eden renksizler, o günde de zor bulunmuyordu: Kafası ve vicdanı, henüz kurşunla fikrin söndürülmesine alışmamış olan İttihadçı, bu «vasıta» lardan birisini bulundurdu, Kıbrıslı Şevket'e, Ahmet Samim'i bekliyen mukadder felâketi haber verdi ve neticeyi ümitle bekledi.

"— Memleket, Kaatillere mi kalsın?"

★

Kıbrıslı Şevket, İttihadçıların polisi tarafından sık sık basılan Kanlıcadaki yalısında, o günlerde bir gözaltı hapsi yaşıyordu. Şeyhülislâm Cemalettin Efendinin oğlu ve Samim'in pek kıymet verdiği Ahmet Muhtar Beyi, Kuruçeşme'deki yalısında bir gece yarısı ziyaret etti, durumu anlattı ve Samim'i ne pahasına olursa olsun, Avrupaya gitmeye razı etmesini söyledi. Çünkü, kendisine verilen haberde, eğer buna razı olursa, hayır sahibinin delâlet edeceği ümidi de verilmişti. Gerçekten İttihadçılar, istemedikleri kimselere şeklî ve zahirî işler vererek, hattâ aylık tahsisata bağlıyarak uzak yerlere gönderiyorlar, sahneden uzaklaştırıyorlardı da!...

Ahmet Muhtar Bey, haberi, olduğu gibi Samim'e iletti. Ondaki asabî reaksiyonu tahmin etmiyor değildi: Fakat, ertesi gün Samim'in gazetesi Seday-ı Millet'te bir «açık mektub» çıktı. Bir bomba!... Samim, meçhul bir dosta soruyordu:

«— Biz vatanı terkedelim de, memleket kaatillere mi kalsın?»

⁂

Elbette bircokları işin iç yüzünü anlıyamadılar: Anlıyanlar arasında, cevap vermiye cesaret edenler de bulunmadı. Faciayı önliyebilmek için iyiniyetle yol arıyanların önü tıkanmıştı.

... Ve, kaatilin kurşunu, kısa zaman sonra hedefini buldu.

İnsanların erişemediği veya erişmek istemediği adalet, ilâhî hükmün teminatı altındadır: Eski Ankara Valisi Abdülkadir, onaltı sene sonra, Ankara İstiklâl Mahkemesi huzurunda . . . hakkındaki idam kararını dinliyor. (31 Ağustos 1926).

cenazesini görmekten menediyorsunuz?» diye sorduğu zaman, karşısındaki dipçiği kaldırmış:

«— Geri... diye haykırmıştı, ben hak mak tanımam... Yallah, geri!»

Bu tedhiş havasına rağmen, cenazeyi matbaanın önünde bekliyenler de vardı. Sabah henüz şafak sökerken, nöbetçi jandarma mülâzımı, bu bekliyenleri yukarı davet etti. Onlar, artık talihsiz mücadelecinin cenazesinin ailesine teslim edileceğini ümit etmişlerdi. Bir köşede, Samim'in dayısı ve karısı, kesik, içli, ağlıyorlardı...

Zabit, hepsini karşı odaya doldurduktan sonra, önüne iki süngülü dikti:

«— Bunları çıkarma...» dedi.

Birkaç dakika sonra, daha iki gün önce, kalemiyle iktidarı sarsan Ahmet Samim'in cenazesi, dört kişinin omuzunda gizlice kaçırılıyordu: Ayağından çoraplarını çıkarmayı unutmuşlardı: Uzun boyu, teneşire sığamamıştı. Sallanan ayağında çoraplar, yamalı idi...

Ve, o gün gazetelere sansür konuldu. Samim'in Başmuharrirliğini yaptığı Sabay-ı Millet, hâdiseyi şu satırlarla bildirdi:

ELİM VE FECİ BİR ZİYA

«Dün akşam ezanî saat ikiye yirmi kala, sermuharririmiz Ahmet Samim Bey, Bahçekapısındaki karakol karşısında, meçhul, hain, mülevves bir el tarafından sureti feciede katil ve itlâf edilmiştir. Muharririmiz, beynini dağıtan bir kurşunla gözünden, ayrıca ayağından vurulmuştur. Kaatil, zabıtaca taharri edilmektedir.»

Tabiî bu (taharrî) asla netice vermiyecekti: Nitekim öyle oldu... Ahmet Samim'in malûm kaatilleri hiçbir zaman adaletin huzurunda hesap vermediler. Yalnız, bunda da ilâhî adalet hükmünü icra etti: Aradan seneler geçti... Siyaset icabı, bir zamanlar makbul ve himayeli olanlar, gözden düştüler, hattâ bunlar arasında muhtelif sebeplerle asılanlar oldu... Bilenler anlatır ki, Ahmet Samim'in kaatilleri de bu (asılanlar) içindedirler: Onu öldürenler ve öldürtenler, âkibetlerini, ancak aradan seneler geçtikten sonra, kaderin eliyle tâyin edebildiler...

Gelecek Sayıda

DÜYUN-U UMUMİYE KOMİSERİ ZEKİ BEYİ NASIL VURDULAR ?

İnançlar yoluyla

İktidar mücadelesi : 11

«Din açılmak için, dil kitap okumak için..»

Hacı Bektaş Veli'nin "MAKALÂT" ında, İslâmiyetin öz kaynakları ve ham sofuluğa karşı ruh temizliği yollarının açıklanması

Tarikatlerin NEDEN'lerini bilmeden hüküm verebilmek, mânevî hayatın birçok yanlışlıklarına yol açmakta ve aşırı dar duyguların ittiği çıkmaz içinde DİN görüşü ve inançlar kalıplaşmaktadır. Bu çıkmaz yola girmemek için ne yapılmalıdır? İşte, yüzyıllardır tarikatler kendi mensuplarına bu yolu anlatmaya çalışmışlardır. Aralarındaki izah farklarına rağmen, hepsinin birleştiği «**ruhun arınması**» mevzuu üzerinde en cesaretli misalleri verebilen Hacı Bektaş Veli'nin MAKALÂT'ında, «Mü'min'in gönlü kâbedir» denilecek kadar vuzuha varılıyor ve ibadet'in evvelâ temiz ruhlarda değerlenebilen öz-varlık olduğu izah ediliyor. Bütün bu didinmelerin hepsinin gayesi, aynı temiz ruhlu insanların yarattığı bir toplum içinde, hayat düzenidir ve böylelikle çetin dâva, ister istemez bir «iktidar hareketi» mahiyeti alıyor...

★ — **DİN AÇILMAK İÇİN, DİL KİTAB OKUNMAK İÇİN** ...

Baba Otman'ın ölümü velâyetnamede, Anadoludaki «Halk Hareketleri» nin Türk milliyetçiliğini yabancı baskılardan ve tesirlerden korumak yolunda nasıl çırpınıldığını ve Horasan erlerinin hangi tarikat kolunda olursa olsun, aşırı Arablık, Acemlik, İsrailiyat ve Hıristiyanlık döküntüleriyle, Türklük töre ve yasalarına karşı davranışları tehlikesiz hale getirmek için elbirliğiyle savaştıklarını anlatan gerçeklerle doludur: Otman Baba hastalanıyor. Son günlerini yaşamaktadır. Bir can'a soruyor: «— **Ol ulu dağlar. hâlâ görünür mü?**». Anlaşılan kendisi artık görememektedir. «— **Görünür Babacığım..**» cevabını alınca, bütün kişilerini topluyor. Oğuz diliyle kükrüyor: «— **Esen kalın ey yüce dağlar, esen kalın yüce dağlardan inen coşkun sular, esen kal ey dağlar ve sular gibi dört iklimin Oğuz oğulları...**»

Velâyetnameyi dinliyelim:

«— **Akpınarın günbatısından yana Hızırilyâs adıyla bir tepe vardı. Kıble tarafında da iki tepe olup, ulusuna Tanrıtepe, küçüğüne Evliyatepe denilirdi. Hızırilyâs tepesine çekilip şöyle öğüt verdi:** «— Ben ulu derede ziyaret olunurum. Sizin bunda değirmenleriniz vardır. Şu koz ağaçlarını kesip bahçe yapınız. Elinizi toprağa vurup şu pınarı akıtın. Burada koca bir şehir olmak gerektir. Buralarda çoğalın, Allah yolundan ayrılmayın, geldiğiniz yüce diyarları, kişiliğinizi, dilinizi, özünüzü unutmayın. Tanrının yaptığını kimse yıkamaz. Tanrının yıktığını kimse yapamaz.»

Sonra ellerini açıp dua etti ve gür sesiyle bağırdı:

«— Din açılmak için, dil kitab okumak için.. Asıl kitab insanların hayatıdır. İyi ve yüce şeyler söyleşin, Tanrı kitabı okuyun.»

Son öğütleri şuydu: «— Tanrının

Gafiller boğuşsun, sen dur uzakta,
Yalnız ibret al, dikkatle bak da,
Dem gelir barışır hepsi toprakda,
Bugün devam eden kavgayı hoş gör ...

izni, yetmiş iki buçuk milleti birbirinden ayırmıyanlar üstüne olsun.»

Görülüyor ki, tarikatçıların iç dünyasında, milliyetçilik hissi, ilham aldıkları kaynaklarla alâkalı ve ölçülü olarak vardır ve bazan bu duygu, iktidarlara istikamet vermiştir.

★ — **HACI BEKTAŞ VELİ'NİN MAKALÂT'ı:**

Tarikat büyükleri ve kurucuları, düşüncelerini kendi eserlerinde özetlemişler dir. Bu «İnanç öncüleri» arasında bilhassa Hacı Bektaş Veli, düşüncelerinin aydınlığı ile apayrı

bir yer alır ve İslâmiyetin ilk temel inançlarını, kişinin ruh ve beden yeterliği ile tamamlamanın yolunu, hiç bir şüphe ve karanlık nokta bırakmadan gösterir. Böylece denilebilir ki Bektaşî'lik, dar ve ham görüşün taarruzlarını üzerine toplamıya, bizatihî bu fikir berraklığından dolayı bizzat kendisi yol açmış ve öte yandan da, ana fikirleriyle alâkası olmıyan dinsizlik isnadlarına da maruz kalmıştır.

1954 de Sefer Aytekin tarafından en yenisi 300 yıllık bir çok elyazması nüshaları üzerinde incelemeler yapılarak derlenen Hacı Bektaş Velînin Makalât'ı Manisa kütüphanesindeki 541 senelik Makalât esas tutulârak hazırlanmıştır.

Eseri inceliyen sayın Hasan Kaya diyor ki:

«Makalât Bektaşiliğin âdab ve erkânını tamamen açıklıyan bir eser değildir. Bununla beraber kitapta, Hacı Bektaş Veli'nin bağlı olduğu İmam Cafer Sadık yolunun ve Bektaşiliğe esas olan bazı prensip ve düşüncelerin yer aldığı açıkça görülmektedir.»

Bu eserinde, Hacı Bektaş Veli'yi dinî ve ahlâkî konular üzerinde, en geniş, en cesur ve her türlü taassuptan kurtulmuş olarak düşünür bulunuyoruz. Zaten, hür düşünce ve aklın peşinden yürüme prensipleri, onun kişiliğinin en önemli yönünü teşkil etmektedir. Makalât'ta «taassubun, geriliğin, dinî riyakârlığın kara gölgesi yoktur.» Aklın ışığı ve «iç temizliğini esas tutan insancıl bir düşüncenin aydın yüzü» vardır. Birtakım kurallar içinde dönüp dolaşarak, bunları her şey sanarak, «neden?» sorusunun gölgesinden bile korkarak aklı bir yana itiverenler için Makalât güzel bir cevaptır. Fakat bu kurallar çerçevesini , aklın gücüyle zorlamayı hatta insanlığa yararlı olmak bakımından değerlendirmeyi bile günâh sayanlar için Hacı Bektaş Veli'nin Makalât'taki fikirleri de suçtur, günahtır. Şunu hemen belirtmek gerekir ki Hacı Bektaş Veli için, namaz kılmak, oruç tutmak kâbeye gitmek gibi hususlar, iyi insan, güçlü ve yararlı insan, kısacası olgun insan olabilmenin vasıtalarıdır. O bakımdan, insanın iman sahibi olabilmesi için bunlar yeter sayılmaz. İç temizliğine ulaşamadıktan sonra, gereksizdir ve yalnızca gösterişten ibarettir. İşte Hacı Bektaş Veli, bu eserinde bütün gücüyle bu gösteriş Müslümanlığının karşısındadır ki, İslâm dininin temelinde bu fikirlerin en geniş şekilde yer aldığı düşünülürse Hacı Bektaş Veli'nin tutumunun yadırganmaması gerekir.

★ — **MÜMİN'İN GÖNLÜ KÂBEDİR.**

Kâbaye gitmek konusunda bakın Hacı Bektaş Veli nasıl düşünüyor:

«Müminin gönlü kâbaye benzer. Kâbeye giden ayağıyla yürür. Gönül istiyen yüzü üzere yürürse gerek. Onun için ki aşıklar yüzlerini yere sürerler. Kâbeye gidene kılavuz gerek. Gönüle Kur'an'ın kılavuzluğu yeter. Ama gönüle Çalap Tanrı yoldaş yeter. Ve hem Kâbe'de ehram giyerler. Hakkı batıldan seçmek ehram giymeye benzer. Yoldan taş arıtmak, Kâbe'de Arafat'da taş atmağa benzer. Kendi nefsini tepelemek Kâbede kurban kesmeğe benzer.» dedikten sonra, gönül ile Kâbeyi daha çeşitli yönlerden karşılaştırıyor ve bu sözlerden önce söylediği «Hem Beyt-ül Mamur var, Kâbe var. Lâkin gönül ikisinden de yeğdir.» sözlerini gerçeklemeye çalışıyor.

Hacı Bektaş Veli Makalât'ta insanları dört kısma ayırıyor. Bunların herbiri ayrı nesnelerden yapılmıştır ve her birinin Allah'a karşı olan tutumları, halleri, arzuları ayrı ayrıdır. Kitabın ilk dört bölümünde, bu dört grup insanın Allah'a karşı olan tutumları, arzuları ve halleri ortaya konmakta ve bu arada insanlara bilhassa ahlâkî ve din bakımından doğru yol gösterilmekte, Allah yolunda ve dolayısiyle insanlık yolunda suursuz ve yanlış atılmış adımlar kuvvetli ve keskin bir ifadeyle hicvedilmektedir. Hacı Bektaş Veli bunu yaparken, Peygamberimizin sözlerinden ve Kur'andaki âyetlerden sık sık örnek veriyor ve böylece fikirlerini gerçekleme yoluna gidiyor. Bektaşiliği İslâmiyetten apayrı bir şeymiş gibi görenlerle, Hacı Bektaş Veli'nin yolunda yürüyenlerin bu noktaya özellikle dikkat etmeleri gerekir.

MÂVERÂDA SÖYLENİŞ

Geldikti bir zaman Sarı Saltık'la Asya'dan,
Bir bir Diyâr-ı Rûm'a dağıldık Sakarya'dan

Seyrindeyiz atıldığı sâhilsiz enginin,
Atmeydanında ölmüş «Enelhak» şehîdinin

Merhûm Edirne Şeyhi Neşâtî diyor ki: «Biz
Sâf aynalarda sırroluruz öyle gaaibiz.»

Zâhid hayâl eder bizi meyhâne zındığı,
Bilmez ki sen ve ben hepimizdir tapındığı

Gaaibde bir muhâvere geçmiş de pek hafi
Gaybî'ye söylemiş bunu İdris-i Muhtefî.

Yahya Kemal

★ — **DÖRT GRUP İNSAN**

Dört grup insandan birincisi yelden yaratılmış olan Abidlerdir. İkincisi ateşten yaratılmış olan Zahitlerdir. Üçüncüsü sudan yaratılmış olan Marifet kavmidir. Dördüncüsü de topraktan yaratılmış olan Muhiblerdir.

Birinci grup, yani yelden yaratılmış olan Abidler şeriat kavmidir. Bunların taatları «namazdır, oruçtur, zekattır ve hacdır. Asker olunca gaza eylemektir. Cenabetten arınmaktır. Arzularını isteyip dünyayı terketmektir. Ahreti sevmektir. Halleri birbirini incitmemektir.»

Şeriatçılar Kur'an'a sıkı sıkıya bağlıdırlar. Bunda haklıdırlar da. «Sakınmak gerek ki Allah'ın buyurduğunu çalışıp çabalıyarak elden bırakmamalıdır. Sakının dediği şeylerden sakınmalıdır.» Fakat «Kur'an senin içinde olup sen dışarda kalmıyasın. Ya da sen içinde olup Kur'an dışarda kalmasın. Dâva bütün olsun.»

«İblis emrini tutmadı lânet oldu. İlim, İblis'in içinde idi, kendi dışarda kaldı.»

İkinci grup ateşten yaratılmış olan Zahidlerdir. «Bunlar tarikat kavmidir. Ateş gibi hergün yansalar gerektir. Her kim bu dünyada kendi özünü pişirir, olgunlaştırırsa, yarın ahrette türlü türlü azaptan kurtulur. Bir kez yansa insan başka yanmaz.»

Fakat «bu dünyalığı deren, türlü azaplardan nasıl kurtulur. Nitekim Hazreti Resul şöyle buyurur: Bu dünya bir derin çığlık denizidir. Ademler onun içinde boğulmuşlardır.»

Zahitler hergün Tanrı adını anarlar, yalvarırlar. Arzuları dünyayı terketmektir. Ahiretin sırrını çözmektir. Ve kendileri bilir ne olmuştur.

Üçüncü grup sudan yaratılmış olan Maarifet kavmidir. Hacı Bektaş Veli eserin bu kısmında temizlik hakkındaki fikirlerini ortaya koymaktadır. Temizliğin aslı iç temizliğidir. İç arınmayınca dış arınmaz, cenabet giderilmez ve abdest reva olmaz. İçi temiz olmayanların şeytandan farkları yoktur. İbadetleri boşunadır. Arifler temizdirler ve başkasını temizlerler. Zira kendini arıtmıyan başkasını arıtamaz. Fakat şeriata göre, elbiseye ve tene pis bir şey değerse yıkanınca temizlenir. Cenabati giderir ve ondan sonra abdest reva olur. Arifler katında ne elbise temizlenir, ne ten temizlenir ne cenabet giderilir, ne de abdest reva olur. Zira yıkayıcı iç temizliğine sahip bulunmayınca yıkanmakla temizlenmez. İnsanın pis olmasının sebebi içindeki şeytanî hareketlerdir.

İncelemelerimize devam edeceğiz.

1914 de İstanbul, Ruslara nasıl terkedilmişti?

Altıncı sayımızda başladığımız bu dikkate değer yazı serisinde, sayın Cemalettin Saracoğlu, Fransa'nın Moskova Elçisi M. Paleologue'un hâtıralarını bâkir belgelerle tamamlıyarak, ibret ve dikkatinize sunuyor. Yazının bu bölümünde, Çanakkale savaşları başlamış bulunmaktadır ve Rusyada, müttefik gemilerinin birkaç gün içinde Haliçte demirliyecekleri hayâlî bir kasırga halinde dalgalanmaktadır.

"—İstanbul ile Trakya, İmparatorluğuma ilhak olunmalıdır..."

★ — ÇANAKKALE'DE ÇETİN SAVAŞLAR :

Cumartesi, 27 Şubat 1915 — İngiliz - Fransız donanması Çanakkaleye şiddetle hücuma devam ediyorlar. Daha şimdiden dış istihkâmların hepsi susturulmuş, bu yüzden de müttefik harp gemilerinin her an Haliç önünde görünmelerini bekliyen Rus halkında büyük bir heyecan var.

Bizans serâbı, günden güne Moskof umumî efkârını o derece teshir ediyor ki, bu rüyanın gerçekleşmesi için her şeyden evvel, Almanya'nın mağlûp olması gerekmiyormuş, Ruslar Doğu Prusya'da geçen olaylarla ilgilenmiyorlar bile...

Pazartesi, 1 Mart 1915 — Bu sabah Hariciye Nâzırı Sazanof, İstanbul meselesinin Rus milletinin her tabakasında ve sınıfında uyandırmakta olduğu derin heyecan hakkında beni ve İngiliz meslektaşım Buchanan'ı şahit tuttu ve bize dedi ki:

— Birkaç hafta evvel, Boğazların açılması keyfiyetinin İstanbul'un kesin ve nihaî şekilde işgalini behemehal istilzam etmeyeceğini zannedebilirdim. Bu gün, bütün memleketin bir bütün halinde, bu kesin hal çaresini ısrarla istediğine şahit oluyorum. Halbuki şimdiye kadar İngiltere Hariciye Nâzırı Sör Edvard Grey, Boğazlar meselesinin Rusyanın isteklerine uygun bir şekilde hal ve tesviye olunması icap ettiğini bize bildirmekle yetindi. Vakıa İngiltere Kralı Corc Hazretlerinin Londra Elçimiz Benkendorf'a:

— Constantinople must be yours!.. (1) diyecek kadar ileri gitmiş olduğu

1914 - 1917 yıllarında, Amerika Birleşik Devletleri Dışişleri Bakanı W. Lansing. (İstanbul ve Boğazlar, Rusya'ya verildiği gün, Slavlığın «**en aşağı dünyanın yarısına**» kayıtsız şartsız hâkim olacağını daha o gün den söyliyerek, büyük bir gerçeği ortaya koyabilen kişi.)

(1) İstanbul sizin olmalıdır!.. demektir. C. S.

bir gerçektir. Lâkin daha açık, daha vâzıh olmak zamanı artık gelmiştir. Rus milleti, millî vazifesinin tahakkuku hususunda müttefiklerine istinat edebileceğini öğrenmek zorundadır. İngiltere ve Fransa, barışın imzası günü, İstanbul'un Rusya'ya ilhak olunacağını açıkça beyan etmelidirler.

Harbin bidayetinde Alsas ordusuna kumanda eden ve Selânik, Sofya ve Bükreş yoluyla Rusya'ya gelmekte olan General Pau bugün Moskova'ya geldi. Vazifesi, Rus ordusuna Fransız askerî nişanlarını takdim ve teslim etmek. Bana Fransa'dan mükemmel intibalar getirmiş.

Bu akşam şerefine, Sefarethanede bir akşam yemeği vereceğim. Sözlerinden, simasından yayılan derin itimadı herkese dağıtabilen merd bir asker.

Çarşamba, 3 Mart 1915 — Bugün, General Pau'yu imparatora takdim ediyorum, ataşemiliterim General Laguicke de bize refakat ediyor.

Öğleden sonra saat bire on kala, saray müşiri Kont Benkendorf, (İmparatorluk Rusyasının eski Londra Büyükelçisi) bizi İmparatorun huzuruna soktu. Majeste bizi Çarskoie Selo'nun küçük salonlarından birinde kabul buyurdular. İmparator, mutadları veçhile pek sade ve çok candan bir hüsnü kabul gösterdiler ama, ordumuz, askerî harekâtımız, erzak ve cephanemiz hakkında sordukları sorular, her zaman olduğu gibi, bayağı ve müphem oldu. Zaten biraz sonra da İmparatoriçe, refakatinde kızları gran düşesler bulunduğu halde, sarayın kadın başteşrifatçısı Madam Nariskin'in delâletiyle, bulunduğumuz salona geldi.

Eski Rus geleneklerine uygun olarak Aleksandr sarayında hususî bir yemek salonu mevcut değil. Ahvâl ve şeraite göre sofra, sarayın ya bir dairesinde, yahut bir diğerinde kuruluyor. Bugünkü sofra, yuvarlak bir masada, tam bir aile sofrası gibi kütüphanede kurulmuş; güneş, bahçeden karın elmas damlaları gibi akseden parıltıları etrafa neşeler saçıyor.

Benim iskemlem, İmparatoriçenin sağında, General Pau da solunda oturuyor. İmparatorun sağında Madam Narişkin, solunda da General Laguiche yer aldılar. Benim sağ tarafımda grandüşeslerin en büyüğü Olga Nikolayevna var. Çarın büyük kerimesi ondokuz buçuk yaşındadır. Diğer üç hemşiresiyle Çareviç ve Kont Benkendorf sofranın diğer iskemlelerine oturdular.

Muhaverelerde hiçbir yapmacık, çekingenlik yok ama, buna neşeli ve hararetli bir sofra sohbeti de denilemez.

İmparatoriçe, sıhhat bakımından iyi görünüyor ama, zarif ve mütebessim görünmek için de kendisini zorladığı pek belli. Birkaç defa, lâf arasında, Rasputin'in bana karşı söylediği sözleri tekrarladı: Harbin fakir halk arasında yaratacağı derin ıstırapların engin akisleri, yoksulların yardımlarına koşmanın siyasî olduğu kadar da ahlâkî bir vazife olduğu, saire ve saire...

Yemek yenilmesini bir hayli uzun bulan veliaht Çareviç, ara sıra bir muziplik yapıyor ve bu hal de kızkardeşlerini üzer görünüyor. Ama imparatorla imparatoriçe hafifçe gülerek, çocuğun o hallerini görmemezlikten geliyorlar.

General Pau, yaradılışındaki tabiî vekarı, erkek güzeli merd asker simasi, meslekî maharetinin enginliği ve dindarlığı şöhretiyle, hanedan üyeleri üstünde pek müsait intibalar yaratıyor..

★ — «İSTANBUL VE BOĞAZLAR MESELESİNİ HALLEDECEĞİM»

Yemek yenip, sofradan kalkılır kalkılmaz, İmparator beni salonun bir köşesine çekip bir sigara ikram etti ve ciddî suratını sarkıtarak dedi ki:

— Kasım ayında sizinle görüştüklerimi herhalde hatırlarsınız. O zamandan beri fikirlerim değişmiş değildir. Mahaza bir nokta var ki, olaylar beni bunun üzerinde durup sarih ve kesin olarak görüşmeğe mecbur ediyor: Size İstanbul'dan bahsetmek istiyorum.

Boğazlar meselesi, Rus umumî efkârını son derecede heyecanlandırmaktadır. Bu öyle bir cereyan ki, her gün kuvvetini biraz daha artırıyor. Milletime mükâfat olarak asırlık rüyasının gerçek

leşmesini sağlamadan bugünkü harbin istilzam ettiği muazzam fedakârlıkları onun sırtına yüklemek hakkını kendimde göremem. Bu suretle kararımı vermiş bulunuyorum Elçi Bey. İstanbul ve Boğazlar meselesini kökünden halledeceğim. Kasım ayında size bildirmiş olduğum hal ve tesviye şekli, mümkün ve pratik tek çaredir. İstanbul şehri ile Şimalî Trakya, imparatorluğuma ilhak olunmalıdır. Şehrin idaresi alanında, yabancı menfaatlerini gözönünde bulunduracak hususî bir rejim de kabul edeceğim. İngiltere'nin bu hususta bana muvafakatini bildirmiş olduğu malûmunuzdur. Kral Corc, evvelce Londra'daki elçime:

— Constantinople must be yours! (İstanbul sizin olmalıdır!) demişti. Bu beyan, İngiltere Hükûmetinin bu alandaki iyiniyetini bana garanti etmiştir. Şayet bu hususta teferruata ait bazı zorluklar çıkacak olursa, bunların giderilmeleri hususunda sizin hükûmetinizin bana karşı göstereceği yardıma istinat ediyorum.

— Haşmetmeab! Fransayı doğrudan doğruya ilgilendiren meseleler hakkında majestelerinin fikir ve kanaatlerinin değişmemiş bulunduğunu hükûmetime resmen temin edebilir miyim?

— Şüphesiz! Fransanın bu harpten mümkün olduğu kadar büyümüş ve kuvvetlenmiş olarak çıkmış olduğunu görmeni temenni ederim. Hükûmetinizin istiyebileceği her şeyi şimdiden kabul ediyorum. Rhin nehrinin sol kıyısını alın, Mayans'ı alın, Koblans'ı alın! Hattâ fay dalı bulursanız daha ileriye gidin. Sizin kadar ben de bundan memnun olacak, gurur duyacağım.

Bu sözleri söyledikten sonra, İmparator beni, General Pau ve General Laguiche'le sohbet etmekte olan İmparatoriçenin yanına götürdü. Beş dakika sonra da hükümdarlar çekildiler.

İNGİLTERE'DEN SONRA, FRANSA DA İSTANBULU VADEDİYOR :

Perşembe, 8 Mart 1915 — Bu gece Hariciye Nâzırımız Delkase'den almış olduğum bir telgrafnameye dayanarak, Rusya Hariciye Nâzırı Sazanof'a, İstanbul ve Boğazlar meselesinin Rusya'nın isteklerine uygun bir şekilde halledilmesi hususunda Fransa Hükûmetinin iyiniyetlerine dayanabileceğini resmen beyan ettim.

Sazanof, hararetle teşekkür etti ve dedi ki:

— Hükûmetiniz ittifakımıza, kıymetine baha biçilmez bir hizmette bulunmuştur. Belki de büyüklüğünü tasavvur dahi edemiyeceğiniz bir hizmet!..

Pazartesi 15 Mart 1915 — Fransa Hükûmeti, Türkiye'ye tahmil edecekleri barış şartları hakkında müzakerelerde bulunduktan sonra, Fransanın mukabil tâvizler olarak Suriye bölgesini kendisine tahsis etmek kararını Rus Hükûmetine bildirmekliğimi emretti.

Cephede, umumî karargâhta bulunmakta olan İmparator, meseleyi kendisiyle görüşmek üzere beni oraya davet etti, aynı zamanda Hariciye Nâzırı Sazanof'u da çağırdı.

Salı, 16 Mart 1915 — Dün akşam, saat yedide Varşova ekspresine takılan hususî bir saray vagonuyla yola çıkmıştım, bu sabah Vilno'da uyandım; buradan da hususî bir katar beni Baranoviçi'ye götürdü. Öğleden sonra saat yarıma kadar hemen hemen bomboş ve dalgalı arazisi bembeyaz kar tabakasiyle örtülü ovalardan geçtik.

Baranoviçi, Varşova'yı Moskova'ya bağlayan ve Brest-Litovsk, Minsk ve Smolensk'ten geçen demiryolu üzerinde kâin fakir bir kasabacık. Umumî karargâh bu kasabadan birkaç Rus mili uzaktaki çam ormanı içinde.

Beni doğrudan doğruya, güneşli ağaçların altında uzanıp giden, altın armalı bir sürü vagonlu, İmparator trenine götürdüler.

GELECEK SAYIDA

★ — Başkasının kesesinden hovardalıklar,

★ — Hayaller, rüyalar ve hakikat

★ — Son söz.

Hususi Doktoru Şpitzer,

Tanzimat Padişahını,

SARAY'ı ve 1840 - 1860

Hâdiselerini anlatıyor..

Padişahın huzurunda manyatizma tecrübesi ve HAREM'e ilk giren yabancı doktor

Sultan Abdülmecid devrinde, Tıbbiye'ye ilk getirilen Anatomi (Teşrih) hocası Avusturyalı Dr. Şpitzer, Padişahın tam güvenini kazanmış, özel hekimi olmuştu. O kadar ki, Sultan Abdülmecid'e karşı bir suikasd hazırlıyanlar, önce Dr. Şpitzer'i saraydan uzaklaştırmak istemişlerdi. Tanzimat sonrasının en meraklı ve ibretli safhalarında bulunmuş olan Dr. Şpitzer'in alâka ile okunmaya değer hâtıralarını, geçen sayımızda neşre başlamıştık.

Bu sayıda Dr. Şpitzer, Padişahın huzurunda bir manyatizma tecrübesi yapıyor ve Harem'e, hasta olan Sultanı muayeneye giriyor.

★ — ENDERUNLU ARİF VE MABEYİNCİ MEHMET BEY:

Padişahın mizâcını çok iyi öğrenmiştim: Şahsî bilgisi için lûzumlu gördüğü mevzuların muhakkak içyüzünü kavramak isterdi. Bu azmini de, çok zaman, kar şısındakini kırmadan nâzikâne ısrarla yerine getirirdi. Manyatizma için okuduklarının tesiri altında olduğu anlaşılıyordu. Bu sahnenin, böyle bir yerde ve bu şartlar içinde rahatça ifa edilemiyeceğini gülerek reddediyor ve istersem tecrübe edeceğimi söylüyordu. Daha evvel bu mevzuu nazarî olarak tetkik ettiği de anlaşılıyordu:

«— Ben size medyumluk vazifesini yapabileceğini tahmin ettiğim birisini de tesbit ettim.»

Ve, Enderunlu Arif'in huzuruna çağırılmasını irade etti: Bu gelen, süzgün bakışlı, ürkek, görünüşü medyum olmıya müsaid bir gençti. Padişah irade etti:

«— Arif.. Şuradan iki sandalya al, doktorun karşısına otur, istediğini yap, hiç korkma..»

Zavallı çocuk kendisinden istenenden habersiz, titriyerek karşımda oturdu. Ben de, o şartlar içinde bana çok güç gelen manyatizmaya başladım. İyi bir tesadüf, Arif'te, harikülâde medyumluk vasfı vardı. Zat-ı Şâhaneye dedim ki:

«— Efendimiz.. Müsaadenizle arzedeyim ki, zat-ı şâhaneleri, bu mevzuun nazariyatını mükemmel tetkik buyurmuşsunuz. Medyumluk vasfı bu kadar mükemmel bir kimseyi bulmak, her ruhiyat seansına nasip olamaz.. »

Arif'in hareketlerini Sultan Mecid, büyük bir alâka ve merakla takip ediyordu. Suallere verdiği cevapları dinlemesi için mabeyincisi Mehmet Beyi de huzuruna çağırdı. Bu iri yapılı, şişman, bilgili zatın tecrübe karşısında önce inanmaz ve müteredddid halinin seansın devam ettiği zaman içinde nasıl değiştiğine dikkat ediyordum. Bir zaman geldi ki, dudakları oynamıya başladı. İmânını kaybetmemesi için dua ettiğini tahmin ediyordum. Sultan Abdülmecid, manyatizma ve ispirtizma'nın kaidelerini, mahiyetini ve neticelerini izah eden bir çok Fransızca eser okumasına rağmen elde ettiğimiz neticelerden hayrette idi. Zavallı Enderunlu Arif, heyecan ve sıkıntıdan ter içinde kalmıştı. Bir müddet kendisine gelemedi. Derlenip toparlanması için ancak Padişahın kendisine hitâp etmesi icap etti. Zat-ı Şâhane huzurundan ayrılmasına müsaade ederken kendisine büyük bir ihsanda da bulundu. Biz ikimiz yalnız kalınca dedi ki:

«— Doktor.. İnsanların kalbini ve hâdiselerin içyüzünü anlamıya çok muhtaç olan bir tâcidar için hâdiselerin içyüzünü öğrenebilmek ne saadet.. Bu gaye için bir hükümdarın her çâreye başvurmasını tabiî, hatta lûzumlu görürüm, Çünkü kalb-i beşerde olup bitenlerin içyüzünü öğrenebilmek, insan kitlelerini idare vazifesi Allah tarafından kendisine verilmiş bir insan, bu mes'uliyetli vazifesini ifa için çok çalışmalıdır. Fransa Kralı Lui Filip hatta fala da bakturıyormuş. (Bu cümlesi ile zat-ı şâhane gülümsedi) **Benim cedlerim arasında fala çok meraklı olanlar, Yıldızların seyrinden istikbali öğrenmek istiyenler çoktu amma ben daha çok aklın ve mantığın kabul ettiği yolları tercih ediyorum.»**

Sonra, bu mevzuu şu cümle ile kapadı:

Hanımları ve Çocukları

Sultan Abdülmecid, Osmanlı Padişahları içinde en çok zevce ve çocuğu olanlar arasında idi. Otuz dokuz yaşında ölmesine rağmen, 16 sı erkek, 20 kızı olmuştur.

Bilinen zevceleri şunlardır: Bezmî, Dûzıdil, Gülûstu, Nâvekmisâl, Nesrîn, Nükhetsezâ, Ruzûdil, Servetsezâ, Şemsinûr, Tirimüjgân, Zeynimelek, Ceylângâr, Gülcemâl, Nalândil, Nergis, Neveser, Perestû, Serfirâz, Şâyeste, Şevkfezâ, Verdicenân Sultanlar.

Taşıdıkları adların alfabe sırasıyla, erkek çocukları şunlardı: Abdülhamid (Padişah olmuştur) Ahmet, Kemalettin, Bahattin, Abdüssemed, Âbit, Burhanettin, Fuad, Mehmet Murad (Padisah olmustur) Nizamettin, Mehmet Reşat (Padişah olmuştur), Rüstü, Mehmet, Vahidettin (Padisah olmuştur.) Nurettin, Seyfettin, Süleyman, Vamık, Zivaettin.

Kızları: Alive, Bedihe, Behice, Cemile, Fatma, Fehime, (İki tane) Hatice, Mediha, Naile, Naime, Neyire, Refia, Rukiye, Sabiha, Samiye, Seniha, Şehime, Zekiye Sultanlar.

Dr. Şpitzer, hatıratında diyor ki:

«— Kendisinin çok çocuklu bir baba olmasına rağmen, çocuklara karşı sonsuz muhabbet ve şefkati vardı. Ülkesinde çocuk ölümlerinin aşırı olmasından üzülür: «— Topraklarımız geniştir ve bâkirdir. Cehaletten kurtulabilirsek, düşmanlarımızdan daha medenî ve bol nüfuslu olabiliriz.» derdi. Yaptığı seyahatlerde en büyük zevklerinden birisi, çocukları salgın hastalıklara karşı aşılatması idi. Yakınlarından yeni çocukları olanlara hediyeler verir ve yeni doğanlara isimler kordu.»

«— Münasip vakitlerimizde bu manyatizma tecrübesini yine tekrar edelim.. Zamanı renklendiriyor ve heyecanlandırıyor.»

★ — «PADİŞAH DA OLSA İNSANIN KALBİNDE BİR TEK AŞK VARDIR..»

Araya çok mühim siyasî hâdiseler girdiği için Padişah, üç haftaya yakın za-

mandır beni, huzurlarına dâvet etmemişti. Dün Cuma selâmlığını takip eden saat lerde, saraya avdet etmelerinden sonra huzura davet edildim. Sultan Mecid, hissedilecek kadar heyecanlı, hatta üzgün idi. Esirgemediği iltifat ve itimad-ı şâhanelerine istinad ederek sormak cesaretini buldum:

«— Zat-ı Şâhanelerini müteheyyiç ve müteessir görüyorum. Bu sâdık kulunuzun ifa edebileceği bir hizmet var mıdır?»

Nâzik ve çok terbiyeli Padişah, bana iltifat etti ve müteessir bir tavırla dedi ki:

«— Evet doktor.. Çok üzgünüm. Size daha evvel, üçüncü Sultanın hastalığından bahsetmiştim. Bu kadın, benim hayatımda yegâne aşk ve muhabbetle kalbimi doldurmuş muazzez vucüttür. Çok iyi anlıyorum ki, insanın etrafı dünyanın en güzel kadınlarıyla dolu da olsa, hassas bir kalb, ancak bir defa sevebiliyor. Hakikî ve sermedî aşk, ancak, bir tek varlık için teşekkül ediyor. Çok iyi anlıyorum ki bu kadına birşeyler olursa, ben de çökeceğim. Kendisini bir defa da sizin görmenizi, muayene etmenizi istiyorum. Eğer hastalığı şifasız ise, siz yine iyileşeceğinden bahsediniz ve hatta bana da öyle söyleyiniz amma, siz saklasanız da hakikati anlarım. Çünkü kalbim onun mukadderatına öylecesine bağlıdır. Fakat doktor, Allahın lutfu ve inayetiyle tedavisinde muvaffak olursanız, kalbimde en hâlisâne teşekkür duygusu sizin olacaktır.»

Bu sözler beni çok müteessir etmiş, gözlerim yaşarmıştı. Bu ne âlî, ne yüksek bir aşk idi.. Bütün muhiti, dünyanın her tarafından getirilmiş en güzel kadınlarla çevrili olan bu genç hükümdar, eminim ki şu ânda, sevdiği kadının sıhhatı ve onunla ömrünün sonuna kadar yaşıyabilmesi için tâç ve tahtını da fedaya hazırdı:

«— Hazırım Haşmetmeâb.. Tıb ilminin bütün çâreleriyle emrinizdeyim. Bu çârelere, zat-ı şevketlerine en derin sâdakatle bağlı bir hizmet cehdini de lütfen ilâve ediniz.»

DÜNYA GÜZELLERİ

Osmanlı sarayı, gerçekten de, dünya güzellerinin daimî meşheri halin de idi. Duraklama ve gerileme devrinde de devam eden hâdise, Osmanlı saltanatının tabiî görülen neticelerinden birisi olmuştu. Saray, tam bir muhafazakârlıkla, dış âleme olan kapalılığını titizlikle muhafaza etti. Saray ve Harem hayatı içinde söylenenler, yazılanlar, daha çok tahminlerden ibaret kaldı.

Yukarıdaki klişede, Sarayların kalın duvarları arkasında, kendisine hâs ölçüler içinde yetişmiş üç saraylıyı görüyoruz. Muhakkak olan şu ki, hakikat, tahayyül edilebilenden daha çok haşmetli idi. Nitekim, Dr. Şpitzer'in anlattıkları da bu gerçeği isbat ediyor.

★ — HAREME GİREBİLMİŞ İLK YABANCI DOKTOR:

Padişah, Kızlar Ağasına, Harem dairesinin kapılarının açılmasını irade etti. Samimiyetle itiraf edeyim ki heyecanlanmıştım. Önde Zat-ı Şâhane kapıdan gi-

rer girmez, tekrar kapadılar. Sultan Abdülmecid, bu aşırı hassasiyeti umursama mazlıkla ve devam halindeki bir geleneğin belirtileri içinde tebessümle takip ediyordu. Hemen kaydedeyim ki, benden evvel hiç, hiç bir yabancı Harem'e böylece, önünde devrin padişahı girmemişti.

Birbirini takip eden koridorlardan geçebilmek için on dakika kadar zaman geçti. Bu koridorların iki tarafında, geniş kapılar vardı ve içlerinden sesler, ipekli esvab hışırtıları geliyordu. Padişahın yedi adım kadar önünde, iki eli kavuşturulmuş bir harem ağası, yan yana yürüyordu. Onun daha ilersinde bir başka Siyahî Ağa, bizimle karşılaşması muhtemel kadınları odalara tıkıyordu. Ne zaman bir dönemece gelirsek, Padişah gülerek Fransızca:

«— **Restez**» (durunuz!)

Diyor, çok zaman önümüze çıkan telâşlı sesleri, esvabların hışırtıları, hızla kapanan kapıların gürültüleri arasında kaçışan başı açık kadınların siluetleriyle zaman zaman durmak zorunda kalıyorduk Bu hareketler hafiflediği zaman, Zat-ı Şâhane:

«— **Avancez** (yürüyünüz)!.» emrini veriyor, yürümiye başlıyorduk. Bu çok uzun, dönemeçli koridor son bulup ikinci kapının önüne geldiğimiz zaman Kızlar Ağası, Padişahı etek öperek istikbal etti. Şimdi artık, hakikî Harem'e, HAREM dairelerinin, bizzat Padişaha ait olan bölümüne gelmiştik. Padişahın arkasında olan bana dikilen Kızlar Ağasının gözlerindeki hayreti, memnuniyetsizliği, hatta gazabı asla unutamam.

İçeri girmekte olduğumuz, bütün Harem'e yayılıncıya kadar burada bekledik. Duvarları yaldızlı, muhteşem, insana baş dönmesi veren bir salondan geçtik, hakikaten şâhane, ziyasını tepesindeki aks-i ziyâ yapan sanatkârane pencelerden alan, tavanı iki sıra büyük mermer sütunlara dayalı diğer bir salona girdik ki, burada, mükemmel bir balo verilebilirdi. Salonun iki tulânî cephesinde nihayete kadar sıravarî kapılar gördüm ki, bunlar ağır kırmızı perdeleriyle bu sahaya yapılmaz, düşünülmez, erişilmez bir resim tablosunun lâtif ve muhayyeleleri aşan güzelliği ni veriyordu. Kapıların her biri bir «dai re»nin idi. Sağdan birincisi Valde Sultanın, yâni Padişahın annesinin idi. Ondan sonra, Padişahın hanımlarının daireleri sıra ile geliyordu. Daha sonra, İkbal'lerin, Haseki'lerin daireleri başlıyordu.

★ — **RENKLERİN AHENKLE KUCAKLAŞTIĞI YER :**

Zat-ı Şâhane bu kapılardan dördüncüsüne yaklaştı, perdeyi kaldırdı, perdenin arkasından derhal odaya girilmiyordu. Odalardan ikinci bir perde ile ayrılmış diğer bir geçit vardı. Padişahın arkasından giderek bu odaya ilk adımımı atmak istediğim zaman kızlar ağası kolumdan bir tutuş tuttu ki, bana girebilme izni verilmeden içeri adım atamıyacağımı anlatmak istedi. Tam bu sırada başı açık genç bir kızın telâşla salondan geçerek odalardan birisine girdiğini gördüm. Bu sırada Padişah, odaya girmişti ve bana da girmekliğimi işaret etti.

Renklerin âhenkle kucaklaşması ile, sanki duvarlarından ışık süzülen bu yaldızlarla müzeyyen geniş salonun pencere kenarlarını müstakîm hat halinde birleştiren şâhneşîn içinde, nâdideliği ilk bakışta anlaşılan lâhur şalı örtülü bir yatak gördüm. Yerden yüksekliği ortaboyda bir insanın beline kadar gelebilecek irtifada olan bu yatakda, üzeri işlemeli açık mavi renkdeki ipek cibinlik altında, hasta Sultan yatıyordu. Zat-ı Şâhane hasta ya yaklaştı, gayet nâzikâne bir sesle sordu:

«— **Rahatsızlığınız nasıl efendim?**»

Tatlı, gayet sevimli bir ses cevap verdi:

«— **Kendimde iyilik hissediyorum, efendimiz..**»

Padişah, elini alnına koyduğu Sultan'ına muhabbet dolu sedasıyla dedi ki:

«— **Size doktorumu getirdim. Kendisinden ben çok faide gördüm. İstiyorum, sizi de tedavi etsin.**»

Minnet ve muhabbet dolu titrek bir ses cevap verdi:

«— **Emredersiniz, Efendimiz.**»

(Devamı gelecek sayıda)

OSMANCIK destanından bâkir hâtıralar

Yetmiş beşlik Gönüllü kahraman

MEHMET FAZIL PAŞA

****

Cenevre'de tahsilini tamamlarken, Birinci Dünya Harbinin çıkışı üzerine, vatanına gelip, Teşkilât-ı Mahsusa saflarında hizmet ve birçok savaşlara çocuk çağında katılan muhterem Hamza Osman Erkan, şanlı menkibelerinin içinde yaşadığı OSMANCIK'ın bâkir bir destanını, yetmiş beşlik masal kahramanı Mehmet Fazıl Paşanın şahsında anlatıyor ...

****

★ — BİR KAHRAMAN :

Birinci Dünya Harbinin çok önemli mevkilerinden biri olan ve az kuvvetle korunması gereken (Irak) cephesi sol cenahına, Altıncı Orduda mertlik ve kahramanlığı ile şöhret bulan cesur ve kahraman bir kumandan gönderilmişti: Birinci Ferik Mehmet Fazıl Paşa!..

Bugünkü neslin de çok iyi tanıması icap eden bu millet fedaisi, yetmiş beşlik asker kimdir? Çöllerin kızgın güneşi altında, bir ihtiyar general, başında kocaman kalpağı ile, dimdik atının üstünde dolaşıyor. Bu mağrur, tavırlı, geniş omuzlu, ince belli ve uzun boylu atlelik vücutta tarif edilmiyen, büyük adamlara mahsus bir olgunluk havası olmasa, insan bunun sahibini çok çevik hare-

İşte Dağıstanlı Mehmet Fazıl Paşa...
(Adına, Almanlar ve İngilizler kitab yazdılar. Ondan, ancak Mitolojinin havsalamıza sığdırmıya çalıştığı «efsane şahsiyetleri» nin yer yüzündeki örneği olarak bahsettiler. Biz acaba, Askerî Müzemize bir fotoğrafını bile koyabildik mi? Hangi ansiklopedimizde tam bir biyoğrafisi var?)

ketli genç bir süvari subayı zannederdi.

Binicilik, nişancılık ve cesarette, ordumuzda unutulmaz bir nam bırakan bu Mehmet Fazıl Paşa, Türk mücahidi Şeyh Şâmil'in maiyetinde, henüz çocuk iken silâha sarılarak Rusya'ya karşı yıllarca bir avuç kahramanın arasında, harbetmiş ve sonunda Şeyh Şâmil ile birlikte Moskoflara esir düşerek orada süvari mektebinde okumuş, subay çıktıktan sonra da askerlik şanını binicilik, nişancılık ve yiğitlikle yükseltmiştir.

Türk ve Müslüman olması itibariyle ilk fırsatta, Türk ordusuna iltica ederek ana vatana kavuşmuştur. (1877-1878)

93 Muharebesinde (1877-1878) Gazi Ahmet Muhtar Paşanın yanında Erzurum cephesinde süvari kolağası olarak çok mühim hizmet ve yararlıkları görülmüştür. Aziziye tabyası çarpışmaları sırasında Ruslara karşı tertip ettiği cüret kârane süvari hücumlarında kahraman askerlerinin başında ve en ilerisinde bulunmak suretiyle, büyük fedakârlığını ispat ederek, binbaşılığa terfi etmişti.

Cüretkârane müthiş hücumlariyle meşhur Rus kazak müfrezelerini bile dehşete düşüren korkusuz süvari kumandanı, sırasiyle alay, tugay, tümen ve kolordu kumandanlıkları ile Altıncı Ordu müşiriyeti vekâletini yaptıktan sonra, 1910 senesinde yaşı yetmişe yaklaştığı için, kendi arzusu ile emekliye ayrılarak Musul Valiliğine getirilmişti.

★ — **ARSLAN VE KAPLANLARI İLE :**

Musul'da vali bulunduğu sıralarda,

Geçen sayımızda, vatanımıza büyük hizmetlerini bir kaç sahifeye sığdırmıya çalıştığımız ünlü Alman kumandanı Mareşal Von Der Goltz (Golç Paşa), Mehmet Fazıl Paşanın müstesna şahsiyet ve kahramanlığına hayrandı. Golç Paşa, Birinci Dünya Harbinde Altıncı Ordu Kumandanı olarak vazife görürken, Mehmet Fazıl Paşa, Irak cephesinde, ak sakalı ile, at üzerinde, süvarî hücumlarını idare ediyor, zafer bayraklarını dalgalandırıyordu.

Golç Paşa, bu yaşta, böylesine hamaset ve feragat dersi veren üç çeyrek asrı geçmiş mazisine rağmen, delikanlılık cağının coskunluğunu. havsalanın alamıyacağı yiğitlik destanı halinde ortaya koyan ihtiyar mücahide karşı sonsuz takdir duygularıyla doluydu. Nitekim, Ku'tel Amara savaşlarının önce sinde, 7 ocak 1915 de, Fazıl Paşaya, aşağıdaki mektubu gönderdi. Bu mektubun aslı, Kahramanlar Kahramanı şehit Mehmet Fazıl Paşanın kerimesi, Hadduç Dağistanlı Hanımefendinin, bergüzâr ai le hâtıraları arasındadır.

Golç Paşanın Şükran Mektubu

Golç Paşa mektubunda şöyle demektedir:

Fazıl Paşa Hazretleri

Kut'e geldim. Bu fırsatla dahi zatı âlileri ile görüşmek ve şimdiye kadar vuku bulan muhârebatta ibraz buyurulan hidemat-ı cansiperanededen dolayı size karşı kalbim de hasıl olan takdirat-ı hür metkâraniyi bir kerre daha, bizzat izhar ve iblâğ etmek isterdim.

Cephe-i harbte, düşmanla teması daimide bulunmanız ve binaenaleyh vazife başından ayrılamamanız, bu arzu mun fi'len husûlünü gayri mümkün kıldı.

Vatana karşı medyun olduğumuz hizmeti, bu sini salinde kemalî şahamet ve besaletle ve pek çok gençlerimize gıpte bahş olacak bir hummay-ı faaliyetle, at sırtında, er meydanında ifa et mekte bulunan zat-ı âli Kumandanilerini kemâl-i takdir ile selâmlar ve takdim ettiğim hatıranın kabul buyurulmasını rica ederim.

Yaver-i Hass-ı Hazret-i Şehriyârî
6 ncı Orduyu Humayûn Kumandanı
(Müşir GOLÇ)

Golç Paşanın hâtıra olarak göndermiş olduğu hediye, güzel bir mahfaza içinde bir tarafı mine ile işlenmiş, Sultan Ahmet Camii, diğer tarafında bütünü kıymetli pırlanta taşlarıyla tezyin edilmiş bir altın saatti.

Mehmet Fazıl Paşa (ortada), sağında o zamanki Bağdat Valisi Süleyman Nazif, Irak kuvvei seferiyesi kumandanı Hüseyin Rauf (Orbay), Binbaşı Ahmet Beyler. Arkada, Kaymakam Dr. Aziz, mebus Nuri ve İsmail Hâmi (Danişmend) Beyler.

Türk - İran hudutlarımızda vukubulan hâdiseleri tamamen izale ile, emniyet ve âsayişi tam bir surette temine muvaffak olmuştu.

Devlete karşı senelerdenberi isyan halinde bulunan ve birçok askerî müfrezelerimiz tarafından takip edilmekte olan belâlı bir aşiret reisini, yalnız başına üç süvari askeriyle gidip yakalaması hâdisesi meşhurdur.

Osmanlı İmparatorluğunun en namdar binicilerinden biri olan Mehmet Fazıl Paşanın, maruf cins atları, Bağdat ve Hindistan yarışlarında, ekseriya birinciliği kazanırlardı.

Birinci Cihan Harbi patlak verince, bütün ömrünü muharebelerde geçiren bu ihtiyar, fakat dinç asker, tekrar gönüllü olarak orduya iltihak etti. Önce Erzurum cephesinde kolordu kumandanı olarak Sarıkamış ve Köprüköy muharebelerine iştirak etti ve fevkalâde yararlıklar gösterdi.

Sonradan Irak ordumuzun âni bir süvari baskıniyle bir düşman tugayını mağlûp ve perişan etmişti.

Mehmet Fazıl Paşa, ata binmekte, silâh kullanmakta ve cesarette eski masal kahramanlarını andıracak kadar yüksekti.

Onun orduya iltihakı, yukarıda söylediğimiz gibi, cepheden cepheye koşması ve günlerce at üzerinden inmeksizin hayat ve sıhhatini yıpratması, kanunî mecburiyetten değildi.

O, yalnız dinî akidesinin ve millî terbiyesinin sevkiyle bir genç gibi koşuyor, harbediyordu.

İmam-ı Âzam Kapısı civarındaki büyük konağın avlusunda iki arslan ve birkaç kaplan beslerdi. Bu kaplanlardan birisinin, bir gün sırtında bir çıban çıkar, operatör Binbaşı İzzet Beyin demir kafesin içine girip müdahaleden çekindiğini gören Paşa, bizzat kendisi girip kaplanın yarasını açar ve temizler. Bu çok tehlikeli ameliyat az kalsın Mehmet Fazıl Paşanın, hayatına mal oluyordu. Bu vakayı bilmiyen yoktur. Paşa, aynı zamanda çok av meraklısı idi. Şahin ile ava çıkışlarını hâlâ görür gibi oluyorum.

★ — **EMELİNE KAVUŞTU :**

Büyük oğlu süvari binbaşısı Davut

Beyle küçük oğlu Gazi Bey av partilerinde eksik olmazlardı. Nişancılık ve binicilikte oğulları, babalarından geri kalmazlardı. Kızlarının hepsi de bilhassa Fatma ve Hattuç Hanımlar da iyi ata binerlerdi.

Mehmet Fazıl Paşa ile temas etmiş olan her fert, onun büyük insan cazibesinden ve temiz şahsiyetinin azametin den kurtulamazlardı. O, öyle mütevazı bir insandı ki, hayatı şöhretlerle dolu olduğu halde, hâtıralarını ve menkıbelerini pek çok uğraştığımız halde, bir türlü kendisine söyletememiştik.

Birinci Cihan Harbinde intişar eden bazı Alman ve İngiliz gazete ve mecmualarında bu kahramanın hayatına dair uzun yazılar ve resimler çıkmıştı. Bağdattaki evi daima geceli gündüzlü misafirlerle dolu olan bu mert ve çok misafirperver kumandan, son derece nazik ve misafirperverdi. İran, Necid, Arabistan ve bütün Irakta mahallî ahali ve kabileler arasında, çok büyük bir sevgi toplamış olan **Mehmet Fazıl Paşa, bir vakitler bu çöl dünyasının âdeta bir nevi taç-**

AİLECE **Dağıstanlı Mehmet Fazıl Paşada at ve binicilik sevgisi, şahsî değildi: Bütün aile, Kafkas Türklerinin müşterek vasfı olan at'ı, temel zevk olarak benimsemişti. Yukarıdaki klişede, Fazıl Paşanın kızı Bayan Hadduç Dağıstanlı'yı, Bağdat ve Basra yarışlarının birincisi, Fazıl Paşanın çok sevdiği Küheylân Mecnûne isimli kısrakla, bir çöl yolculuğuna hazırlanırken görüyoruz. Bir sahne ki, kahramanlarından bugün sadece yâdedilmeye değer bir hâtıra var, o kadar!...**

ELİNİ ÖPTÜĞÜ YELELİ ASLAN

Enver Paşa, iltifatlarında çok imsâklı ve ölçülü idi. Babası sürre emini Ahmet Paşadan gayrı, vazife hayatında, sadece bir tek kişinin elini öptü: Mehmet Fazıl Paşanın..

Mehmet Fazıl Paşa, o mubarek destanlar mevzuu unutulmaz Şeyh Şamil'in yakını idi ve çocuk yaşında, onunla beraber Moskoflara karşı yiğitçe dövüşmüştü. Birinci Dünya Harbi başlayınca, yine Moskofların karşısına dikildi ve bembeyaz sakalı ile, en ön safa geçti. Enver Paşa, Sarıkamış cephesine geldiği zaman, O'nu, Köprüköy'de, ön siperlerde buldu.

Öylesine coşkun bir savaş şahlanışı içinde ve öylecesine sıhhatli ve hareketli idi ki, genç nesillere, azim ve imânın yaş'a hükmeden kudreti olarak, bir timsâl nümunesi halinde kalmasını istedi: Gelirken, kendisini, cephe gerisinde bir vazifeye razı edebilmenin kararı içinde iken..

Ve, bütün ordu karargâh kadrosunun önünde, eğildi, yeleli arslan'ın elini hürmetle öptü..

sız hükümdarıydı.

O, elinde bir türlü yeni modaya uyarak değiştirmediği gümüş saplı, Moskoflarla yaptığı muharebe günlerinden kalma şerefli kılıcı, 1915 de Kütülâmare önünde (Sabittepe) muharebesinde nihayet emeline kavuştu: Şehit oldu.

Kahraman bir kumandanın hayatı, şöhretleriyle dolu olarak bundan 50 sene evvel, böylece sona ermişti.

Ne kadar yazık ki, biz kendi büyüklerimizi, Mehmet Fazıl Paşanın şehadeti akabinde, onun hayatını, hizmetlerini ve menkıbelerini en muazzam bir şehnâme gibi yâdeden Almanlar kadar olsun tanıtmak ve tanımak zahmetini ihtiyara lüzum görmedik.

BÜYÜLERE BASARAK!

★ — **OSMAN EFENDİYE BÜYÜ :**

Üçüncü Sultan Mustafa devri... Ruslarla savaş 1766 danberi devam ediyordu. Yeniçeri ocağının tutulur tarafı kalmamıştı. Yeniliyorduk. Padişah, zaman kazanmak istemiş, Ricâl-i Hümayundan Yenişehirli Osman Efendiyi başmurahhas, Ayasofya şeyhi Yasinî Mustafa Efendiyi de ikinci murahhas yaparak 1772 senesi Temmuz ayında Rumanya'da Yerköy'deki mütareke müzakerelerine göndermişti.

Rusların delegesi, Mareşal Romançof'un başkanlığında, Rus çariçesi İkinci Katerina'nın âşıkları, Kont Orlof ve Abrişkof idiler. Yerköy ile İbrail arasında çadırlar kurulmuş, iki taraf birbirine hediyeler göndermişti.

Konuşmaların asıl konusu Kırım meselesi idi: Kırım istihkâm anlamına geliyordu: Türklüğün, Rusya içindeki sağlam istihkâmı... İkinci Katerina, vakasını Baltacı'dan kurtardıktan sonra, Kırımı tamamen elde etmek azim ve kararı ile savaşın devamını arzuluyordu. Görüşmelerin en hararetli devresinde İstanbuldan Osman Efendiye, klişesini bu sütunlarda gördüğünüz BÜYÜ gönderildi: Osmanlı Sarayı, bu büyülerin Katerina'nın âşığı Kont Orlof ve Abrişkof'un geçecekleri yerlere gizlice gömüldüğü takdirde, Çariçe'nin askına dayanamıyarak müzakereleri terkedeceklerine inanıyordu.

Metni okuyalım: «— **Rikâbdan vârid olmağla icrası matlûb-u hazret-i cihândârîdir** (yani padişah istiyor) **işbu nüshalar Osman Efendiye isâl olunmak için irsâl olunmuştur. Bunlar, amel-i sulh-ü nizâm bulmayub avdet olunur ise Orlof Abrişkof ve Romançof'un geçecekleri mahalle bertakrib Osman Efendi defnettirmiye sayî eylesün, üzerinden geçerlerse elbette firara mecbur olurlar.**»

Mânası anlaşılıyor: Eğer Rus elçileri anlaşmazlarsa, Osman Efendi bu büyüleri geçecekleri yerlere gizlice gömdürecek, üzerine basarlarsa, basacaklar... Neden?. Burası büyünün sırrı!... Açıklanmıyor.

★ — **OSMAN EFENDİNİN CEVABI :**

Osman Efendi, gönderilen büyüleri alıyor. Osmanlı sarayının aldığı haberlerin aslı doğrudur: Kont Orlof ve Abrişkof, müzakerelerin orta yerine ve daha büyüler geçecekleri yerlere gömülmişken, Osman Efendinin tâbiri ile imparatoriçesi sevkiyle bîkarar olarak Katerina'nın yanına dönüyor.

Abrişkof da onu takip ediyor. Klişenin kenarındaki Osman Efendinin izahatından anlıyoruz ki, büyü, sadece Feld Mareşal Romançof'un geçtiği yere gizlice gömülmüştür. Osman Efendi, Reis-ül Küttab Efendiye **(yâni Hariciye Nâzırına)** verdiği cevapta, büyünün üzerine basmasına rağmen, Rus Başkumandanının firar etmediğini açıkca söylemiye cesaret edemiyor. Yani büyüden beklenenin elde edilemediğini tekrara kudreti eremiyor amma, öyle bir cümle kullanıyor ki, onu da çözebilmek için, yeni bir «büyü» lâzım: «— **Hemen bu maslahat için Romançof'un gitmesi irade-i adem-i men'e illet oldu.**»

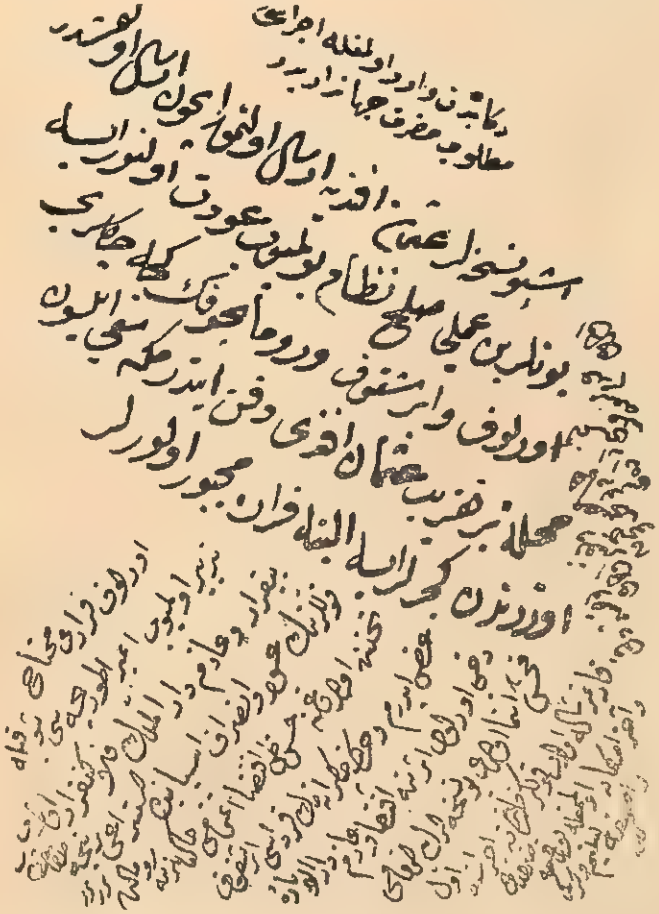

Tarihçi Lütfi Efendi, Osman Efendi için; **fenn-i mugalata ve muhaverede yektâ, çenesine mağrur bir zat-ı nâ mes'ut** diyor. Yani tam bir sulh müzakerecisi.. Nâ mes'ut, bahtsız, mutsuz talihsiz, kadersiz demektir. Acaba bu vasıflar sadece Osman Efendinin mi, yoksa Fransa'da Ansiklopedistler, yeni bir dünya nizamının fikriyatını yapar. on yedi yıl sonra patlıyacak büyük ihtilâlin kafalarını hazırlarken, büyülerle vatan kurtarmaya çalışanlara mı? Osman Efendi büyülere mağrur, görüşmeler sırasında, Rusları öylecesine küçümsemiş ki, Romançof, Osman Efendiyi, Mustafa Efendiye şöyle şikâyet etmiş: «— **Bu Efendi delidir desek edebden hariç olur. Ancak şöyle deriz ki, bunun aklı var amma, bizim bildiğimiz, gör düğümüz akıllardan değildir. Eğer bir başka zat gön derilmez ise, konuşmalar günler, aylar, hattâ seneler sürecek, amma birşey imzalanmıyacak, olanlar yine olacaktır.**»

Yerköy sulh konuşmalarından bir sonuç elde edilemedi. Elli üç gün süren ve bir çok hâdiselere sebep olan konuşmalar sırasında, iki taraf da, zafer için istedikleri hazırlıkları tamamlamış lardı. Savaş yine başladı ve dört yıl daha sürdü. Nihayet, o felâket Kaynarca anlaşması ile Kırım ve Azak denizindeki üstünlüğümüz elden gitti.

O günlerden hâtıra olarak da, arşivde Büyüler ve Osman Efendinin cevabı kaldı.

Hangi cild cild gerçek, o koskoca imparatorluğun neden battığını bu iki vesikacık kadar ibret dolu anlatır?

★ — **LEYDİ MONTEGÜ VE BÜYÜLER :**

Bu «resmî büyü merakı» yanında, Osmanlı evinin kadere olan bağlılığının gün lük hayatı nasıl geçtiğini de yabancılar anlatırlar. Bu anlatış içinde ev halkı, yani kadınlar ve çocuklar ayrı konudur.

Üçüncü Sultan Ahmet devrini bize, kendi tarihçilerimizden daha güzel ve daha gerçekçi olarak anlatan İngiliz büyükelçisinin edib ve sanatkâr eşi Bayan Leydi Montegü, o meşhur «Şark Mektupları» nda, Osmanlı evinin fal ve büyü merakı üzerinde durarak. bunun ıuhî sebeplerini araştırır:

«— Şimdi sizlere, hayatın birçok safhalarında böylecesine hakikatçi ve gerçekçi olan Osmanlı Türklerinin hususi hayatlarında fala ve çeşitli büyülere ne kadar çok değer verdiklerinin tah lilini yapmak isterim: Ben, zannediyorum ki, bu merak ve arzu, daha doğrusu hayata istikamet veren hâdiselerin evvelinden tahmini, kadere olan imânın tecelli leri arasındadır. Benim Fatma Sultanın sarayını ziyaret ettiğim sırada, yaşlı bir kadın vardı ki, ona pek itibar ediyorlardı. Sultan, harem hayatının harice aksetmiyen hususiyetlerini bana anlatabilmek ve gösterebilmek arzusunu duymuştu. Bir yabancı olan benim, böy le bir gösterme ve izahtan ne kadar memnun, hattâ minnettar olacağımı elbette isabetle tahmin ediyordu.

Sarayındaki bütün insanları bana vazife ve kademeleriyle tanıştırırken. bu yaşlı ve zeki olduğu kadar kibar tavırlı hanımı da, yaptığı vazifeyi izah ederek tanıttırdı:

« - İşte bu hanım bize, geleceklerden haber verir, falımıza bakar, fenalıkları yoketmek için büyü yapar.»

Sultanın bu sözlerini bana izah edebilmek için, tercümanlık vazifesi gören Musevi kadının çok sıkıntı çektiğini itiraf edeyim. Çünkü ben, bu söylenenlere ait daha Osmanlı ülkelerine girmeden evvel de çok sevler dinlemiş, hattâ görmüştüm. Evet azizim, çünkü, fala, sihire, büyüye olan alâka, sadece Osmanlı Devletinin içinde değildir: Hemen hemen bütün Şarktadır. Hattâ Balkanlarda seyyar, gezici bazı halkda bu bir sanat halindedir ve bana anlattıklarına göre, bunlar her yerde itibar da görüyorlarmış.

Bizdekilerden farklı olan bu his, bura halkının kadere olan büyük itimatlarının ve her şeyi daha doğuş larında alınlarına yazılmış olan hayatlarının tecellileri addetmelerinden doğan tevekkül hissidir. Bu duygunun daha çok kadınlarda yerleşmiş olmasına da Şark ülkelerinde kadının hayatını gördükten sonra şaşmamak lâzımdır.

Türkler, erkeği hayatın hâkimi sayan ölçüleri Araplardan almışlar, Bana temin ettiklerine göre, göçebe olan Türklerde ve bu milletin atalarında hayata hâkim olan kadınmış. Öyle ki, eski Türklerde mirasın büyük kısmını kadının almasına, ölen erkeğin yerine karısının geçmesine karşılık, bugün erkek çocuklar, kızların iki misli miras alıyorlar ve ev hayatında da yine sadece erkek hâkim. Bu sebeple bu günkü Osmanlı kadınında fala, büyüye, sihire olan alâkanın başlıca sebebi, bu

yaşama şeklinden geliyor, zannederim.

Fatma Sultanın teklifi üzerine yaşlı hanım, benim elimin içine baktı. Söylediklerinde isabet yoktur desem, büyük haksızlık yapmış olurum. Bu tesadüfleri şaşkınlıkla karşılamamaya dikkat ettim. Çünkü doğrusu benim de kendileri gibi kayıptan haber veren insanların olduğunu zannetmelerini istemiyordum. Yaşlı hanımın ağır ağır söyledikleri, tamamlanıncaya kadar Fatma Sultan heyecanla benim yüzümdeki tesirleri tetkik etti zannediyorum.

Daha sonra, icinde kırmızı ateşler olan bir mangal getirdiler ve üzerine bir bakır kapak kapatıp içindeki suyun içine ateşte kızdırılmış kurşun döktüler. Bir başka ve rengi siyah olan şişman kadın da bu dökülmüş kurşunların şekline bakarak bana bazı şeyler söyledi. Azizem, rica ederim, tebessüm etmeyiniz. Çünkü sizin şu ânda o güzel çehrenizin nasıl bir tebessümle değerlendiğini görüyor gibiyim amma, emin olunuz, birincisi kadar çehresi kibar ve ruh açıcı olmıyan bu siyah renkli ihtiyar hanımın da söyledikleri arasında bazı hakikatler vardı ve ben onları birincisinden daha tabiî olan bir merak ve alâka içinde dinledim. Biraz hakikat, biraz da benim için esirgenmemis olan alâkaya teşekkür hissi içinde söylenenlerin doğruluğunu tasdik ettim. Size diyebilirim ki, zenginlik ve seviyesi ne olursa olsun, hemen hemen bütün Türk evlerinde, bilhassa böyle toplantılarda hususî olarak dâvet edilmiş falcılar ve büvücüler vardır. Bunlar, aynı zamanda aşk ve alâka işlerinde de kendilerinden hizmetler beklenen insanlardır. Kalbleri büvülerle birbirlerine bağlıyabilirler veya uzaklaştırabilirlermiş. Nasıl, Osmanlı Türklerinin falcılarının bu hususiyetleri sizi alâkadar etti mi?»

★ — ALLON'UN ALBÜMÜNDEN :

Kalemleri ile olduğu kadar, fırçalariyle de yaşadıkları devri tesbite çalışan yabancı ressamlar, Osmanlı İmparatorluğunun her köşesinde, geleceği keşfe çalışanlara rastlamışlardır. Meşhur ressam Allon, albümünde, bu fıkranın içindeki hoca kı yafetli çizgilerin sahibi için şöyle der: «— **Bu, İstanbul'un ve diğer büyük şehirlerin her mahallesinde görüle bilecek tiplerden birisidir. Hastalara iyilikler ve şifalar temin için okur, dua eder. Bir de bunların içinde bazıları sihir ve büyüler yazarlar. Bunlar ya boyunlara veya vücudun başka yerlerine konulur, saklanır. Aralarında suyu içilen, yatılan yerlere saklanan veya geçilen yerlere gizlenenleri de vardır. Bazı Türkler bunlardan bahsedilince hiddetlenmekte ve «— Bizim dinimizde bunlar haramdır, yasaktır, hattâ küfürdür. Bunları cahil olanlar, bilhassa kadınlar yaptırıyor.**» demek tedirler.

Fakat bana çok itimat ettiğim kimseler, büyücülük ve falcılığın padişahın sarayında da itibarda olduğunu söylediler. Hattâ Padişahın çok itimat ve iltifat ettiği bir Arab Şeyhi varmış ki, Sultan başlıca işleri için karar verirken kendisinin fikrini muhakkak alırmış. (Not: M. Allon, Sultan Hamid zamanında İstanbulda idi. Bahsettiği kimsenin Ebülhüda olduğu tahmin edilebilir.)

★ — MOLTKE'NİN ANLATTIKLARI :

Bizim için o gün bugün söyledikleri ve vardığı teşhisler hayatiyet ve doğruluğunu inanılmaz sadakatle muhafaza eden ünlü Alman mareşali Moltke, bir «mektub» unda şöyle der:

«— Nizib muharebesinde Osmanlı kumandanı Hafız Paşa, taarruz için havanın nasıl olduğunu anlama bahsinde, keçinin kuyruğuna baktırmıştı: Keçinin kuyruğu havada olursa, yağmur yakın olurmuş. Buna, hiç şaşmadım: Prusya'da da dünyanın diğer ülkelerinde de, tabiat ve hayvanlarla alâkalı tetkikler, birçok olayların meydana çıkmasına, hem de sıhhatle öğrenilmesine imkân verebilir. Fakat benim Osmanlı devletinde asıl dikkatimi çeken, halkın hususî hayatında büyüye, fala, gelecekten haber vermeyi sanat ve meslek edinen kişilere karşı gösterdiği nihayetsiz itimad oldu.

Fertler, en mühim ve hayatî mevzuları üzerinde, falcılara başvuruyorlar, bunlardan öğrendiklerini de zaman zaman körükörüne ina nıyorlardı

İtiraf ederim ki, aralarında çok zekileri ve insan ruhunun inceliklerini kavramış olanlar vardı ve bunlar beni dahi hayrette bırakan isabetler kaydediyorlardı.

Mesleklerinin inceliklerine sahip idiler. Çoğu anlaşılmaz ibareler dolu el yazılı kitapları açıyorlar, onlardan bazı satırlar okuyorlar, garib şekiller çizilmiş kâğıtların üzerine eğilerek manalar çıkarıyorlardı.

İslâm dininin emirlerine bu kadar riayetkâr olan Türklerin, bu mevzua dinlerinin şarih emirlerine rağmen neden bu kadar değer verdiklerini anlamadım. İstanbulda, sultanın çok yakınlarından âlim bir zata, meseleyi açtım, bana başını iki tarafa esefle sallıyarak:

«— Cehalet... Hepsi cehalet...» dedi ve Kur'andan birçok misaller getirerek, bunların Müslüman dininde hiçbir yeri olmadığını izah etti.»

⁂

Hepsi birer «teselli aramasi» idi anlaşılan... Nitekim bugün, meselâ Fransa gibi ülkelerde falcıların ayrı semtleri var ve teselli arıyan insan yığınları buralara akıp duruyor!.

Ne mutlu Türküm diyene

(Kendi el yazısı ile)
ATATÜRK

TÜRK ŞECERESİ

(Şecere-i Türk)

Yâdigâr Han Oğlu Ebûl' Gazi Bahadır Hanın ölümsüz eseri

— 12 —

★ — RUS, BAŞKURT, BULGAR VE TÜM TURANIN KURTARILIŞI :

Okeday Kaan, İsa Peygamberin doğuşunun 1285 inci yılında bütün Nokerlerini topladı. Kurultay kurulunca, Cengiz Hanın kendilerinin yüreğine armağan ettiği parlak düş'ün ne zaman gerçekleşeceğini sordu:

«— Yüreğinizde erlik duygusu yerinde mi? Bileğinizin gücü ne halde?. Çünkü ben, yüce Hanımızın bize armağan ettiği amaca doğru, doludizgin koşacağım.»

Kurultay onu alkışladı ve ardında olduğunu açıkladı. Okeday Kaan Cuci Hanın oğlu Batu Hanı, kendi oğlu Köyük Hanı, Tuli Hanın oğlu Mengü Hanı ve Çağatay Hanın 4 oğlunu Rus, Çerkes, Bulgar, Başkurt ve Tutan'ın Gökbayrak dışında kalmış diğer köşelerini ele geçirmeye gönderdi.

Kendisi Hıtaydan gelirken, usta nakkaşlar, nice nice sanatında ün salmış kişileri beraber getirmişti. Karakurumda güzel saraylar yaptırdı. Bunların cevresini bahçeli köşklerle bezendirdi. Kuyumcular altın ve gümüşten havuzlar yaptılar. Arslanların ağzından, fillerin hortumlarından şarap akardı. Dört sıra ağaçtan uzunluğu iki gün süren yeşil duvarlar, dünyanın bir başka yerinde görülmüş şey değildi.

Buralara, artık Moğul Hakanının buyruğunda olan dünyanın dört çevresinden güzel kokulu bitkileri uzun kervanlar getirir olmuştu. Bu duvarlar, Karakurum'un Hanar kentini bir kale haline koyuyordu. Sürgün avına düşkün olan Han, istediği zaman nokerlerini dört çevreye gönderir, on günlük yer-

BATIYA GÖRE Batı'ya göre, Türk ve Moğul fetihlerinin sonu, yukarıdaki klişede görülen şekilde sonuçlanırdı: Elde edilen şehirlerin nesi var, nesi yoksa, hepsi savaş hakkı olur, bunlar paylaşılırdı. Bu inanç, ilk çağlardan günümüze kadar devam etti: Bir Moğul akınında, kadınları atların yelesine bağlıyarak götürüldüğünü gösteren yukarıki klişe, 1872 Şubat tarihli İllustration dergisinde, M. Luminais'in tablosu olarak çıkmıştır. Onuncu yüzyılla, on dördüncü yüzyıl arasında, tam bir karanlık içinde olan Batı ülkelerindeki feodal hayat düzeni için de olup bitenleri unutarak, erişilemiyen zaferlere karşı hâlâ sürüp giden kin ve hıncın ayaklanması...

yaşama şeklinden geliyor, zannederim.

Fatma Sultanın teklifi üzerine yaşlı hanım, benim elimin içine baktı. Söylediklerinde isabet yoktur desem, büyük haksızlık yapmış olurum. Bu tesadüfleri şaşkınlıkla karşılamamaya dikkat ettim. Çünkü doğrusu benim de kendileri gibi kayıptan haber veren insanların olduğunu zannetmelerini istemiyordum. Yaşlı hanımın ağır ağır söyledikleri, tamamlanıncaya kadar Fatma Sultan heyecanla benim yüzümdeki tesirleri tetkik etti zannediyorum.

Daha sonra, icinde kırmızı ateşler olan bir mangal getirdiler ve üzerine bir bakır kapak kapatıp içindeki suyun içine ateşte kızdırılmış kurşun döktüler. Bir başka ve rengi siyah olan şişman kadın da bu dökülmüş kurşunların şekline bakarak bana bazı şeyler söyledi. Azizem, rica ederim, tebessüm etmeyiniz. Çünkü sizin şu ânda o güzel çehrenizin nasıl bir tebessümle değerlendiğini görüyor gibiyim amma, emin olunuz, birincisi kadar çehresi kibar ve ruh açıcı olmıyan bu siyah renkli ihtiyar hanımın da söyledikleri arasında bazı hakikatler vardı ve ben onları birincisinden daha tabiî olan bir merak ve alâka içinde dinledim. Biraz hakikat, biraz da benim için esirgenmemis olan alâkaya teşekkür hissi içinde söylenenlerin doğruluğunu tasdik ettim. Size diyebilirim ki, zenginlik ve seviyesi ne olursa olsun, hemen hemen bütün Türk evlerinde, bilhassa böyle toplantılarda hususî olarak dâvet edilmiş falcılar ve büyücüler vardır. Bunlar, aynı zamanda aşk ve alâka işlerinde de kendilerinden hizmetler beklenen insanlardır. Kalbleri büvülerle birbirlerine bağlıyabilirler veya uzaklastırabilirlermiş. Nasıl, Osmanlı Türklerinin falcılarının bu hususiyetleri sizi alâkadar etti mi?»

★ — ALLON'UN ALBÜMÜNDEN :

Kalemleri ile olduğu kadar, fırçalariyle de yaşadıkları devri tesbite çalışan yabancı ressamlar, Osmanlı İmparatorluğunun her köşesinde, geleceği keşfe çalışanlara rastlamışlardır. Meşhur ressam Allon, albümünde, bu fıkranın içindeki hoca kı yafetli çizgilerin sahibi için şöyle der: «— **Bu, İstanbul'un ve diğer büyük şehirlerin her mahallesinde görüle bilecek tiplerden birisidir. Hastalara iyilikler ve şifalar temin için okur, dua eder. Bir de bunların içinde bazıları sihir ve büyüler yazarlar. Bunlar ya boyunlara veya vücudun başka yerlerine konulur, saklanır. Aralarında suyu içilen, yatılan yerlere saklanan veya geçilen yerlere gizlenenleri de vardır. Bazı Türkler bunlardan bahsedilince hiddetlenmekte ve «— Bizim dinimizde bunlar haramdır, yasaktır, hattâ küfürdür. Bunları cahil olanlar, bilhassa kadınlar yaptırıyor.»** demek tedirler.

Fakat bana çok itimat ettiğim kimseler, büyücülük ve falcılığın padişahın sarayında da itibarda olduğunu söylediler. Hattâ Padişahın çok itimat ve iltifat ettiği bir Arab Şeyhi varmış ki, Sultan başlıca işleri için karar verirken kendisinin fikrini muhakkak alırmış. (Not: M. Allon, Sultan Hamid zamanında İstanbulda idi. Bahsettiği kimsenin Ebülhüda olduğu tahmin edilebilir.)

★ — MOLTKE'NİN ANLATTIKLARI :

Bizim için o gün bugün söyledikleri ve vardığı teşhisler hayatiyet ve doğruluğunu inanılmaz sadakatle muhafaza eden ünlü Alman mareşali Moltke, bir «mektub» unda şöyle der:

«— Nizib muharebesinde Osmanlı kumandanı Hafız Paşa, taarruz için havanın nasıl olduğunu anlama bahsinde, keçinin kuyruğuna baktırmıştı: Keçinin kuyruğu havada olursa, yağmur yakın olurmuş. Buna, hiç şaşmadım: Prusya'da da dünyanın diğer ülkelerinde de, tabiat ve hayvanlarla alâkalı tetkikler, birçok olayların meydana çıkmasına, hem de sıhhatle öğrenilmesine imkân verebilir. Fakat benim Osmanlı devletinde asıl dikkatimi çeken, halkın hususî hayatında büyüye, fala, gelecekten haber vermeyi sanat ve meslek edinen kişilere karşı gösterdiği nihayetsiz itimad oldu.

Fertler, en mühim ve hayatî mevzuları üzerinde, falcılara başvuruyorlar, bunlardan öğrendiklerini de zaman zaman körükörüne ina nıyorlardı

İtiraf ederim ki, aralarında çok zekileri ve insan ruhunun inceliklerini kavramış olanlar vardı ve bunlar beni dahi hayrette bırakan isabetler kaydediyorlardı.

Mesleklerinin inceliklerine sahip idiler. Çoğu anlaşılmaz ibareler dolu el yazılı kitapları açıyorlar, onlardan bazı satırlar okuyorlar, garib şekiller çizilmiş kâğıtların üzerine eğilerek manalar çıkarıyorlardı.

İslâm dininin emirlerine bu kadar riayetkâr olan Türklerin, bu mevzua dinlerinin şarih emirlerine rağmen neden bu kadar değer verdiklerini anlamadım. İstanbulda, sultanın çok yakınlarından âlim bir zata, meseleyi açtım, bana başını iki tarafa esefle sallıyarak:

«— Cehalet... Hepsi cehalet...» dedi ve Kur'andan birçok misaller getirerek, bunların Müslüman dininde hiçbir yeri olmadığını izah etti.»

⁂

Hepsi birer «teselli araması» idi anlaşılan... Nitekim bugün, meselâ Fransa gibi ülkelerde falcıların ayrı semtleri, var ve teselli arıyan insan yığınları buralara akıp duruyor!.

den sürgün önlerine kattırır, bu duvarların kapılarından içeri dolan çölün tüm cins hayvanları üzerine gece ve gündüz avlar yapılır, bunlar yarım aydan tüm aya kadar sürerdi. Bu devrede Karakurum, acun içinde unutulmaz düşler ülkesi olmuştu.

Okeday Kaan, savaş sırasında insan sayısı azalmış kentlerin yeniden kalabalıklaşmasını istedi. Herat, Tebriz, Kirmanşah, Buhara, Semerkand eski günlerini aratmıyacak kadar çokluk oldular. Her tarafta baysallık, düzenlik yerleşmişti. Kaan, Nokerlerine artık zora gelmedikçe insanların öldürülmemesini, Moğulların barışı korumalarını buyurdu. Kendisi de yaşlanmıştı. Hanlığı sırasında yardımını gördüğü ülkesinin büyümesine emeği geçmiş kimler varsa, tümünü kendi gönderdiği araçlarla Karakurum'a çağırdı, kırk gün kırk gece şenlik yapıldı, bin genç evlendirildi, onlara tırhanlık, yarlık verdi. Altınlar, elmaslar dağıttı, ayrı ayrı hepsine helâllık diledi: «**— İçime doğar. Beni bir daha göremiyeceksiniz. Aranızda iyi geçinin, biz ulu hanın buyruğunu dinledik, genlik ve baysallık içinde yaşadık. Siz - ler de bizim izimizden gidin, zarar görmezsiniz.**» dedi. Gerçekten içine doğmuştu. Bu unutulmaz şenliklerin üzerinden bir ay geçmeden, Okeday Kaan, at üstün de iken, öldü, babası ulu hakan Cengiz'in ayak dibine gömüldü.

★ — MENGÜ KAAN'A KADAR :

Okeday Kaan'ın yedi oğlu vardı. Babasının ölümünden sonra, yerine geçen Göyük Kaan, ancak bir sene kadar hüküm sürdü. Onun ölümünden sonra, Tuli Hanın oğulları sıra ile Hanlık ettiler. Sıra Mengü Kaan'a gelince, ülkeyi Tuli ve Çağatay Hanın oğulları ve onların oğulları arasında böldü. Herbirine ayrı bir buyrultu gönderdi.

İki yılda bir kurultayın toplanmasını, danışarak iş görmelerini, eğer çocuklarının rahat yaşamalarını istiyorlarsa aralarında ayrılık çıkarmamalarını vasiyet etti. Sayın Hanla Kubilây Kaanı doğu, Hülâgû Hanı batıdaki ülkeler üzerine gönderdi. Kendisi de Çin Maçin'in Sibir'e kadar dayanan ve Mançu ile Koreyi içine alan çevresini ele geçirdi. Böylece bilinen dünyada hiçbir büyük ülke üzerine gönderilmemiş Moğul - Türk ordusu kalmamıştı.

Yine Karakurum'a döndü, kendisi ölürse kimi yerine istediği sorulduğunda: «**— Beni kim istemişti? Ulus kimi isterse, o Kaan olur. Sakın bu otağda oturana hiç kimse böyle şey sormasın. Kurultayın hakkına kimse el uzatamaz.**» dedi, sekiz gün yatakta yattı, sonra yetmiş üç yaşında ölmezler arasına göçtü. Çok eli açık, kan dökmekten hoşlanmaz, baysallık ve barış taraflısı, başladığı işi sonuna getirmeden rahat yüzü görmez bir yüce Kaan idi.

★ — KUBİLÂY KAAN'IN HAN OLMASI :

Kubilây Kaan, Tuli Han'ın dördüncü oğlu idi. Mengü Kaan öldüğü vakit, Çin elinde son Çin kalıntılarını silmekle uğraşıyordu. Kaan'ın ölümünü işitir işitmez yas tuttu, savaşlara üç gün ara verdi, sonra tüm Noyanların oybirliği ile HAN'lığa seçildi. Onun hanlığı, baysallığın ve iyiliğin, mutluluğun bütün acunu ışıklattığı süreler oldu. Sadece Kubilây Kaan'ın küçük oğlu Arıkboğa şeytana uydu, Han'a karşı başkaldırdı. Sayın han öldükten sonra, onun yerine Kıpçakelinde oğlu Börge, hanlığa getirilmişti. Arıkboğa onun üzerine yürüdü, amma yenildi. Anladı ki bu devleti öyle bir iki başkaldıran yıkamaz. Han'a sığındı, suçunun bağışlanmasını diledi, bu dileği yerine getirildi. O günlerde, Kubilây Kaan da Karakurum'a gelmişti. Arıkboğanın suçunu bağışladı. Bugünlerde Hülâgû Han'dan elçiler geldi: Kubilây'ın hanlığına baş eğdiklerini ve ondan buyruk dilediklerini bildirdiler. Kaan, Ceyhun'dan Şam'a ve Mısır'a kadar Hülâgû'ya, Kıpçak elini Börge Hana, Altay'dan Seyhun'a kadar olan geniş çevreleri de Çağatay Hanın torunu Algo Hana verdi. Kendisi de Çin'i tamamen buyruk altına sokma savaşına girdi. Kurultaydaki söylevinde şöyle dedi:

«— Bizden sonra bilinsin ki, eğer Çin'in tümü, Türk buyruğu atlında olmazsa; dünyaya rahat yüzü yoktur. İşte acunun öte yerlerinde Türk - Moğul sesinden gayrısı duyulmaz. Ben, Çinin bitimine kadar ulaşacağım. Tanrı bana bu kutsal ödevi verdi. Kim bu yolda emek ve kan verirse, Tanrı'nın hoşnutluğu ondan yanadır. Çin'e aman veren Türk - Moğul, kendi özünü unutan soysuz kişidir. Aranızda böylesi varsa, şimdiden ayrılsın.»

Kaan'ın Çin üzerine yaptığı bu son akın; çok şanlı oldu: Çin'in üzerinde Gök bayrak dalgalanmıyan bir ucu kal madı. Kubilây Kaan, otuz beş yıllık o koskoca ülkelere şan ve onurla hanlık yaptı. İsa'nın doğumundan 1294 sene sonra, Şubat ayında, Altun Han'ın Tatun Sarayında bu geçici dünyaya gözlerini kapadı. «Hulâsatül-Ahbâr» adlı arapça kitaba göre de Han, Hazreti Muhammed'den 693 yıl sonra, ay terazi burcunda iken ölümsüzler içine karıştı. Kaan'ın başardıkları bir kitaba sığmaz. Öyle yüce işler gördü ki, onun ölümünden sonra, Gök Moğul - Türkler, kendi kendilerine dünyanın neden çökmediğini sorar oldular. Aksakallılar onlara dediler: **«— Bu ulusta, daha nice nice Kubilây Kaan'lar var. Ne Tanrı'dan, ne de bu yüce ulustan umut kesmeyin.»**

★ — ÇAĞATAY HAN VE MAVERAÜN-NEHR ve KAŞGAR'DA HANLIK EDENLER :

Çağatay Han, heybetli, yavuz, yiğit, us'u büyük, savaşta yenilmez başbuğ, barışta ardından gidilir öncü idi. Cengiz Han, Maveraün-Nehri, Harzem'in bir kısmını, Uygur yurdunu, Kâşgar, Bedhaşan, Gazne ve Sünd suyuna kadar olan bütün çevreyi ona vermişti.

Bu, söylenen ülkeleri önce gezmiş, nedenlerini öğrenmiş, sorunlarını en iyi sonuçlara bağlamış, özüne sözüne inandığı kimseleri oraları düzenlemiye ödevlemiş, kendisi Okedav Kaan'ın sarayına çekilmiş, Molla Sekeki adlı yakını ile yurdunu daha ilerletmek için, neler yapılması gerektiğini arastırır olmustu. Bir gün Molla, bir dua okuyup Çağatay Hanın gözüne bir ordu gösterdi ki, askerler ve silâhları ateştendi. Çağatay Han birden ürktü. Molla'ya sordu:

«— Bu gördüğüm nedir?»

Molla karşılık verdi:

«— Bu gördüğün, yarın Tanrı katında yapılacak hesaplaşmanın bir örneğidir. Eğer elinde güç varken, iyilik ve baysallık dağıtmazsan, insanoğluna yapabileceğin hayrı esirger, onun yerine kötülük ve zulüm yaparsan, yarın bu ateşten silâhlarla yaptığın kötülüklerin karşılığını en ağır ölçülerle özünde duyacaksın. Çünkü Tanrı bir kişiye güç verdi mi, onun hesabını sorar.»

Çağatay Hanın bundan sonrası, iyiliklerle geçti. Halkı düzene sokmak için çok sıkı bağlar koymuştu. Bunları genişletti. Hanlığında savaşlar sonunda yıkılmış yerleri onarttı. Fakirleri yedirdi, giydirdi, işsizlere iş verdi, Hicretin 640 ıncı öd yılında, bir güz akşamı, Tanrı'ya kavuştu. Ardından çok ağlandı amma, giden gelmez. Geri kalan iyiliği ile kötülüğüdür.

Bir gün Cengiz Hanı ağlarken bulmuşlardı da, neden gözyaşı döktüğünü sormıya yürekler yetmemişti. Öyle, acunu elinin içine almış, dünyanın tümüne kendi bedeni kadar söz geçirmiş bir ulu Han'a gözyaşı döktüren dert neydi? Cengiz çocuklarını, nokerlerini, aksakalları toplayıp bir kurultay düzmüş, sonra sormuştu:

«— Benim neden gözyaşlarımı sel gibi akıttığımı soranınız olmadı. Ben söyliyeyim: Düşünürüm ki, benden sonra gelecekler, şu ülkeyi Gök Bayrak altına verebilmek için dökülen ırmak ırmak kanların değerini bilmiyecekler, birbirlerine düşecekler, bu güzel ülkelerin düzeni bozulacak. İşte buna ağlarım.»

Cengiz Hanın korkusu önce Maveraün-Nehr'de gerçekleşti: Çağatay Hanın karıları ve komaları çok idi amma, ikisi saygılı idi. Bunlar da, Kongrat Hanı Kabanoyan'ın kızı Yossülün ve Uygur Hanın kızı Türkân Hatunlardı. Yedi oğlu vardı: Mutugen, Muci, Bildeş, Sayın beleke, Sarman, Monghan, Baydur.

(Ebül-Gazi Bahadır Han'ı dinlemiye devam edeceğiz.)

İlk çağların temel hâdiselerinden günümüze kadar geliş

★ — **EFSANELER VE «İSRAİL» ADI :**

Yahudilik, isminden başlıyarak, cazibeli, füsunlu, ruhları büyülemiye çalışan ve gerçek çehresini çok zaman maharetle saklıyan bir gizlilikler dünyasıdır. Yahudiler kendilerine ya **İbranî** derler veya bugünkü devletlerinin de adını alan **İ s r a i l** ...

Bazı tarihçilere göre **İbranî** bir yerde oturmıyan, dolaşan ve istediğini arıyan anlamına gelir. Bazıları da, «**Karşı taraf halkı**» mânasına geldiğini söylerler ve bunun Yahudilerin esas vatanı olan Filistin'de, Yahudi kabilelerini ayıran **mukaddes** su'ların iki tarafındaki halka verilen addı. İsrail namı ise, Yahudi inançlarına göre, Allahın, Yakub'a verdiği bir isimdi. Daha doğrusu bir sıfat!.. Tevrat'ın rivayetlerine göre, Cenabı Hak, Hazret-i Yakub'dan İsraillerin türemesini arzu etmiş, fakat Yakub, bu emeline uzun bir mücadeleden sonra erişebildiği için «**Cenab-ı Hakla mücahede eden**» anlamına olarak kendisine İSRAİL adı verilmiştir. İbranîler, Yakub'un soyundan geldiklerine inandıkları için, kendilerine İSRAİL unvanı-

Bir cesaret Meselesi...

Mecmuanız, bu sayısıyla, tarihin derinliklerinden günümüze dayanan, ve tesirleri vasıtalı vasıtasız yurdumuzu derinden — ve çok zaman gizliden — ilgilendiren bir temel meseleyi ele almaktadır: Hiçbir hissin zebunu olmadan...

Bu değişmez gerçekçilik duygumuz, ele aldığımız mevzuun içyüzüne girmemize elbette yetmiyecektir. Eğer böylesine bir tarafsızlık, başlığına konuyu sığdırmaya çalıştığımız mevzuu hükümlendirmeye yeter olsaydı, elinizdeki iki cildin her sahifesinin teminatı ve isbatı altındaki tarafsızlığı tekrarlamıya lüzum mu vardı? Hayır!... Türkiye'de dün de bugün de, hattâ görünen odur ki, yarın da, mevzuu Yahudilik olan bir tetkiki ele alabilmek, her şeyden önce CESARET MESELESİ'dir: Kaderinin en acı devrinde, cihanda görülmemiş bir şefkat ve âlicenâb misafirperverlik ile bağrını açmış bir ülkenin yüzyıllardır sâkini olan Türkiye Yahudileri'ni, Beynelmilel Yahudi'den, Siyonist'ten ayıran ve birleştiren, Farmason - Mason tâbirleri içinde ifadelenen tesekküllerle münasebetini ele alan bir tetkik... Kolay değildir!

Hic kolay değildir: Hattâ tehlikesiz de değildir!

nı vermişlerdir. Geçmiş devirlerin en karışık, en çok esrar dolu ve içyüzü maharetle saklanmış bir safhasını, Tevrat'ın anlattığı menkibelere göre, hikâye eden Beni İsrail, yani; **İsrail'in çocukları** tarihinin içyüzüne inilince, sayıları daima az kalmış, fakat ellerine kudret geçtiği zaman, hükümlerine aldıkları her varlığı didik didik parçalamış, kendi millet ve dinlerinin dışında hiçbir kuvvet tanımamış ve millî varlıkla erişemediklerine kavuşabilmek için, her yolu meşru ve mubah tanımış, sağlam temeller üzerindeki gizli teşkilâtını ve fikirlerini inanılmaz kudretle dünyanın her yanına yaymış ve hâdiselere yön verdirecek hale sokmuş, **ahd-i atik**'inin gösterdiği yayılma, yerleşme, kökleşme mihrakını Türkiyede düzenlemiş bir hareketin, zamana hükmeden varlığını görürüz. Bu hareketin içyüzüne girebilmek de şüphesiz ki çok zaman «**cesaret meselesi**» olmuştur. Çünkü dünyanın 20 yüzyıldır geçirdiği son devresi içinde Yahudiliğin beka ve varlığını koruyabilmesi de, bu meçhuller ve esrarlar âleminin kudreti üzerinde açık ve inanılır fikir verir.

FORD'un Tecrübesi

Dünya Otomobil Endüstrisi Kralı Henry Ford, yakın alâkası bulunan The Dearborn İndependent **gazetesinde, 1920 senesinden 1927 ye kadar muhtelif fasılalarla süregelen bir seri yazı neşretti, vesikalar verdi, ithamlarda bulundu: Yazı serisinin başlığı şuydu:** Beynelmilel Yahudi... (The International Jew).

Henry Ford, Amerika'da, iktidarlar üzerinde tesir yapabilecek çapta ÖNDE ŞAHSİYET'ti. Emeklerinde ve kişiliğinde, yirminci yüzyıl Amerikası, kendi şâhikalarından birisini bulmuştu: Dehâsı, tesisleri, nihayet hayır vakıfları ile... O, sadece serveti değil, bir servetin ülkesine nasıl fay dalar getirebileceğini ve böylesine refahın şahsî himmetle mümkün olabildiği isbatını da temsil ediyordu. Aktif politikaya da girmemiş ve her şeyini alınterine bağlamıştı. Böylesine müstağnî bir adam, yedi yıl, ısrarlı ve devamlı bir «Yahudi Aleyhtarlığı» yaptıktan sonra, 30 Haziran 1927 tarihinde, Amerikan Yahudi Komitesi Reisi Louis Marshall'a bir mektup gönderdi ve hatâ ettiğini söyledi, af diledi... Af diledi ve hatâ ettiğini söyledi amma, bu HATA'ların ne olduğunu açıklamadı!...

Bir sır perdesi ki, hâlâ olduğu yerde duruyor.

Bir gerçek daha: Henry Ford'un eseri, 1943 de Türkçeye de çevrildi, basıldı, kısa zamanda ortadan yok oldu: Hem de birkaç gün içinde... Şunu da kaydedelim ki, kanunun sarih hükümlerine rağmen, tercümeyi basan matbaanın da adı belli değildir.

Sır perdesinin ucu, bize de, çapımıza göre böylece ulaşıverdi!

★ — AKDENİZ KIYISINDA DAR BİR ŞERİT :

Beni İsrail'in tarih olayları **Arz-ı Filistin** denilen dar ve dağlık bir geçit üzerinde cereyan etmiştir.

Akdeniz kıyıları, malûmdur ki, insanlığın toplumlaşma ve medenileşme devresinin beşiğidir. Filistin, kuzeyinde Lübnan ve Hermun dağları, batısında Akdeniz, doğusunda çöllerin çevrelediği topraklardır. Bu dağlık arazi, Fırat ve Diclenin verimli kıyılarından, Nil'in hur malık sahillerinden çöllerle ayrılmıştır.

Yüzölçümü, hepsi hepsi 26.000 kilometrekaredir. **(Bizim bugünkü Konya vilâyetimizin yüzölçümü 47.000 kilometrekaredir.)** Kuzeyden güneye doğru akan, çevreden birçok ufak nehirler alarak geçtiği topraklara hayat veren **(Ordan = Ürdün)** nehri, bütün araziyi iki kısma böler. Ürdün nehri, Hermun dağlarından çıkar. Bugün, yani Benî İsrail'in binlerce yıl devletsiz olarak kalmasından sonra kurulan «İsrail Cumhuriyeti» ile Arap âlemi arasındaki çetin kavga, bu nehrin ikiye böldüğü topraklar üzerinde cereyan ediyor.

İncil'de, Hıristiyanlığın da mukaddes yeri ve İsa'nın doğduğu mahal olarak gösterilen Nâsıra kasabasının kıyısında olduğu, Nâsıra gölünün bugünkü adı ile Tabariyye, deniz seviyesinden 184 metre yükseklikte Merom gölünde

birleşen Ürdün nehrinin yataklarının yaratığı âdeta sun'î bir göldür. Deniz-den 191 metre daha aşağıda olan göl, Yermûk ve Vadi-i Zerka sularını da alarak Lût denizine dökülür. Hepsi, tarih olmuş hâdiseleri hafızalarda canlandıran bu yerler, Benî İsrail'in tarih huzuruna bir devlet olarak çıktığı devirlerde, çam, sedir, servi ve meşe ormanları ile çevrili mahsuldar ve verimli iskân sahaları idi. Bugün, İsrail'in iddiası da, çağın tekniği ile bu kapanmış hayatı iade etmektir ve içlerinde Türkiyemizin de bulunduğu Yahudi sermayeciliği, vasıtalı vasıtasız olarak, bu gaye için seferber olmuştur.

Yahudiliğin tarihine esrar dolu bir hava getiren din ve israiliyat kitapları o geçmiş devri anlatırken, daha sonra çöl leşmiş yamaçların üzerinde, sedlerle ayrılmış terasların asma, zeytin, incir, badem, nar ve fıstık gibi (Yahuvva'nın din dar Yahudi kavmi için) yarattığı nimetlerin sıralandığını, bahçelerin zanbak, nerkis ve yaseminlerle yaz kış dolu olduğunu, yeşil vâdilerinde koyun sürülerinin bereket ve refahı temsil ettiklerini anlatırlar. Hattâ derler ki, Lût gölü'nün suları da, insanları batırmamak ve hayatta olanları kendi karanlık içine çeken diğer göllerden ayrı olarak, üzerine düşeni daima sathında tutar. Gerçekten de, kesafeti çok fazla ve aşırı tuzlu olan Lût gölünde dibe inebilmek güçtür. Roma generali Klavyus, ceza olarak bir Yahudî esirler grubunu zincirlerle bağlıyarak göle attırmış, Lût onları yine suyun yüzüne çıkarınca, mâbutlardan çekinerek affetmişti!...

★ — DEBORANIN İLÂHİSİ :

Filistinde oturanların hepsi, Samî kavimlerden idiler. Kıyıda oturanlar, göçebe idiler ve Filistin de, **yeri belli olmıyan** anlamına geliyordu. Nil deltasından gelen bu Filistinlerden gayrı, Ken'âniler ve Benî İsrail'in ilk adları olan İbranîler, ayrı ayrı sıbıt (kabile) ler halinde yaşıyorlardı.

Benî İsrail'in tarihini, tarih ilminin metodları içinde inceliyebilmek çok güç, hemen hemen imkânsızdır. Yahudilerin dinî kitabı olan Tevrat'ın rivayetleri, Benî İsrail'in ilk hayat devrini anlatmaz; belki Yave mezhebinin kabulünden sonra İsraillilerin hayatındaki dinî tesirleri izah eder. Bu sebeple Tevrat, sadece (nakiller), yani (masal) lardan çıkan neticelerle hayatı izah edebilme safhasıdır. **Kitab-ı Takvim** «dünyanın kuruluşu» kısmında efsaneleri, rivayetleri sıralar. Gerçek bir tarih için kaynak olmıyan bu anlatışlar, Yahudiler müstakil devletlerini kaybetmelerinden itibaren, onların millî hasreti olmuş ve tekrar bir devlete sahip oluncaya kadar yaptıkları gizli mücadelelerde, benliklerinin temelini teşkil etmiştir.

Bütün Tevrat'ta, tarihî bir vesika olarak adlandırılabilecek biricik parça,

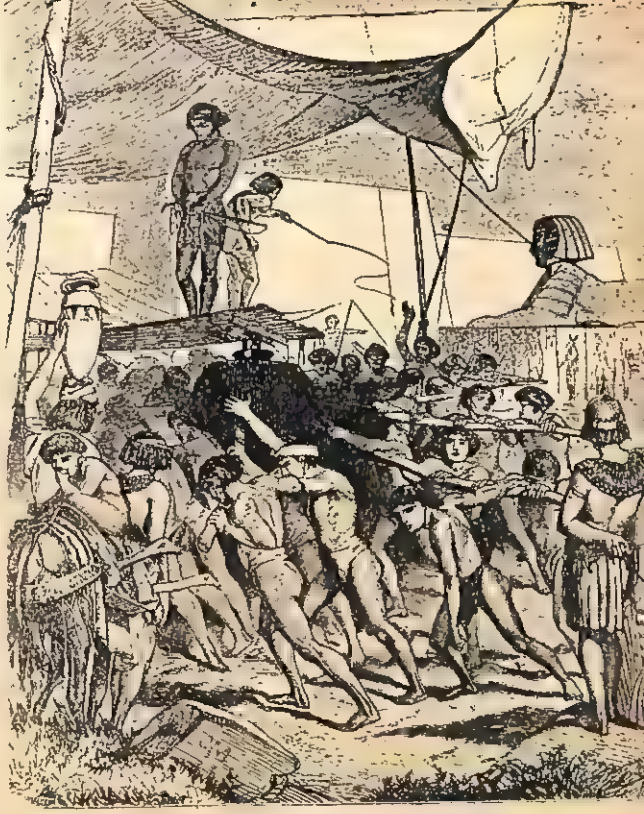

EHRAMLARDA

Tevrat'ın şiir ve hikâyeleri yanında, gerçek tarihin acıları da var: Beni İsrail'in Mısırdan ayrılmasının sebebi, Firavnlar diyarında gördükleri zulüm ve işkence idi. Bugün de, görenlerin hayretini üzerinde toplayan ehramlarda, Beni İsrail nesillerinin zorla ve zulümle akıtılmış alın teri ve hattâ kanı vardı. Bu kavga bugün, bir başka şekilde devam ediyor: Birleşik Arab Cumhuriyeti ile İsrail arasında...

Debora'nın İlâhisi'dir: Bu ilâhi, İbranî edebiyatının en eski ve en büyüleyici parçasıdır. Fakat, bir tarih vesikası olabilme vasıfları yanında, hâdiseleri daha son ra Yahudiliğin başına gelecekleri tahmin etmişcesine, kavmine kuvvet, ümid, azim aşılar ve hakikatleri olduğundan gayrı anlatır. Hazret-i Musa'nın beş kitabı **(Tekvîn, Huruç, Lâvililer, Âdetler, Tesniye)** ile kitab-ı Yeşû, hâkimler kitabı, Melîkler kitabları Yahudiliğin eski tarihini aydınlığa çıkartan vesikalardır. Burada, Cenab-ı Hakka, «**Yâve, Yahuvva,** yani **ebediyet**» adı verilmektedir. Yahudiliğin aşırı milliyetçiliği ile kavimciliği; kendilerine mahsus bir ilâh olabilme ve bu ebediyeti kendi inançları içinde izah edebilme bâtıllığına sürükler: **Debora'nın ilâhi'si**; mazideki şan ve şeref hâdiselerini kendi ölçüleri içinde; tarihî değer taşıyacak vesikalardan uzak hikâye ve bunların **günün birinde yine geleceğini sesleniş**'den ibaret olan büyüleyici bir destandı. Devletlerini kaybetmelerinden itibaren bütün Yahudilik; bu efsanelere bağlı kaldı ve onlara tutunarak milliyetini ve dinini kaybetmedi.

★ — İBRAHİM, YAKUB VE YUSUF :

Din kitaplarında, isimleri, şahsiyetleri ve getirdikleri fikirler ve inançlar, geniş ölçüde yer almış olan «Peygamberler» den bazılarının faaliyet sahası, Filistin olmuş ve dolayısiyle Yahudiler, yâni o zamanki adları ile **Benî İsrail**, bu mânevî hayatın içinde safhalar geçirmişlerdir. Bu dinî şahsiyetlerin başında Hazret-i İbrahim'le, Yakub ve Yusuf gelir.

İbrahim, Geldaniye'de, UR **(El - Mugayr)** şehrindendi. O zamanlar, Geldanî topraklarında ve Akdeniz kıyılarında dolaşan birçok göçebe kabileler vardı. İbrahim, kendi kabilesinin reisi idi. Çölü asarak Filistine geldi. Ünlü Alman şairi Goethe, İbrahim'i şöyle anlatır: «— **Sonsuz kum sahraları içinde geçirdiği hayat, fikirlerine çöl kadar genişlik verdi. Yaşadığı iklimin semaya yaklaşmış gibi duran zemini, Ona, gökyüzünün esrarını çözebilme arzusunu telkin etti. Faal ve maharetli bir avcı, koyun sürülerini emniyetle dolaştıran bir çoban olmanın yeter saadet duygusunu bir tarafa bırakarak, fikirlerine asalet ve enginlik veren o iklimin bir bânisi, bir kurucusu ve yaratıcısı olacağını düşündü. Bu itikadı ile BİR VE BÜYÜK YARATAN'a inanma, evvelâ şahsî şuur halinde yerleşti, sonra İbrahim, bunu bir dünya düzeni olarak beraberinde yaşadıklarına ilân etti. İnayet ve selâmetin ancak böyle bir inanışta olduğunu, kendisine gelinceye kadar, hiçbir insanoğlu, İbrahim kadar kudretle anlatmamış, hattâ hissetmemiştir.**»

İbrahim, Filistin'e geldikten sonra, yeğeni Lût'u, Lût Gölü çevresine göndermişti. İbrahimin cariyesi Hacer'den İsmail, zevcesi Sara'dan İshak adında iki oğlu dünyaya gelmişti. İsmail, annesi Hacerle, Sara'nın kıskançlığından hayatlarını kurtarmak için Filistinden ayrılarak Arab Yarımadasına gelmişlerdi. İshak'ın oğlu Yakub da Mısıra hicret etmişti. Mısırda Benî İsrail kavminin esasını Yakub'un oğlu Yusuf vücuda getirmişti. Buradan da anlaşılıyor ki, Benî İsrail, başlıca üç sülâleden teşekkül etmiştir: İbrahim, Yakub ve Yusuf sülâleleridir.

Benî İsrail'in bir millet haline gelmesi, Nil deltasına yerleşmeleriyle başlar. Bu kavmin beşiği, Nil çevresindeki Zekaik, Belbîs, Ebu Hamad arasındaki verimli topraklar idi. Benî İsrail'in burada ne kadar kaldığı bilinemiyor. Bilinen bir şey varsa, Mısır Fir'avnlarının Benî İsrail'i kadîm Mısır dinine bağlamak yolundaki gayretleriyle, onlara milliyet ve ırklarını unutturmak için yaptıkları tazyiklerin netice vermediği ve Benî İsrail'in burada çobanlıkla yaşıyarak kendi vahdet ve hayatını zedelemediğidir. Nihayet Fir'avnlar; İsrailliler ağır işlerde, ehramların inşasında, Nil'in sulanmasında zorla çalıştırmaya başlamışlar, onların belirli yerlerde oturmaları şartını koşmuşlar, bu yaşayış tahammül edilmez hale geldiği zaman da, Benî İsrail, Fir'avn Meneftah'ın zamanın da ve Tevrat'ın efsaneleştirdiği dekor içinde Mısır'dan ayrılmış, yeni bir vatan aramıya başlamıştır.

YAKUB'un RÜYASI

Mısır'dan koğuluş ve kaçıştan sonra, Filistin'in dar şeridine sıkışan Beni İsrail için bu topraklar, Yakub'un yukarıdaki klişede hayâl edilen rüyasının arz-ı mev'ud (vaadedilmiş ülkesi) oldu. Yahudiler, Filistin, Kudüs Sancağı adı altında, bir Osmanlı vilâyeti iken, Sultan Hamid'den burada bir kısım toprağı satın almak istediler: Kudüs'te, Hazine-i Hassanın geniş toprakları vardı. Sultan Hamid, bu teklifi reddetti. Neticesi malûm: Olaylar öylece gelişti ki, 1908 İkinci Meşrutiyetinin genç ve tecrübesiz kadrosu, gayrıya bırakmamak, bir haysiyet meselesi olan «Hal'in tebliği» ni üç kişiye havale ettiler: Bir Ermeni, bir Arnavut ve bir Yahudi!...

İbretleri sonradan görmek, hiçbir şey ifade etmez. Bir ülkenin kaderini idareye kendilerinde hak görenler, önce TARİHİ BİLMEYE mecburdurlar...

★ — **MUSA VE VAADEDİLMİŞ VATAN :**

Benî İsrail'i Mısır'dan çıkartan, yani mucizeler göstererek onları tamamen yok olmaktan kurtaran, Levi sıbtından (kabilesinden) Musa'dır. **Hazret-i Musa** olarak bir dinin kurucusu olan bu zatın adı, Mısır lisanında «**Çocuk**» demektir. Musa = Meso, ÇOCUK demektir. Malûm olan efsaneler, bu çocuğun Nil nehrine sepet içinde bırakılışı, Fir'avnın zevcesinin eline geçişi, görülen rüyalar, Musa'nın şahsiyetinin teşekkülü, bütün bunlar, Benî İsrailin kuruluşunu ve bir din üzerinde millet ve devlet oluşunun efsaneleşmesine zengin mevzu olmuş hikâyelerdir.

Musa, zekâsı ve manevî ihatası ile milletinin kurtuluşunu, **bir ve ebedî** varlığa bağlanmakta bulmuş ve kendilerini bu felâketten kurtaran kudreti **YÂVE = EBEDİYET** adı altında milletine tanıtmıştır. Benî İsrail esasen, bir tek ve hakikî mâbut olduğunu, daha İbrahim zamanında biliyordu. Bu sebeple, o felâket anından kurtuluşun ancak bir ve büyük Tanrı tarafından lûtfedilecek netice olduğu yolundaki Musa'nın telkinini sükûn ve anlayışla karşılaşmış, Musa arkasına kattığı Benî İsrail ile İsmailiyenin güneyinden geçerek Filistine doğru

KADERE TERK

Beni İsrail'in ilk çağı, efsaneleştirilmiş izahlarla doludur. Çoğu hicran olan bu şikâyetler arasında arzulanmış olan sonuçlar, birer tarih gerçeği gibi ortaya konulur ve aşırı bir realist olan Yahudi, yüzyıllardır, kendisini bu menkibelerin inancı içinde avutur: Hayatın asıl sahasında kendisini, nüfus azlığına ve birkaç yıla kadar müstakil bir vatanın sahibi olmamaklığına rağmen, göze görünmez bir kuvvet haline gelip, dünyayı idare eden sarı alev'liğine rağmen ...

Yukarıdaki klişede, Hz. Musa'nın, Nil sularına bırakılışını görüyoruz. Netice malûm: Fir'avnin zevcesi onu alacak, büyütecektir!...

yol almış, yolda Sinâ dağına çıkmış, bir istiğrak devresi geçirmiş ve Yahudiliğin devam halindeki esas inançları olan **«EVAMİR-İ AŞERE = ON EMİR»** i kavmine tebliğ etmiştir. Zamanımızda Yahudi propagandasının çevirttiği filmlere ve sayısız piyeslere mevzu olan on emir – metin olarak – şudur:

«— Dinle, ey Benî İsrail!... Ben seni Mısır'dan, esaret toprağından çıkaran Yâve (Yahuvva) yım. Bana karşı başka mâbutların olmıyacak. Yontma suratlar, putlar yapmıyacaksın. Onların karşısında eğilmiyeceksin. Onlara hizmet etmiyeceksin. Zira ben, ebediyetim. Senin Rabbin, kudretli ve kıskanç bir mâbudum. Yahuvva'ya ibadet için istirahat gününü unutma. Altı gün çalış, bütün işlerini yap, fakat yedinci gün Rabbinin günüdür. O gün hiçbir iş görme. Anana, babana hürmet et. Kimseyi öldürme. Zinâ işleme. Hırsızlık etme. Komşun aleyhinde yalancı şahitlik etme. Komşunun evine, karısına, kızına, hizmetçisine, kölesine, sığırına, merkebine hasılı komşuna ait olan hiçbir şeye göz dikme.»

Musanın bu ON EMRİ o günün yaşama şartları için, Benî İsrail'in mevcudiyetini muhafaza bakımından en gerekli ve şart olan inançları ihtiva eden «nasihat» lerdi ve bu öğütler, Yahudi dininin yani Musevîliğin temel şeriatını ve «nâs» larını teşkil etti. Musa, kavminin mâneviyatını yükseltmek için, RAB'bin onlarla beraber icabederse harbe girece ğini de söyledi. Meselâ Tevrat'ta şöyle bir cümle vardır: **«— Kalk Yâve.. Kalk da düşmanlarını perişan et. Sana karşı duranların eriyişini, inhizamını, yok oluşunu gör!...»**

Bir zulüm devresinden çıkma, Benî İsrail'in ruhunda kendilerinden gayrı olan din ve milliyetlere karşı sönmez ve ebedî kin ve hınç yaratmıştı. Benî İsrail'in o bitmez tükenmez efsanelerinde; kendi kahramanlarını yüceltirlerken, üstün geldikleri milletlerin nasıl parçalandığını, erkeklerinin nasıl doğrandığını, çocuk ve kadınların esir olarak nasıl satıldığını, şehirlerinin nasıl yıkılıp mahvolduğunu anlatan kısımlar, aradan binlerce sene geçmiş olmasına rağmen, bugün de Yahudiliğin iç benliğine hâkim olan değişmez duygulardır.

Benî İsrail tarihi ve daha sonra Yahudiliğin geçirdiği safhalar göstermiştir ki, Museviler, ne zaman ellerine kudret geçmişse, kalbsiz, merhametsiz, kindar ve zâlim olmuşlardır.

Geçmişin temel hâdiselerine basarak günümüze gelmiye devam edeceğiz.

TÜRK ANA VATAN'ında SAHTE BİR DERVİŞ

Tam yüz sene önce, Orta - Asya'da İngiliz - Rus nüfuz mücadelesinin ibret ve merak dolu sahneleri

Rıfat Paşanın konağında dört gizli sene ve İstanbul'dan İran'a doğru

★ «— PAŞA BİRADER... BU REŞİT EFENDİYİ KADİMEN TANIR MISINIZ ?»

Hariciye Nâzırı Keçecizade Fuat Paşa, karşısındaki Sadık Rıfat Paşaya, alacağı cevapta neticesine çok merak edilen bir mevzuu aydınlığa çıkaracak insanların heyecanıyla sordu:

«— Paşa birader, konağınızda uzun zamandanberi misafir olarak bulunan Reşit Efendiyi kadîmden beri tanır mısınız? Yani aile ve akrabasıyla bir ülfetiniz var mıdır?»

Devrinin tanınmış şahsiyeti Sadık Rıfat Paşa, Fuad Paşanın bu suali karşısında irkildi: O günlerin, hattâ o devirlerin an'anelerine göre, PAŞA KONAKLARI, her arzulayan kimseye açıktı: Yerler, içerler, diledikleri kadar kalırlar, hattâ şekil, şahsiyet ve hususiyetlerine göre harçlık da alırlar, lâyık görüldükleri takdirde bir vazifeye girmelerine delâlet edilir, bütün bunlar, Osmanlı Türklerinde en asil ve âlicenâb tecellilerini bulmuş olan gerçek Müslüman telâkkilerinin, büyük ve necib bir millet olan Türklükte bulabildiği tabiî ve Türk şeceresinin temeli olan konukseverlik ve yardımlaşma vasıflarının en güzel, en övünülür tecellisi olurdu amma, hiçbir Türk, ne Paşası, ne Beyi, ne Efendisi, ne Esnafı, ne Köylüsü, ne âlimi, ne ümmîsi, ne erkeği, ne kadını bu yaptıklariyle gururlanmaz, hattâ onu söylemiye lâyık bulmazdı. Bütün bunlar, bizim cedlerimizin yaşayışları içinde yer almış beşerî duygulardı. Sadık Rıfat Paşa, Hariciye Nâzırının arasıra, dizlerinin üstüne koyduğu bir eser-i cedide de göz attığını görünce, «bir şeyler» olduğunu hissetti; Fuad Paşanın sualine cevap verdi:

«— Reşid Efendi nerelidir, bilmiyorum. Bendehâneye misafireti tahminen

dört sene olmaktadır. Müsahabelerimiz esnasında Bosna - Hersek havalisinden, hattâ Erdel, Macaristan ve merkezî Avrupadan bahsettiğine göre, o havaliyi de bilmektedir kanaatindeyim. Fakat kendisi mazisinden ve ailesinden bahsetmediği için, bendeniz de bu hususta irad-ı sual eylemeye lüzum görmedim.»

Fuad Paşa da, bir hanedan konağının sahibi olarak, bu istiğnayı ve alâkasızlığı çok iyi bilirdi. Bu sebeple, Rıfat Paşanın cevabını hiç yadırgamadı. Tebessüm etti:

«— Peşte Sefirimiz Şekib Efendiden bir tahrirat geldi. Konağınızın dört senelik misafiri olan bu Reşit Efendi, aslında Macarlı imiş ve Macaristanın en benâm ve meşhur tarih ülemasından imiş. Asıl ismi de Vamberi Armin imiş. Irkı da Musevî imiş ve Macar tabiiyetinde bulunurmuş. Bunu kendisine, Rus Sefiri suret-i mahremânede söylemiş ve bu Reşit Efendinin İngiltere namına pek yakında İran, Afganistan, Hiyve, Buhara, Semerkand ve bütün Asyay-i Vüstâ'ya bir seyahate hazırlandığının istihbar edildiğini anlatmış. Buradaki Rus sefareti de, Reşit Efendinin faaliyeti ile yakinen alâkadar oluyormuş. Cidden garib değil mi?»

Sadık Rıfat Paşa, senelerdir konağında ikram, in'am, itibar gören Reşit Efendinin aslında «sahte bir derviş» olması ihtimalini ortaya koyan bu iddia karşısında irkilmiş, hattâ üzülmüştü. Yüzünden hayret ve teessürü belli idi.

«— Doğrusu efendimiz, şaşırdım, hayrette kaldım. Eğer hafî bir maksadı yoğ ise, ne için hakikati ketmeder? Malûm-u devletleridir ki, cümlemizin hânelerinde lehülhamd vel minne, din, mezheb, meslek ve meşrebi ne olursa olsun, bir Tanrı misafirine tahsis edilecek köşe mevcuttur. Saye-i ilâhî ve lûtf-u şâhanede bu kadîm an'anemizi kemal-i sıdk-ı hulûs ile muhafaza etmekteyiz. Vah, vah... doğrusu hakikati böylece ketm-ü ihfa etmesine çok teessüf ettim.»

Meclis-i Tanzimat âzalığı, Maliye Nâzırlığı, Meclis-i Vâlâ'da değerli vazifeler ifa etmiş ve o sırada Şûray-ı Devlet'te âza olan Rıfat Paşanın üzüntüsünü, Hariciye Nâzırı olarak bilhassa Asya üzerindeki çetin hâkimiyet mücadelesini çok iyi bilen Fuat Paşa, deryâdil bir ifade ile giderdi:

«— Ah efendim, ah... Her gün neleri öğreniyoruz... İngiltere ile Rusya arasında, malûm-u devletleri, bir cihan hâkimiyeti mücadelesi vardır. Bu münazaanın sahası da Hindistan'dan başlıyarak, memâlik-i şâhane dahil, bütün Asya kıt'asıdır. Türkistan hâlen Rusyanın taht-ı işgal ve tasallutundadır. Moskof-

Dost İsimler

Sahte Derviş Reşid Efendinin, Türk Ana - Vatanındaki yüz üç yıl önceki yolculuğu sırasında, bir ucundan diğer ucuna kadar gezdiği o stepler, ormanlar, vâdiler, sarp dağlar, engin ovalar ülkesinde, aynen söylenildiği gibi not ettiği bazı şehir, su, göl adlarını sıralıyacağım. Göreceksiniz ki, hepsi bizim Anadolumuzun ve yok yere, gafletle kaybettiğimiz Rumeli ve Kafkasyamızın yüzyıllardır kullandığı adların aynı... Elbette ki, tarih eskiliği oralarda... Çünkü bizler, oradan kopup gelmişiz ve en kuvvetli devrimizde de, geldiğimiz kökü unutuvermişiz!..

Şimdi şehir ve yer isimlerine bakınız :

Karaboğaz, Kızılsu, Ağlamış, Bay lar, Kazancık, Taşhavuz, Seymen, Hocakale, Artçıbey, Tosunoğlan, Bayram-Ata, Nur-Ata, Evliya-Ata, Akmescit, Alplı, Tahtapazar. Kuşköy, Kitap, Altay, Aral, Yanıkhisar, Tokay Bey, Yarkent, Cuma, Karlık, Üç - Turfan, Tanrıdağ, Türkeş, Farâb, Hallaç, Çimköy, Saltuklu, Akpınar, Yaylagül, Tazegül, Hocacihan, Çetmi, Altunsaçan, Baysun, Taşrabak, Kızım çek, Yaylayol.

Ve daha yüzlercesi, hattâ binlercesi...

⁂

Bugün nasıl bilinmez...

Fakat anlaşılan, bir Prof. Armin Vamberi de çıkıp, sahte derviş Reşid Efendi olarak 1863 de oralara kadar uzanmasa imiş, bu yüzüç senelik dost isimler de bizim meçhullerimiz arasına girecekmiş!..

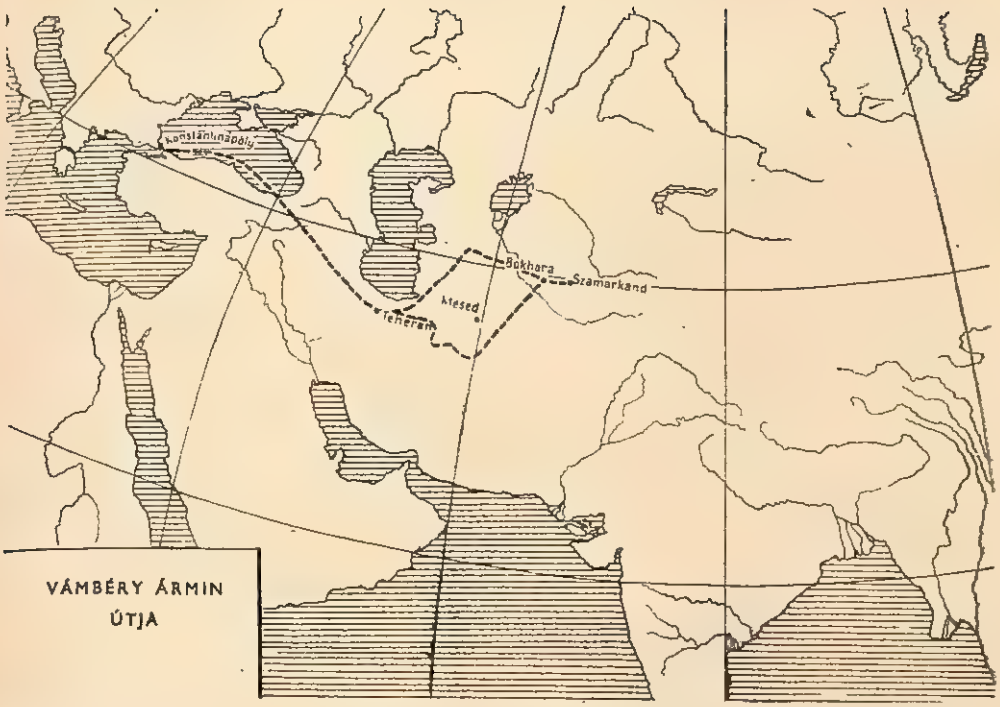

SAHTE DERVİŞ'in YOLU **Profesör Armin Vamberi'nin Mahmut Reşid Efendi adı ve bir Osmanlı hocası kıyafetiyle yaptığı uzun, maceralı, fakat kendi adlarına büyük gayeli yolculuk, aradan yüz yıldan fazla zaman geçmiş olmasına rağmen, hâlâ tetkik, hattâ ibret konusudur: Yukarıdaki harita, Vamberi'nin gezi sahasını gösteriyor. Bu harita, Dr. Mezey İstvan'ın 1963 de, Prof. Vamberi'nin yolculuğunun 100 üncü yıldönümünde yazdığı ve bir nüshasını bize armağan ettiği «Kelet Magyar Vandorait» adlı kitabının 55 inci sahifesindedir.**

lar, buradan Hindistan'a inmek dâva ve iştahâsındadırlar. Oralarda, yani Türkistan kıt'a-i cesimesinde neler olup bittiğini hiç kimse bilmiyor. Ruslar, bu havalide kuş uçurtmuyorlar. İran üzerinde de iki tarafın mücadelesi kemal-i şiddetle ber devam... Bu sebeple, Reşit Efendiyi senelerdir bu gaye ile İngilizlerin de hazırlamış olmaları muhtemeldir, mumaileyhin kendi nam-u hesabına hareket etmesi de muhtemel...»

Sonra içini çekerek ilâve etmişti:

«— Ve, cümlesi bizim için birer ders-i ibret amma...»

Sadık Rıfat Paşa, düşünceli ve hattâ kederli, akşam konağına döndüğü zaman kararını vermişti: Her şeyi o güne kadar olduğu gibi, kendi haline bırakacaktı. Fakat hakikati de öğrenmiye çalışacaktı. Evine misafir olanın iç düşüncelerini kendisine terketmeyi emreden Osmanlı nezaketine rağmen...

★ — REŞİT EFENDİ VEDA EDİYOR :

Rıfat Paşanın merak duygusu, kendisini, bir misafirinin iç düşüncesini öğrenebilmek gibi her türlü tecessüsü reddeden ev sahipliği duygularını rahatsız etmeden kendiliğinden, Reşit Efendinin uzun bir seyahate çıkma kararı ile vedâ etmesiyle son buldu..

Rıfat Paşanın iyi yolculuklar temenni eden kabulü sırasında Reşit Efendi, yani asıl adı ve unvanı ile yirminci yüzyılın en büyük, en ünlü Türkolog ve seyyahı Profesör Vambery Armin, gerçek hüviyeti'nin senelerce evinde en mükemmel misafirperverlik gördüğü bu nazik ve âlicenab OSMAN-

LI PAŞASI tarafından öğrenildiğinin farkına varmış mı idi? Hayır!.. Hayır!.. Çünkü hâtıralarında, senelerce sürmüş olan bu misafirliğinin ilk gününden; «— **Allahaısmarladık...**» demesine kadar, **g e r ç e k** şahsiyetini ortaya koyduracak hiçbir tecessüsle, hattâ bir sualle karşılaşmadığını, derin bir hayranlık — ve belki de biraz vicdan azabı ile ... — kaydeder. Daha başka ülkelerde karşılaştıkları ile de mukayese ettiği zaman, Türk misafirperverliğinin, her türlü alâyiş ve sahtelikten yıkanmış olan öz varlığına duyduğu sonsuz hayranlığı anlatır. Bu vedâ ile duyduklarının doğruluğunu anlıyan Rıfat Paşanın hislerine hâkimiyetini, bugünkü nesle anlatmak kolay mıdır?

Reşit Efendi, o Osmanlı lehçesini tamamen ifade eden mükemmel türkçesi ile Paşaya teşekkür ve ubudiyetlerini arzetti ve seyahat sebeplerini Evliya Çelebi'ye bağlamak akıllılığını bile gösterdi:

«— Âcizlerinin cihanı görmek ve tanımak, mukavemet edilmez bir merak ve hattâ illetimdir. Bu marazım nüksetti. Bu seferki seyahatim, uzak İslâm beldelerine olacaktır. Rıza ve dua-yı devletlerine muhtacım. Bu âlî ve mevcudiyeti mezayay-ı beşeriye ile bina edilen Konak'ta, geçirdiğim ferah ve fahur senelerin minnetini hayatım müddetince muhafaza edeceğim.» (Prof. Vamberi, hâtıralarında bu vedâ sırasında gözlerinin dolduğunu ve şükranını arz için Rıfat Paşanın elini öpmiye yalvararak müsaade istediği halde, paşanın mahviyet ve tevazuundan buna muvafakat etmediğini ve kendisinin konak kethüda, vekilharç, hizmetkâr kadrosu tarafından uğurlandığını, hepsi ayrı ayrı hediyeler verdiklerini, Paşa'nın da, çok kıymetli mine işişlemeli bir altın saatle, elli altınlık bir «kırmızı kadife kese» armağan ettiğini, konağın «Hoca» sı Mahmut Ragıp Efendinin de cebe konulacak kadar küçük eb'atta gerçekten nefis, müzehheb bir Kur'an-ı Kerîm hediye ettiğini anlatır. Sahte derviş, konak sahibinin kendi öz hüviyetini acaba bilmiş olmasına, bu vedâ sahnesinin öğrenilmiş şahsına rağmen zerrece değişik bir dekor ve tecelli taşımadığını da mukayese etmiş olsaydı, bu muhteşem ahlâk ve fazilet tezahürü karşısında acaba ne yapardı?

★ **— REŞİT EFENDİ GİTTİ, EFENDİMİZ !...»**

1862 senesinin Mayıs başında, İstanbulu kucaklıyan o müstesna bahar günlerinden birisinde, bütün muhitin REŞİT EFENDİ kıyafetiyle — ki, O'nun bu kıyafet içindeki klişesini bu meraklı yazı serisinin başlığında görüyorsunuz... — yola çıktı: İRAN'a doğru!. Oradan nerelere gideceğini sadece kendisi bili-

Büyük Cesaret

«— Biz, Prof. Vamberi'nin Mahmut Reşid Efendi sahte adıyla ve bir Osmanlı dervişi kıyafetiyle Buhara'ya, Han'ın sarayına kadar sokulduğunu öğrendiğimiz zaman, kendisi dönüş yoluna başlamış ve Afgan topraklarına girmişti. Diyebilirim ki elli sene içinde hiç kimse, böyle büyük bir cesaret göstermemiştir. Seyahatinin hakikî maksat ve gayesi de, ancak kendisinin hüviyetini öğrenmemizden çok zaman sonra, bizlerce malûm olabildi. İngilizlerin, bu Yahudi asıllı Macar ilim adamına olan minnetlerinin çok büyük olması icabeder. Çünkü onun vasıtasiyle öğrenebildiklerini bir başka yoldan bilmelerine hemen hemen imkân yoktu.

Bu maceralı seyahatin Osmanlı Devletinin de malûmatı dahilinde olup olmadığı bizi çok meşgul etti. Fakat tahminim gibi, Bab-ı âli de iğfal edilmişti. Muhakkak olan da şu idi ki, bu zeki ve çok pervasız adam, teşebbüsünü Osmanlı kisvesi altında yapmamış olsaydı, başarabilmesi mümkün olamazdı. Buhara ve Hiyve başta olarak, kendisi için tehlikeli mıntakaları, taşıdığı isim ve ünvanla çok kolay aşabildi. Türkçenin her lehçesini çok güzel konuşuyordu.

Getirdiği malûmattan İngilizler, devlet ve millet olarak daha çok zaman istifade edeceklerdir kanaatindeyim.»

Çarlık Rusya'sının Orta-Asya Umumî Vali ve Kumandanı Kropatkin'in hâtıralarından

RIFAT PAŞA **Profesör Vamberi Armin'in dört sene konağında Mahmut Reşid Efendi sahte adıyla misafir kaldığı, ikram ve itibar gördüğü Tanzimat Paşası. Sahte Derviş, bu konakta geçen yıllarını, hayatının en bahtiyar devresi olarak kaydeder ve mahiyetinin anlaşılmasından sonra da, ev sahibinin kendisine gösterdiği âlicenab müsamahayı minnetle yâdeder.**

yordu. Fakat bu gideceği yerler, sadece kendisinin seçmesi değildi. **İlham** da edilmişti. O, Londradaki birkaç **temel kaynak**'tan ilham alıyordu. Bunlardan adını ve varlığını herkesin bildikleri vardı: Oksford Üniversitesine bağlı ve Büyük Britanya'nın Haşmetlû İmparatorunun himayesi altındaki **Sosyete Azyatik**'le **Dünya Tarih ve Coğrafya Beynelmilel Tetkik Müessesesi** gibi. Fakat bu arada, faaliyeti sadece İngiliz Hariciye Nazırlığı **(Foreyn Ofis)** ce malûm ve bir ucu İntellicens Servise dayalı olan ilham kaynakları da vardı. Bütün bunlardan başka Prof. Vamberi Armin 33 + rütbeli MASON'du!

Reşit Efendinin konaktan ayrılmasının ertesi günü, Rıfat Paşa, Hariciye Nâzırı Fuad Paşayı ziyaret etti:

«— **Reşit Efendi gitti efendimiz...**» dedi. Fuad Paşa, o görüşmeden sonra bir daha aynı mevzuun üzerine dönmemiş ve hattâ başında bulunduğu Hariciye Nezaretinde, Yunan Etniki - Eterya fesad ve ihtilâl cemiyeti ile hâlâ alâkası olduğu söylenen bazı **Fenerli Rum Beyler**'den bile yakasını kurtaramamış, dört tarafı kapitülâsyon imtiyazlariyle çevrili, nesi var nesi yoksa, dost, düşman cümlenin malûmu olan buhranlar içindeki koskoca devletin dış gemisinin kaptanlığını yapmanın rahatsızlığı içinde sahte **derviş** mevzuunu unutmuş gibi idi de... Rıfat Paşanın cümlesi, onu uyandırdı ve merakı ayaklandı:

«— **Zat-ı birâderîleri hakikate agâh oldular mı?**»

Rıfat Paşa çaresizlikle başını salladı:

«— **Hane sahibi olarak elbette maksad-ı aslîsini soramadık. Maamafih, mükâlememizi takip eden günlerde ayrılıp İran tarikiyle Türkistana gitmesi, Peşte sefaretimizden gelen haberin doğruluğunu teyid etmektedir. Doğrusu, hâlâ hayret içindeyim.**»

Rıfat Paşa, o nazikâne hayret, belki de kırgınlığını hiçbir zaman, hâdisenin asıl sahibi olan Reşit Efendi **(Profesör Vamberi)** önünde izhar etmedi ve belki Fuad Paşadan başkasına da bahsetmedi amma emeli ve gayesi için, isim, din ve kıyafet değiştirmeyi tabiî bulacak kadar yürüdüğü yolda ilerlemeye kararlı **sahte derviş**, hâtıralarında, söz lerinde, hareketlerinde bu âlicenab sükûtun asaletini bozacak bir harekette bulunmadı. Zannederim ki sadece an'ane ve ahlâkı için tatminkâr neticeler arayan Rıfat Paşanın mübarek ruhu da, bu kadarı ile huzurludur.

GELECEK SAYIDA:

★ — **Rıfat Paşanın tavsiye mektubu ile Tahran Sefaretinde.**

★ — **İsfihan ve Şîrâz'a yolculuk**

★ — **Orta-Asya'dan gelen hacılar arasında,**

★ — **Semerkand'de mübarek mezarları ziyaret için ....**

HAFIZANIZI
VE
GÖZLERİNİZİ
HAKEM YAPARAK
CEVAP VERİNİZ

Bu Kimdir ?

Yanda, klişesini gördüğümüz genç zeybek, adı Millî Mücadeleye sımsıkı bağlı bir yiğittir. Ümidlerin ve tecrübelerin sustuğu ve baş eğdiği o kara günlerde, yanında bir avuç kızanı ile, Yunan istilâ sürülerine karşı mücadeleye girişmiş, Aydın'ın birinci kurtarılmasını sağlamış, burada verdiği gerilla savaşlariyle sağlam bir cephenin kurulabileceğini isbat etmiş ve zafere kadar kahramanca dövüşmüştür. Sonra, kaderin hazin tecellisiyle İzmir'de, atlı tramvay'ın altında kalarak bacağı kesilmiştir. Adından ve şahsiyetinden Batılı kalem sahipleri uzun uzun bahsetmişler, bir de fransızca kitab yayınlanmıştır.

Lütfen hafızanızı hakem yaparak cevap veriniz :

Bu Kimdir ?

NOT :

Geçen sayımızın (Bu Kimdir?) sahifesindeki silindir şapkalı, beyaz yelekli, eli bastonlu, reyye pantalon ve Veston jaketli «diplomat» Ali Fuad Paşadır. Tarih: 1910. Roma'da ataşemiliterimizdir.

75 SENE EVVEL

AVRUPA'da Bir «OSMANLI MÜNEVVERİ»

Koca vapurda ancak dokuz (fes)li vardı!..

★ — **«FRENKİSTAN» A GİDİŞ İZNİ ALABİLMEK !**

Ahmet İhsan Bey, 1868 de, babası muhasebeci iken Erzurum'da doğmuştu. Kastamonu'nun Taşköprü kazasından Tokgözoğlu Saraç Abdürrahman Ağanın torunu idi. 1887 de Mülkiye **(Siyasal Bilgiler Okulu)** nu bitirdi. Hariciye tercüme kaleminde, Tophane tercümanlığında bulundu. Genç yaşında matbuat hayatına girmek için memuriyetten ayrıldı. **Şafak, Umran** gibi mecmualar çıkardı. 1890 da, devrinin en güzel matbaalarından olan **Âlem** matbaasını kurdu ve 1891 de de adı bütün bir devrin fikir ve edebiyat hayatını nefsinde toplıyan **SERVET-İ FÜNUN**'u kurdu, aynı sene de, ilk **Avrupa seyahati**'ni yaptı.

Sultan Hamid'in memleket içinden dışarıya **kuş uçurtmadığı** yılların ağırlığını bütün vatana gerdiği bir seneydi... **Frenkistana gidebilmek,** ancak Padişahın şahsî iznine bağlı idi. Yeni Osmanlılar hareketi bastırılmış, daha İkinci Jön-Türkler mücadelesi başlamamıştı. Basın, tam bir sansür altında idi. Hafiyelik, evlere kadar girmişti. Matbuat ve fikir hayatı ile ilgilenmek, şüphenin ta kendisi idi. İşte Ahmet İhsan Beyin yirmi üç yaşında ve modern bir matbaa kurmak gayesiyle Avrupaya gidebilmesini, zamanının fikir arkadaşları **«mucize»** olarak karşıladılar. O, bu imkânın şükranını, üç ayı dolduran bu seyahatinin sonunda **«Avrupada neler gördüm?»** adını taşıyan kitabının başında şu cümlelerle hulâsa eder:

«— Seyahatimin ve neşir hayatımın yegâne lûtufkârı olan velînimet-i bî minnet Padişahımız Efendimiz Hazretlerinin ezdiyâd-ı ömr-ü şevketleri duasını bâ kemâl-i hulûs edâ ederek istihsal-i muvaffakiyatı Cenab-ı Hak'dan niyâz ederim.» der.

★ — **YETMİŞ BEŞ YIL ÖNCE, BİR OSMANLI MÜNEVVERİ'NİN ÖLÇÜLERİ :**

Ahmet İhsan Bey, her kula nasib olmıyan bir müsaade ile 3 Mayıs 1891 Cuma günü, Fransız Kamboç vapuruyla Marsilya'ya doğru yola çıktığı zaman, o devirde az «münevver» e nasib olan mümtaziyeti vardı: Mükemmel fransızca biliyor, almancayı da anlıyordu.

Burada, büyük eb'atta 588 sahife

tutan «hâtıra» kitabından kısa pasajlar halinde **«cümleler ve fikirler»** alacağız: Acaba bugün bir Cumhuriyet aydını, ilk Batı yolculuğunda ne duymaktadır? Üç çeyrek asır, yani yetmiş beş yıl geçti aradan... Bu geçen zaman içinde Avrupa neler geçirdi, biz bu safhaların neresindeyiz? Yetmiş dört yaşında ölen, 1930 la, 1942 arasında oniki yıl mebusluk da yapan Ahmet İhsan Tokgöz, çeşitli milletlerarası kongre ve konferanslarda bulundu, Japonya, Amerika dahil, bütün dünyayı dolaştı, fakat 1938 de, daha sonra adı **Uyanış** olan ve ölümüne kadar muntazaman çıkan **Servet-i Fünûn**'da bir seyahat dönüşü intibalarını anlatırken şöyle demektedir:

«— Fakat ben daha yirmiüç yaşında iken, 1891 de yaptığım ilk Avrupa seyahatinin müşahedelerini, bugünkü Avrupa ile kendimizi mukayese ederek, söyliyorum ki, biz, henüz onların 1891 deki vaziyetine maalesef gelmiş değiliz. Ben eminim ki, bana o zaman hayret ve hasret veren nice nice hâdise var ki, onlar bugün yerlerini çok ileri olan yenilerine vermiş olmalarına rağmen, eğer benim 1891 de, meselâ Paris'te gördüklerimi, 1938 de bir Ankaralı genç aydın görse, onlara kavuşmanın hüsranını hisseder.»

★ — PARİS'TE İLK GÜNLER :

Garabet daha vapurda başlıyor: Fransız bandıralı Kamboç vapurunda, Ahmet İhsan Beyle beraber hepsi hepsi dokuz (fes) li yolcu var: Halbuki, İstanbul limanından vapura binenler yüz kişiye yakın... Bu (fes) li olan dokuzdan altısı, tatlısu frengi... Onlar da Çanakkaleyi geçince, şapkalarını başlarına geçirmişler.. (Fes) li olarak kalan ÜÇ'den birisi Ahmet İhsan Bey, birisi Liverpol'a başkonsolos olarak giden Hariciyeci Lütfi Bey, bir de mabeyinci Ragıp Beyin akrabasından bir genç ki, Paris sefiri Salih Münir Beye **«bazı hususî evamir-i mühimme»** tebliğine gidiyor!.

Vapurda (fes) li olmadığı gibi, türk çe konuşan da yok!.

Diyor ki: **«— İlk günde etiket dedikleri merasime intibak mecburiyeti ile karşılaştık. Bizim gibi, dört beş günde bir traş olmaya alışanlar için her gün traş olmak bir külfet amma, buna riayet etmiyene istiğrabla bakıyorlar. Bu hal, daha vapurda kendisini gösteriyor. Sonra çatal bıçağı muntazam ve bilerek kullanmak lâzım. Maazallah, sadece üstünüz başınız harab olmakla kalmaz, karşınızdaki veya yanınızdakileri de perişan edersiniz.»**

Marsilya'da iki şey dikkatini çekiyor: Birisi, sekiz katlı oteldeki asansörün rahatı, diğeri gece gittikleri Pale Kristal'deki hayvan terbiyecisinin horozlara şarkı söyletmesi, köpekleri ahenkle havlatması, farelere dans ettirmesi. Bir de tabiat varlığı müzesinde gördükleri. Fransız sularında yaşıyan bütün balık nevilerinin âdeta canlı imişcesine doldurulmuş nümuneleri. Ahmet İhsan Bey diyor ki:

«— Biz daha denizlerimizde neler mevcut olduğunu bilemiyoruz. Onlar, eksiksiz olarak nümunelerini teşhir ediyorlar.» Eh... rahmetli 1965 de de bu kıyaslamayı rahatça yapabilir ve yine derdimize yanar!

1891 de Ahmet İhsan Bey, 863 kilometrelik Marsilya - Paris arasını 12 saatte almış. Sene 1965... Biz Türkler, 1770 kilometrelik İstanbul - Erzurum yolunu «Ekspres» le KIRK saatte alıyoruz!.

1891 de konaklar ve konak yavruları ülkesinden çıkarak Paris'e gitmiş olan Osmanlı münevveri, Paris'i dolduran «apartman» daireleri için diyor ki:

«— Umum Paris halkı, âdeta otelde yaşıyor. Bu kat kat, muazzam binaların birer büyük kapısı var. Kapının yanında daima bir kapıcı oturuyor. Merdivenlerin etrafına dizilmiş olan oda ve daire kapılarının önü, sokak gibidir. İstiyen girip çıkar. Bildiği adamların daire kapısını vurur. İşte bu kapıdan itibaren içeride oturanların evi başlıyor. Derununda yüzlerce oda ve daire olan bu muazzam yapılar, bizim birer mahallemiz kadar büyüktür. Bekçisi de, muhtarlar gibidir.»

Osmanlı münevveri, Paris evlerinin asıl hususiyetini şöyle anlatıyor:

İKİ MİLYON ALTIN!.. **Osmanlı turisti için yetmişbeş yıl önce Paris'in hayret mevzularından birisi, klişesini yukarıda gördüğümüz Opera Meydanı için 560.000 altın «istimlâk bedeli» vermiş olmak ve İKİ MİLYON ALTIN ödiyerek bir Opera binası yapmaktı. Ahmet İhsan Bey, bu harcananın kıyaslaması için: «— İstanbul Belediyesinin sekiz senelik bütçesi ...» der ve üç çeyrek asır önce, o koca meydanı dolduran çift kat ominibüslerin, tramvayların, tek atlı faytonların, geceyi gündüz yapan havagazı fenerlerinin ışığı altında, günde yüzbinden fazla insanı taşıdığını kaydederek, bir «istatistik mukayesesi» nden nefsini alamaz:**

«— Bizim Boğaziçi vapurlarının bir haftalık yolcu sayısı ...»

«— Asıl hususiyet, rahat uykudur: Çünkü ne pire var, ne tahta kurusu . . Hele, bu mevsimde bizim gecelerimizi haram eden sivrisineğe emin olunuz rast lamadım. Bit ise hiç tanınmıyor...»

★ — YETMİŞ BEŞ SENE ÖNCE, ONLAR VE BİZ :

Ahmet İhsan Bey, uzun uzun, parke döşeli caddeler, geniş bulvarlar ve bu tertemiz caddelerde sabaha kadar işliyen tramvay, ominibüs ve tek atlı, hafif faytonlarından uzun uzun bahsediyor: **«— Bir belde ki, bir noktasından bindiğiniz iki katlı ominibüs sizi, bütün şehri saatlerce gezdiriyor da geç kalmadan istediğiniz yere varabiliyorsunuz. Bu ne saadettir..»** diyor.

Osmanlı münevverinin hayranlığını çeken diğer bir gerçek, bu taşıtlarda (bilet belâsı) olmamasıdır: **«— Nakil vasıtası sahibi de, belediye de, yolcuya itimad ediyor. Yolcu da, bu itimadı kötüye kullanmıyor.»** der.

Osmanlı turistinin bir bağlantısı da «telefonlar ve hava tazyikli mektublar» üzerinedir. Diyor ki: **«— Şehrin en uzak semtlerinde iki kişi, telefonla bir dakika içinde seslerini birbirlerine iletebiliyorlar. Hattâ birisi, meselâ fonografta bir plâk çalsa, diğeri dinliyebilir. Zamanın hükmü dahi kalmamış... Ya hava tazyiki ile gönderilen mektuplara ne demeli? Elli para verdiğiniz zaman, toprağın altına döşenmiş su borusu gibi borularla arkadan hava tazyiki verilerek meselâ dört saat ilerideki yere, on dakikada gönderiliyor. Buna** karttelegram **diyorlar.»**

Hâtıralarda tiyatrolar, operalar geniş bir yer alıyor: **«— Bizim İstanbuldaki salaşları tiyatro addetmek, zanne-**

derim ki asıl tiyatrolara hakaret olur. Burada Opera binasının arsası, 520 bin altına alınmış, bina iki buçuk milyon altına yapılmış. Bu iki bedelin yekûnu İstanbul Belediyesinin sekiz senelik bütçesidir. Ben ancak otuz dördüncü gün, sefaret-i Osmaniyeden bir dostumun himmeti ile bir yer bulabildim. Çıktığım zaman, günlerce tesirinden kurtulamadım.»

Servet-i Fünûn sahibi, 1891 senesinde Paris'te gittiği Hipodromda, Neron piyesini seyretmiş: «— Yalnız oyun ve seyirciler mahalli, bizim Bayezit meydanının dört, beş misli idi. Altı yüze yakın oyuncu ile yüzden fazla beygir, gladyatörler, arslanlar, filler öyle bir manzara teşkil ediyordu ki, görmiyene anlatmak kimsenin haddi değildir. Venüs mâbedi, Roma kadınlariyle erkeklerinin, Pompei'nin son günlerini anlatan zevk âlemleri, doğrusu gözlerimi kamaştırdı. Hele, en sonunda Roma şehrinin yakılışını bir oyun değil de, ciddî imiş gibi seyretmek için aklı tazyik etmek lâzım. Öğrendim ki o alevlere rağmen, bunlar, yanmaz maddeler imiş. Süphane men tehayyire fî sun-iil ukûl...»

★ — YERALTI MEZARLARI :

Bir hayret ve ibret âlemine geçmiş olan turistimiz, Paris'in **Katakomp (yer altı mezarları)** nı da gezmiştir. Düşününüz ki, o tarihte İstanbul'un birçok yerleri, meselâ bugün şehrin en pahalı, en değerli yeri olan Ayaspaşa semti tamamen mezarlıktır. İsmi de haşyet ve korku veren bir mezarlık: **Karanlık mezarlar**... Şişlinin bazı semtleri, Kadıköy'ün Kuşdili yanı öyle... Ahmet İhsan Bey diyor ki:

«— Bir hafta evvel müracaat ederek Paris Belediyesinden yeraltı mezarlarını ziyaret için müsaade aldım. Burasını yeraltı mezarlığı zannetmeyiniz: İçinde üç milyonu geçen eski mezar kemiklerinin muntazam istifinden meydana gelen uzun, kilometrelerce süren yer-

---

1934 senesi... Ahmet İhsan Tokgöz, Ordu mebusu, Ulus Gazetesi idare komitesi reisi, Parlâmentolar Birliği Türkiye murahhası, ve Servet-i Fünûn'u da, genç kalemlere emanet etmiş, yurdun hâlâ en mükemmel matbaalarından biri vasfını muhafaza eden müessesinde muntazaman çıkarıyor. Keçiören'de güzel bir köşkü vardı ve bazı derlemelerini bu sahifelerde gördüğünüz yetmiş beş yıllık hâtıralarını yeni harflerle basmayı düşündüğünden, beraberce gözden geçiriyorduk.

Şöyle diyordu:

«— Avrupa ile aramızda ki mesafeyi böyle tarafsız tesbitler ve müşahedelerle zaman zaman ölçmiye mecburuz. Bir medeniyet miyârı olarak... Doğru değil mi?

"- Sus sus.. Sorma öyle şey!.."

Bir «tasdik» aradığı belli idi. Sualine, ben de bir sualle cevap verdim:

«— Peki üstad... Siz 1891 in mukayesesini yapalım diyorsunuz. Daha geçenlerde, uzun bir turneden döndünüz. 1935 de durum nasıl?»

Endişesi kabarmış, daha doğrusu «ilk yolculuğu» nda gördüklerinin Osmanlı İmparatorluğu ile olan mukayesesinin, 1935 de Türkiye Cumhuriyeti ile olan ayrılığını olduğu gibi, belki de arayı açarak devam ettirdiği gerçeği karşısında irkildi, vicdanı olmamış şeyleri olmuş göstermenin acısına tahammül edemiyecekti. Dik dik yüzüme baktı:

«— Sus, sus... Sorma öyle şey!..»

Dedi ve...

⁂

Ve, 1891 de, bir «Osmanlı münevveri» , Avrupada gördüklerini, 1934 de, Türkiye Cumhuriyetinin milletvekili, en kıdemli fikir adamı olarak genç nesle anlatabilme cesaretini gösteremiyen, daha doğrusu kalbi ve vicdanı böyle bir kıyaslamıya müsaade etmedi.

Notlar, olduğu gibi kaldı..

Şimdi kimbilir, hangi aile mirascısının rafında uyuyor veya bir eskiciye satılmıştır.

altı yollarıdır. Burası, taaa eski Romalılar zamanında, inşaat için lüzumlu taşları temin eden ocaklar imiş. 1784 de, hükûmet bu mıntakayı satın almış ve katakomp haline koymuş. Herbiri doksanbir basamakla yere inilen yetmiş merdiven var. Kapıların önündeki ihtiyar kadınlar birer kuruşa mum satıyorlar. Üç milyonu aşan insanın kemiklerinin sıralanadığı yeraltı yollarından üç saatte zor kurtuldum. Gayet itina ile istif edilmiş sarı renkli kemiklere letafet verebilmek için, yarım metrede bir kafalar arasına kollar ve bacaklar d i z i l - miş. Buraların üzerindeki mahallelerde yaşıyanlar, altlarındaki manzarayı ve nelerin üzerinde yürüdüklerini hatırlarlarsa nasıl rahat uyurlar, bilemiyorum.»

Fransanın «Turizm sanayii» ne daha 1891 de başladığını, Ahmet İhsan Beyin notları, bize ne güzel anlatıyor... Paris'in sarayları, daha o tarihte seyyahların uğrağı imiş. Üstad, Luvr'u, Fontenblö'yü, Versay'ı öyle coşkun bir hararetle anlatıyor ki, Beşiktaş'tan ötesinin yürümeye bile yasak edildiği o yıllarda, soracağınız geliyor:

«— Zat-ı âliniz Yıldız Sarayını gördünüz mü?»

Fontenblö'de, bir «Haydut Mağarası» varmış ki, şöyle anlatıyor:

«— Bugün Fransada çocukları hâlâ hikâyeleri ile korkutan bu haydutlar, Fontenblö ormanı içinde dehhâş ve siyah kayalar arasında idi. Arabacı beni oraya kadar getirdi, a ğ a ç ve taşlara çizilmiş mavi çizgileri takip edersem, bu korkunç mağaraların ağzına kadar çıkacağımı söyledi. İniş içinse, kırmızı çizgiler konulmuştu.»

O tarihte Çakırcalı ve daha niceleri, Ege'yi haraca kesmişlerdi!..

Bizim üstad, Paris'te iken, bir de Milletlerarası Basın Sergisi açılmış. Hemen gitmiş. Çok da mahzun olmuş. Çünkü, o koskoca Osmanlı İmparatorluğuna ait bir Tercüman-ı Hakikat, bir de kendisinin Servet-i Fünûn mecmuası varmış sergide. Halbuki, yine İstanbul'da çıkan üçü Fransızca, yedisi Rumca, dördü Ermenice, ikisi Yahudice olarak bir sürü «ekalliyet» yani «azınlık» gazete ve mecmuası yer almış. Ne azınlığı? O bi-

HAYRET!.. **Yetmişbeş yıl önce, Osmanlı turistini Paris'te en çok ilgilendiren yapılmışlardan birisi, bulvarların yaya kaldırımlarına konulan süslü, yuvarlak kuleler idi. Bunların dış kısmına tiyatro ve diğer ilânlar yapıştırılıyordu. Üzerinde yine renkli ilânlar bulunan gizli kapısının içinde de sokak süpürgeleri bulunuyordu!.. Diğer köşe kapısından girildiğinde, birkaç basamak aşağıda, kadın - erkek umumî tuvaletler vardı!...**

Ahmet İhsan Bey der ki: «— İşte bu sebeple, Paris'te tenha sokak araları idrar kokmaz ve parke döşeli bulvarlarda çöp ve muzahrafat yığınları görülmez..»

zim tesellimiz imiş: Asıl azınlıkta olan bizmişiz. **(Acaba yetmiş beş sene sonra, durum nasıl? Nüfus nisbetlerini esas alarak, bir mukayeseye cesaretiniz var mı?)**

Üç çeyrek yüzyıl önce, vatanında en büyük tahsil müesseselerini tamamlamış, iki Batı dili bilen, memur masasını bırakıp, fikir hayatını meslek olarak benimsiyen, memleketinin «güzide = seçkin» sınıfına dahil bir «Osmanlı Münevveri» nin gönülden, riyâsız notları bize, **(aramızdaki mesafe)** bakımından daha çok şeyler anlatacaktır: Gelecek sayımızda, **Servet-i Fünûn'u** ile o meşhur **Edebiyat-ı Cedide»** devrini açan üstadı, Londra yolunda takip edeceğiz...

Siz de yazdınız Teşekkürlerimiz

Sizlere ayırdığımız bu sahifeye, lûtfediyor, tarihin huzuruna çıkarmaya değerli gördüğünüz hâtıralarınızı, duyduklarınızı, hâfızanıza tevdi edilenleri gönderiyorsunuz. Birinci sayımızın 45 inci sahifesinde hulâsalamıya çalıştığımız şekil ve ölçüler içinde göndereciğiniz yazıların, sizlere ayrılmış sahifelerde geliş sırasiyle neşrine devam edeceğiz. Emek ve himmetinize teşekkürlerimiz.

BIR FRANSIZCA KITAP VE BIR RESIM

Oğlum Fransada tıp ilminin röntgen ve elektrik cihazları üzerinde ihtisas yapmaktadır. Bir ansiklopedide, röntgen'i memleketlerinde ilk defa tatbik etmiş ve bu uğurda alil kalmış, hattâ can vermiş olan dünya hekimlerinin isimlerini, bir çoklarının resimlerini görmüş. Bizim de 1878 de doğup 1912 de, yani 34 yaşında ölen hekim yüzbaşı Esad Feyzi Beyin ismi ve resmi varmış. O Fransızca ansiklopedinin verdiği bilgiye göre de, bu zat, Askerî tıbbiyeden 1898 de mezun olmuş ünlü fizikçi Antranik Paşanın asistanı olarak çalışmış, Balkan Harbinde yaralılarımızda ilk defa röntgenle yaraların yerlerini tesbit eden hekim olarak şöhret bulmuş ve 1912 de bu uğurda can vermiş. Oğlum benden bu ilk röntgen şehidi için tamamlayıcı bilgi istedi. Hay di, kimsenin gücüne gitmesin diye isim vermiyeyim, fakat, başta bir sürü Ord. Prof. olarak dolaştım, çalmadığım kapı kalmadı, Esad Feyzi Bey için ne yazılmış bir kitab, bir risale, hatta bir anıs tesbiti bile bulamadım. Resmine de rastlıyamadım. Halbuki Fransızca ansiklopedide resmi de varmış.

Simdi hâtıra şunlar geliyor: Bir meslek ve bilhassa insanlığın hayrına ve beşeriyetin saadetine olan bu emeklerin sahipleri böylesine alâkasızlık ve ihmale lâyık olurlarsa ruhları huzursuz olmaz mı? Sonra da bizim yüzümüz kızarmaz mı?

Fahri Çınar — Ankara

HEPSİ ÖYLE Mİ İDİ?

Yeşilköy'de tanınmış bir ailenin hususî kitaplığında, merhum üstad Halit Ziya Uşaklıgil tarafından hediye edilmiş ve üç, dört yüz sene öncesine ait Osmanlı hayatını anlatan gravürler gördüm. Çehrelere dikkat ettim. Hepsi birbirinden güzel yüzlerdi: Boylu boslu, yakışıklı, levendendâm insanlar ...

Bir de, Cumhuriyet'ten sonra, eski hayatımıza ait albümler ve bilhassa karikatürleri hatırladım: Dedelerimiz, hırsanî, acaib, bize gülme veya acıma telkin eden garib çehreler...

Düşünüyorum: Hangisi doğrudur?

Mantığımızın gösterdiği yol şu: Bizi, hiçbir zaman sahip olmadığımız meziyetlerin sahibi olarak göstermek lûtfunda bulunmıyan, aksine, çok zaman haksız ve insafsız hüküm veren Batılı sanatçı, hakkımızda elbette lûtufkâr davranamaz. O halde, bizim yerli sanatçılarımızın ilham kaynağı ne?

Ailelerimizde hâtıra olarak kalmış fotoğraflara bakınız: Dedelerimiz çoğu güzel yüzlü, yakışıklı, mükemmel insanlarmış. Ben, kendi sülâlemde, yerli karikatüristlerimizin çizdiği o acaib mahlûklardan kimseye rastlamadım. çok sükür..

Peki, bu cedlerimizi kötülemek duygusu nereden geliyor? Acaba aşırı ilericiliğin bir alâmeti de, mazimize böylecesine iftira etmek mi?

Hulûsi Türközü - Merzifon

BİRAZ SAYGI

Kadıköyünde, Cevizlik semtinde bir dost ziyaretine gitmiştim. İnşa halindeki bir apartmanı gösterdi:

«— Meşhur Ahmet Rasim Bey, burada senelerce oturmuş, birçok eserlerini burada yazmış. Son seneleri de burada geçmiş» dedi.

Bir de, Batının, kendi fikir adamlarına gösterdiği ilgi ve vefayı hatırladım. Yüreğim sızladı. Askerlik, politika, edebiyat, fikir, sanat hayatımızda anılmaya değer kaç kişimiz var? Bunların ömürlerinin geçtiği yerleri, onların hâtırasıyla birlikte muhafaza etmek, çok büyük külfet midir?

ADAKALE VE TÜRK BAYRAĞI

Bir ticaret heyetimizle, 1959 da Macaristana gitmiştim. Yolumuz Adakale'ye düştü. Tuna nehri üzerinde, Türklüğün son hâtırası olarak kalan bu yerde, Türk bayrağı nazlı nazlı dalgalanıyordu. Geçen ay, yine Macaristana giden bir dost, Adakale'nin tamamen değiştiğini söyledi: Bayrağımız yerinde yokmuş. Zannederim, bu hüküm, muahedeye bağlı idi: Peştedeki meshur Gülbaba türbesinde olduğu gibi.

Çanakkale'de bize karşı dövüşen ve yurdumuzu istilâya gelen İngiliz, Fransız, Yenizelândalı, Avustralyalı ve saire, binbir istilâcının topraklarımızda, yeşillikler içindeki mezarlarında ebedî uykularını huzurla uyuduklarını düşündüm. Onlar, bu hakları üzerinde nasıl kıskanç davranıyorlar, hepimiz biliyoruz. Neden anlaşmalarla verilmis haklarımız üzerinde hassasiyet göstermeyiz? Bizim Hariciye teşkilâtımız ne iş yapar?

M. Hüsnü Tunalı - İzmir.

Beklenen Bir KİTAP

★ — BİR ÜSTAD KANAATİ :

Yirminci yüzyılın en büyük «İslâm Bilgini» unvanı, bir gerçek olan rahmetli Musa Carullah, ömrünün kırk yılını, Kur'an-ı Kerîmi türkçe izaha vakfetmişti (Kendisi, TERCÜME tâbirini kullanmazdı. Kur'an ve Türkçe, Peygamberimiz ve Türklük üzerinde merhum üstadın ayrı fikirleri vardı. Bu türkçe izah, on dokuz bin sahife olarak, Mısır'dadır. Türkiyede neşir hakkını resmî ve hukukî vesikalara bağlıyarak bana bırakmıştı. Türklüğün, Müslümanlık üzerindeki inançlarını, kendi öz kaynağına yöneltebilecek çaptaki bu muhteşem himmeti, Mısır hükûmeti vermiyor...)

Merhum üstad, hayatının kırk yılını alan çabası için şöyle demişti:

«— Eğer müspet ilimler üzerindeki meşguliyetim, böyle bir mevzuu sadece naklî tetebbu sahasındaki malûmatla ele almıya beni mecbur bıraksaydı, nefsimde böyle bir cesareti asla bulamazdım. Kur'an-ı Kerîm'in izah ve tefsiri, bizim riyâziyat-i âliye dediğimiz yüksek matematik, astronomi, kimya, fizik ve bütün müsbet ilimlerin erişebilmiş olduğu merhale ve seviyelere varmadan asla mümkün değildir. Tetkik, tefsir ve tahlili, ancak böyle bir atmosfer içinde yapabildiğimiz zaman, atom bilgileri dahil bugünü ve bilhassa bundan sonrasının ufuklarını ve hudutlarını rahatça tâyin edebileceğiz. Bu sebepledir ki, «— Yas ve kuru ne varsa, bu kitab-ı mübîn içindedir.» hikmeti, bir edebî tesbih değildir.»

★ — VE ONUN İSBAT DENEMESİ :

Mühendis, Mehmet Şükrü Sözer'in, «ÂYET kelimesinin müsbet ilimdeki anlamı ve KUR'AN-I KERİM'de müsbet ilim» adını taşıyan tetkikini — elimden gelebildiği kadar — dikkatle okuyunca, rahmetli üstadı hatırladım. Eğer bu himmeti görebilseydi, sanırım ki daha rahat gözlerini kapardı.

İsrailiyât ve bütün şer kuvvetlerinin, Türklüğü boşlukta bırakmak yolunda, zamanlardır gizli, açık didinmeleri içinde bu tip himmetlerin en sağlam müdafaa olduğuna samimiyetle inanıyorum. Bir milleti, tarih devirleri içinde, medeniyet ve yaşayışına istikamet vermiş inançlardan ayırıp başka yola ve o da elden gelemeyince, boşluğa itmek kolay olmuyor... Asıl güç olan, böylesine büyük bir mil'etin ikbal ve hasmet devirlerinin temellerini yetki ile cizebilmek ve ona öz varlığının inanç ve ümidini iade etmektir. Bizim bugün için temel dâvamız, ilim ve medeniyet'tir. Ya şerefle aşmak veya dünya yüzünden son müstakil Türk devletini de silerek acı bir hâtıra olabilme kavşağının üzerindeyiz. Bu kritik karar ânında, hangi temele, ne ölçüde dayanabilme ve nelerden medet umabilme imkânlarımızı doğrulukla bilebilmek, işe emniyetle başlamamızın temeli değil midir?

★ — CESARETLİ BİR TETKİKİN IŞIĞINDA :

Mühendis Mehmet Şükrü Sözer, mesleğinin özellikleri ile Kur'an-ı Kerîm'in AYET'leri içinde müsbet ilme doğrudan doğruya değinen âyetleri almış. Bunları, zamanımızın müsbet ilim teorileri içinde izah ediyor.

Böylesine muazzam bir gerçeğin 120 sahife içinde tam ve yeterli izahı elbette mümkün değildir. Rahatça söylenecek şudur: Bu yüzyirmi sahifeyi aklın ışığı ve mantığın rehberliği ile okuyanın vicdanında İslâm dininin neden SON DİN olduğu, neden akıl ve mantık çağının dünyayı aydınlattığı bir devirde, başka bir semavî kitaba ihtiyaç olmadığı sualinin cevabı, beyyine ve delilleriyle yanyanadır. Eğer gerçek bir kurtuluş ve kuruluşun heyecan ve imanı, bu neslin fikir ve ilim sahipleri içinde safına çekecek ad ve kalb bulursa, Mehmet Şükrü Sözerin attığı adım, tek kalmıyacaktır. Böyle olması da sadece lâzım değildir: Bir kurtuluş ve kuruluş zaruretidir. Tercüme ve taklit olmıyan, bu mil'etin ve bu toprağın benliğinden kopup gelen ve ebedî olabilmesi mümkün olan kurtuluş ve kuruluşun ...

Bu sebepledir ki, mühendis Mehmet Sükrü Sözer'in himmeti «beklenen kitab» lardan birisi olabilme değerini taşıyor. (1)

---

(1) ESBER Yayınları, Posta Kutusu 132 - Ankara. Fiatı: 10 lira.

MİLLİ TASARRUFUN SENBOLÜ

TÜRKİYE İŞ BANKASI

paranızın... istikbalinizin emniyeti

AÇIK HABERLEŞME

Sayın Nebil Murtazaoğlu - Manisa.

1) Cihân arâ Begüm, Hindistanda en haşmetli devletin kurucusu olan Türk - Moğul hükümdarlarından Şah-ı Cihân'ın kızıdır. Güzelliği ve zekâsı kadar fazlilet, ahlâk ve hayırseverliği ile ün salmıştır. Asıl adı Mümtaz Mahal idi. Hiç evlenmedi. Hayatını babasının ve kardeşlerinin memleketi iyi idâre etmesinde yardıma vakfetti. Annesi Ercümend Banû Tâç Mahal'dir ki, gömüldüğü türbe, bugün de dünyanın en haşmetli sanat eserlerinden birisidir. 1614 de doğdu, 1681 de öldü. 1644 de Agra'da, doğum günü şerefine büyük şenlikler yapılırken müslin elbisesi tutuştu, yanmaktan kurtulunca, Cenab-ı Hakka şükran borcu olarak Agra'nın en büyük camiini yaptırdı. Delhi yakınlarında kendi yaptırdığı türbede gömülüdür.

2) 1812 de doğan ve 1880 de ölen Hoca Tahsin efendi, hiç şüphesiz, devrinin en büyük müsbet ilim üstadı ve riyazi yecisiydi. Yeni Osmanlılarla beraber Avrupada sürgün olarak bulundu. Felsefe, astronomi, eski tâbiriyle riyaziyat-ı âliye denilen yüksek matematik'de üstaddı. Devrinin cehalet ve taassubu onu zebûn etti. Kendisine kâfir diyenler de oldu. Sadrıazam Fuad Paşanın cenazesiyle beraber Nis'ten İstanbula geldi ve o sene açılan Darülfünunda hem müdürlük, hem ilm-i hey'et hocalığı yaptı. Cemalettin-i Efganî ile dost ve fikirdaştı. Bir gün beraberce, havası boşaltılmış bir fânus içinde güvercinin ölümü tecrübesini yapınca, medrese yobazlığı ayaklandı, dinsizlikle ittiham edildi. Bunlara verdiği cevap çok güzeldi:

Bana bî din dedi erbab-ı garaz,
İrtikâb eylediler kizbi hemân,
Ben dahi onlara dindar dedim,
Yalanın karşılığı oldu yalan.

Abdülhak Hâmit, Tahsin Hoca'ya hayrandı. Onun bilgisi ve ilmini anlatan nefis bir mersiyesi vardır.

3) Bu sorunuza cevap vermekte beni mazur görünüz. Politikayı başkalarına bırakmıya beraberce karar vermedik mi? Hürmetlerim.

Sayın Ali Seyyidoğlu — Bursa.

Şehrinizdeki (Müftü suyu) olarak bilinen şu : 1591 de doğan ve 1658 de Bursada sürgün olarak ölen meşhur Karaçelebizade Abdülâziz efendinin hayratı arasındadır. Sultan Murad ve Sultan İbrahim devirlerinin bu meşhur din âlimi, zamanının hemen hemen bütün hâdiselerine karışmıştı. Dördüncü Mehmed devrinde Şeyhülislâm da oldu. **Ravzat-ül Ebrâr adlı** eseri cidden kıymetlidir. Hürmetlerim.

Sayın Gülten Kerimoğlu — Muğla.

Mustafa Necati 1 Ocak 1929 da, bir apandisit krizi neticesinde Ankarada öl müştür. Merhum 1894 de İzmir'de doğmuştur. İstanbul Hukukundan mezundur. Millî Mücadeleye Balıkesirde «**İzmire Doğru**» gazetesini yakın arkadaşı Vasıf Çınarla beraber çıkararak atılmış, 1920 de henüz 26 yaşında Manisa mebusu olarak Birinci Büyük Millet Meclisine katılmış, ikinci devrede İzmir mebusu olmuş, önce Mübadele ve İskân Vekili, daha sonra 1925 de, Maarif Vekili oldu ve henüz otuz dokuz yaşında hayata gözlerini kapayıncaya kadar bu mevkide kaldı. Hürmetlerimiz.

Sayın Sabiha Celâyir — Ankara.

1) Zerrin Tâç, Babîlik mücadelesinin kahraman şehidesidir. Öz ve arı bir TÜRK KIZI idi. Onun hayatını tez olarak almış olmanızdan dolayı sizi gönülden tebri kederim. İstediklerinizi göndermiye çalışacağım.

2) Süleyman Nazif merhumun **Babîlik ve Nasirüddin Şâh** kitabını adresinize taahhütlü olarak gönderdim. Sonra lütfen iade edersiniz. Tanrı yardımcınız olsun. Hürmetlerim.

TARİH Konuşuyor

AYLIK TARİH Mecmuası

CİLT: 3 SAYI: 13 ŞUBAT 1965 FİATI: 250 KRŞ.

LÛGATÇE

Ayak Divanı : Padişahların halkın ve bilhassa ordu ve ülemâ hareketleri karşısında Bab-üs-Sâade önüne konulan tahta çıkarak kul'un isteklerini dinlemesi.
Ahz-ü sar : İntikam alma, hesaplaşma.
Adl-ü ihsan : Hak verme, hakkı tanıma.
Ahkâm : Hükümler, kurallar.
Alâm : Acılar, kederler.
Abit : Kulluğunu bilen.
Bünyad : Yaşatma, devam ettirme.
Bostancıbaşı : Saraylarda, padişahın emrindeki kuvvetin başı, başbuğu.
Birinci ferik : Korgeneral.
Bab-üs-sâade : Sarayın kız larağası adıyla anılan dış kapısı.
Bergüzar : Devamlı, sonsuz ölümsüz.
Besalet : Yiğitlik.
Bertakrip : Yaklaşarak, yanaşarak.
Bîkarar : Kararsız, ne yaptığını bilmez.
Beyyine : Belge, delil, bir inanca yetecek.
Dretnot : Çevreşi çelik veya demir savaş gemisi.
Dem-i füruz : Mutlu günler
Dar-üs-saade ağası : Saray daki kadınları idare eden Kızlar Ağasının resmî unvanı.
Diriğ : Esirgeme.
Enderun : Saray teşkilâtında merkezî örgüt.
Enderun Ağası : Sarayın er kekler bölümünün lideri.
İclâs : Çıkarma, oturtma.
İhtifa : Gizleme.
İnkıyad : Boyun eğme, ardından gitme.
İktar : Kudret, erk, güç.
İtlâf : Öldürme, yoketme.
İsâl : İletme.
İrsâl : Gönderme.
İstiğrak : Kendinden geçme
İmtisal : Örnek olma.
İnhizam : Bozgun, yenilme.
Hizb-ül vatanî : Vatan cephesi.
Halâskâr : Kurtarıcı.
Harim-i İsmet : Yabancı eli ve gözü değmemiş, yüce varlık.
Hahişger : Arzulu, istiyen.
Hünkâr mahfili : Padişahlar için ayrılmış özel yer.
Hacalet : Kötü hale düşmek.
Harir : İpek.
Hal' : İndirme, düşürme.
Haseki : Saray kadınları içinde padişahın göz deliğine erebilmiş cariye.
Kaptan-ı Derya : Deniz kuvvetleri başbuğu, başamiral.
Kubbealtı : Vezirlerin Divan-ı Hümayunda toplantı yeri.
Kûfran : İyilikleri inkâr.
Musahip : Danışman.
Mühib : Haybetli.
Meşveret : Danışma.
Mecveze : Dinî ve idarî makamlarda bulunanların başlarına sardıkları bir nevi sarık.
Muhtel : Kaybolmuş, sarsılmış.
Militan : Hoşgörünme uğruruna sahteciliğe sapmış.
Mustantik : Sorgu yapan.
Muvacehe : Yüzleştirme.
Mülevves : Kirli, pis.
Makalât : Yazılar.
Meraret : Kederlilik, üzüntülük.
Nevruz : Yeni gün, mecazî olarak baharın başlangıcı.
Rikâp : Maiyet, ona bağlı olan.
Silâhtar : Saray içinde padişahın özel hizmetinde olanlar.
Senk : Taş, anıt.
Sin-i sal : Yaş-baş.
Şatır : Neşeli.
Şahincibaşı : Padişahın av kuşlarına bakan.
Şehname : İranlı ünlü şair Firdevsî'nin meşhur eseri.
Tazmîn : Ödeme,
Tev'em : Eşit.
Vakt-i zeval : Akşam zamanı, gün batımı, çökme ânı,

Cilt Kapaklarınız Hazırdır

İkinci cildimizin yaldız motifli pantazot cilt kapakları hazırdır:

1 — Cildleme ücreti, kapaklar dahil yine 7,5 liradır. Elinizdeki ALTI sayıyı tam olarak sağlam bir ambalâj içinde ve TAAHHÜTLÜ olarak bize gönderiniz. Paket üzerindeki adresiniz lûtfen tam ve okunaklı olsun.

2 — Cild bedeli 7,5 lirayı mecmu alarla birlikte posta havalesi ile gönderiniz. Havalenin not kısmına CİLD BEDELİ kaydını koyunuz. Ayrıca, mektup yazmanıza lüzum yoktur.

3 — Göndereceğiniz 7,5 lira içinde, cildinizin mukavvalı ve taahhütlü olarak adresinize gönderilme ücreti de dahildir. Bu masraflar tarafımızdan ödenecektir. Bu sebeple idarehanemizden alınacak ciltler yine BEŞ liradır.

4 — İlk altı sayıyı ciltletmemiş olanlar, ikinci altı sayıyı gönderirken, paketlerine bu sayıları da ilâve edebilirler. 12 sayıyı birden gönderenlerden, ciltleme ücreti olarak 15 (7,5 + 7,5) lira rica ederiz.

Hürmet ve teşekkürlerimiz.